

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

δεκαπενθήμερος

Παρασκευή 5 Μαΐου 1995 • τεύχος 4 • δρχ. 500

Διάγγελμα

Μανουρίστρα' μοννά μενν θυνά άλμυρί μαριόζα
'εσίρατε. Κι' άσπράγτανε τσά μερσοίντσα και οι χάντρες
ποι έγόρει πέρω άπιο γαιμό. Κα' πτωσάρύια κι' άντρες
τροί' ιδω μός ως τινώσατε μια' Κρούθια άνδερνι χί'ζα.

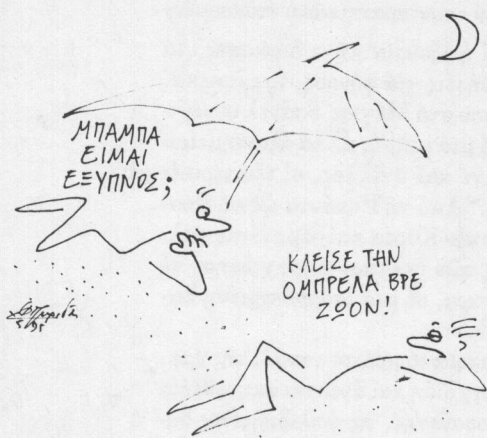
Κι' όνας έχάδζ δρπτερά' επ'όγινω η ψυχή μας,
βάν τον κισσό' ποι θνιργμα τί βρι'θικε τ' άντεν,
(Πί' κρες, Κάνμνι άγανέρωσα, έγροτες για το ψωμί. . .)

Γρωσίλας μαυρικ' έγραπιώσατε και πάγι τσά τσαπνί μας.

Όθικεν

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Δεκαπενθήμερος
 Παρασκευή 5 Μαΐου 1995
 τεύχος 4, τιμή 500 δρχ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χρήστος Πικριδάς

ΔΙΑ ΓΥΜΝΟΥ ΟΦΘΑΛΜΟΥ: Γράφουν οι Δ. 'Αποστολίδης, 'Αγγ. 'Ελεφάντης, Μ. Κώνστα, Ν. Κοταρίδης, Δ. Τζάκης 6

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΛΟΥΛΟΥΔΗΣ, Δημοκρατικό άσυλο ή σιλό δημοκρατικών άστέρων 10

ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Εικόνες από τό φασιστικό παρελθόν για την κατασκευή του μεταμοντέρνου μέλλοντος. Περί «μαύρης τρύπας» κι άλλων τρυπών 12

ΓΕΩΡΓΙΑ ΠΕΤΡΑΚΗ, 'Ερευνες για την άνεργία και την άπασχόληση 14

ΔΙΕΘΝΗ: **ΝΙΚΟΣ ΠΡΟΚΟΒΑΣ,** Οί προεδρικές εκλογές στη Γαλλία 16

ΝΙΚΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ, Οί λαθρομετανάστες των ΑΕΙ 19

ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, 'Από τό Ναύπλιο στό 'Αργος 20

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΣΧΟΣ, Περί πολιτικής ύποκρισίας και δυσαρέσκειας 22

ΑΓΓΕΛΟΣ ΕΛΕΦΑΝΤΗΣ, 'Απεταξάμην την πολιτική ΙΙ 26

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΜΠΑΛΤΑΣ, 'Ο άχρονος χρόνος του έκσυχρονισμού 30

ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΑΡΑΚΛΑΣ, 'Ο τρομοκράτης και τό φαινόμενο ΙΙ 32

ΛΙΤΣΑ ΤΣΟΚΑΝΗ, 'Θόρυβος. 'Η φαντασμαγορία του ήχου 34

ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΝΩΡΙΖΩ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΡΟΠΟΥΛΗΣ, Μπορίς Παστερνάκ 37

ΣΟΥΖΗ ΕΝΓΚΜΠΕΡΓΚ, 'Ολε Σμίθ 42

ΚΩΣΤΑΣ ΚΟΜΗΣ, 'Ελληνοτουρκικό λεξικό 43

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΚΑΤΖΟΥΡΑΚΗΣ, 'Η διαστροφή της εικόνας ΙΙ 44

ΔΗΩ ΚΑΓΓΕΛΑΡΗ, 'Αποχαιρετώντας τον Βιζυηνό. Συζήτηση μέ την 'Αννα Κοκκίνου 46

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ 49

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

'Εσωτερικού έτήσια (26 τεύχ.) 10.000 δρχ.
 'Εσωτερικού έξάμ. (13 τεύχ.) 5.000 δρχ.
 Εύρώπης έτήσια 13.000 δρχ.
 'Άλλες χώρες έτήσια 15.000 δρχ.
 ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ-ΤΡΑΠΕΖΕΣ 20.000 δρχ.

ΕΚΔΟΤΗΣ

'Αγγελος 'Ελεφάντης
 Κέκροπος 2, 'Αθήνα 105 58
 Τηλ. 3239645 • FAX 3227706
 'Εκτύπωση: 'Αφοί Χρυσοχοΰ, Στυμφαλίας 8,
 Περιστέρι, Τηλ. 5719937

'Η φωτογραφία του έξωφύλλου είναι πίνακας του Λούσιαν Φρόνντ, όπως και οι φωτογραφίες των σελίδων 25, 26, 29, 31, 44.

Η ΕΤ-1 ΕΙΝΑΙ ΕΔΩ...

Τό δεκαπενθήμερο πού πέρασε, δεκαπενθήμερο διακοπών, στέρησε από τά ΜΜΕ, καί κυρίως από τά ηλεκτρονικά, τήν απαραίτητη δόση «ἀποκλειστικῶν» εἰδήσεων, ἐκείνων τῶν «συνταρακτικῶν» ντοκουμέντων μέ τά ὁποῖα γεμίζουν τά δελτία τῶν 8.30 μ.μ. Ἀφοῦ καί ἡ ἐξουσία πῆγε διακοπές, τά τηλεοπτικά δελτία ἔμειναν νά μηρυκάζουν δευτεροκλασάτες εἰδήσεις γιά φόνους, ναρκωτικά, θρησκευτικές αἱρέσεις... Βέβαια, ἡ ἀμετροεπής φωνή τοῦ Λιάτσου στό Μέγκα Τσάνελ συνέχισε τίς ὑφιπετεῖς αἰωρήσεις της, σάν νά μήν συνέβαινε τίποτα. Μέ μιά μικρή, ἀλλά ἀξιοσημείωτη διαφορά. Γιά πρώτη φορά σ' αὐτόν τόν τόπο, ὅπως θά ἔλεγε καί ὁ ἄλλος, οἱ ἐξωτερικές εἰδήσεις κάλυψαν ἕνα σημαντικό μέρος τοῦ τηλεοπτικοῦ χρόνου. Ἀπό τή Ρουάντα ὡς τή Βοσνία, περνώντας ἀπό τήν ἐπίθεση στήν Ὀκλαχόμα, τό ἀτύχημα στήν Κορέα καί βέβαια τίς γαλλικές προεδρικές ἐκλογές. Ὁ ἑλληνοκεντρικός ἐπαρχιωτισμός τῶν δελτίων παραχώρησε τή θέση του σέ μιά συνολικότερη ἀποτύπωση τῶν διεθνῶν γεγονότων, σέ μιά ἰσορροπημένη παρουσίαση.

Πρόκειται γιά ἕνα πρότυπο στό ὁποῖο ἀνταποκρίνεται μέ ἐπάρκεια τό πρῶτο κανάλι τῆς κρατικῆς τηλεόρασης. Ὅποιος μπορεῖ νά ἀπεγλωβισθεῖ ἀπό τήν ἀγχώδη καί ἀνέστια σκηνοθεσία τῶν εἰδήσεων στά ἰδιωτικά κανάλια, τόν ἱλιγγιώδη ρυθμό παρουσίας, τίς φαλιδισμένες δηλώσεις ἐπινύμων, μπορεῖ νά βρεῖ στήν ΕΤ-1 τήν ὑπευθυνότητα τῆς σφαιρικῆς ἐνημέρωσης, ἔστω καί στά παραδοσιακά πλαίσια ἀφήγησης γεγονότων. Κυρίως, ὅμως, μπορεῖ νά παρακολουθήσει καί νά ἐνημερωθεῖ γιά τά διεθνή θέματα, νά ἀκούσει ἕναν σύντομο σχολιασμό τους, ἐνσωματωμένο στό οἰκίο ρεπορτάζ, νά γνωρίσει, ἔστω καί ὑποτυπωδῶς, τίς ἐξελίξεις στή διεθνή σκηνή.

Δέν χρειάζεται νά ἐλεεινολογοῦμε γιά τή συλλογική ἔλξη πρὸς τήν ἰδιωτική τηλεόραση. Ἡ ΕΤ-1 πάντως μέ τό πενιχρό 3-4% θεαματικότητας ἀντιστέκεται, παρ' ὅλη τή ραφιναρισμένη καθοδήγησή της ἀπό τή Ζαλοκώστα. Ὅπως κι ἂν ἔχει, ἀξίζει τόν κόπο νά ὑπάρχει, ἀξίζει τήν ἠθική μας συνδρομή.

Δημήτρης Ἀποστολίδης

ΑΘΗΝΑ - ΣΚΙΑΧΤΡΟ

Ὅταν εἴμαστε παιδιά, τή νύχτα μέσα στό σκοτάδι, ἀνοίγαμε τό στόμα, γουρλώναμε τά μάτια καί στήν ἄκρη τοῦ σαγονιοῦ βάζαμε τό φακό ὥστε νά φωτίζεται τό πρόσωπο ἀπό κάτω πρὸς τά πάνω.

Κάναμε τό φάντασμα. Οἱ ἄλλοι τρόμαζαν, ἐμεῖς γελάγαμε, καί τό ἀστεῖο συνεχίζεται μέχρι σήμερα· ὅλα τά παιδιά κάνουν τό ἴδιο μέχρι σήμερα. Χάριν ἀστεῖσμου.

Οἱ ὑπεύθυνοι τοῦ ΥΠΕΧΩΔΕ δέν εἶχαν καμία πρόθεση νά κάνουν ἀστεῖα ξοδεύοντας διακόσια ἑκατομμύρια δραχμές γιά νά φωταγωγήσουν τά ἱστορικά κτίρια τῆς Ἀθήνας καί πρῶτα πρῶτα τή Βουλή τῶν Ἑλλήνων. Ἦθελαν νά δώσουν χρῶμα στή νυχτερινή ὄψη τῆς πόλης, ὥστε ἡ γκρίζα, ἡ σκοτεινή καί οὐδέτερη Ἀθήνα ν' ἀποκτήσει φωτεινό πρόσωπο. Καί κατάφεραν νά τήν κάνουν φάντασμα. Φωτίζοντας τά παράθυρα μέ τόν ἀπολύτως κατάλληλο πρὸς τοῦτο τρόπο, ἀπό κάτω πρὸς τά πάνω, πέτυχαν ἕνα τέλειο γκρανγκινιόλ ἀποτέλεσμα, μετέτρεψαν τά ἱστορικά κτίρια σέ νεκροκεφαλές.

Κανείς βέβαια δέν τρόμαξε βλέποντας φωτισμένη μέ τρομολαγνικό τρόπο τή Βουλή, τό Σαρόγλειο, τόν Ἄγνωστο, τό Μετοχικό Ταμεῖο, τό Ὠνάσειο καί μερικές τράπεζες. Ὑπάρ-

χουν τόσα ἄλλα τρομακτικά στή νυχτερινή καί ἡμερήσια ὄψη τῆς Ἀθήνας. Οἱ πολλοί μάλιστα ἴσως νά μήν πρόσεξαν καν ὅτι τά ἱστορικά κτίρια στοίχειωσαν μέ τό τεχνητό φῶς. Πάντως ὅπως διαβάσαμε στήν ἐφημερίδα, ἡ διακοσμητριά ἐσωτερικῶν χώρων κα Ἄννα Παπαγιάννη, πού τήν ἐπέλεξε ἡ ἀνάδοχος ΤΕΡΝΑ Α.Ε., δήλωσε ὅτι «οἱ φύλακες | τῆς Βουλῆς| λέν ὅτι τό βράδυ αἰσθάνονται πολύ ὠραία καί αὐτό μέ συγκινεῖ περισσότερο».

Ἄφου, λοιπόν καί οἱ ἐργαζόμενοι αἰσθάνονται πολύ ὠραία, μπορεῖ ὄλοι μας νά συγκινηθοῦν μέ τή φαντασματόπληκτη Ἀθήνα. Ὅλα συνηθίζονται· ἀκόμη καί τά σκιαχτρα.

Μιράντα Κώνστα

Ἄντιγράφω ἀπόσπασμα μοντέρνας, ἀκομπλεξάριστης, ἀθυρόστομης, ἐλευθεριακῆς, ἀσυμβίβαστης, ἀντιηθικολόγας, ἀντισυμβατικῆς, ἀπελευθερωμένης, δυναμικῆς, διαβαστερῆς, νεανικῆς, προκλητι-

κῆς, γκλαμούρικης, εὐθύβολης, ἀμεσης κλπ. κλπ. δημοσιογραφίας, ἀπό τήν Ἐλευθεροτυπία: «Δέν σᾶς κρύβω, παιδιά, ὅτι γουστάρω τή φάση (φτιάχνομαι!) πού ἡ τροτσίστρια Ἄρλέτ Λαγκιγιέ πήρε 1.616.566 ψήφους, ἥτοι ποσοστό 5,3%.

Γουστάρω, 5,3% οἱ τροτσικιστές στή Γαλλία! Καί στά δικά μας. Νά γίνει νέα μόδα: "Πάμε τροτσικιστές". Καλά, μιλάμε, φτιάχτηκα τόσο πολύ πού φάχνω ἀπεγνωσμένα νά βρῶ μιὰ τροτσίστρια νά τῆς χῶσω τήν ψήφο μου. Ποῦ ἴσαι κορίτσι μου νά στό ρίξω δαγκωτό, νά ἐκτονωθῶ; (!)». Ὑπογραφή Ἀ. Ρουμελιώτης.

Καί ἴγώ περιμένω μιὰ «τροτσίστρια» πού θά χῶσει δυό σφαλιάρες στόν «δημοσιογράφο» στό πρῶτο μπάρ πού θά μπεῖ.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

«Ἐμεῖς ἐδῶ κάνουμε σχέσεις καί γι' αὐτό, ἐκτός ἀπό τά ἄλλα προσόντα, εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἐμφάνιση». Αὐτά περίπου εἶπε ἐν ἐνεργείᾳ ἀεροσυνοδός, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ «ἐμφάνιση» πρέπει νά ἀποτελέ-

σει κριτήριο γιά τήν πρόσληψη στήν Ὀλυμπιακή, «ὅπως συμβαίνει σέ ὅλες τίς ἐταιρεῖες τοῦ κόσμου». Ὅλα τά εἶχε ἡ Ὀλυμπιακή, καλεῖται τώρα νά ἀντιμετωπίσει καί ἕνα ἀκανθῶδες ζήτημα αἰσθητικῆς. Δηλαδή τί εἶναι μιὰ κοπέλα «ἐμφανίσιμη» καί ποιές εἶναι οἱ ἀντικειμενικές (!) προδιαγραφές τοῦ ὠραίου.

Καί ἐπειδή περί «ὀρέξεως» ὁ λόγος, ὅλα αὐτά περί «ἀντικειμενικῶν κριτηρίων ὁμορφιάς» εἶναι «ἔπεα πτερόεντα», δηλαδή κουραφέξαλα. Ἔτσι κι ἀλλιῶς, ἡ Ὀλυμπιακή θά λειτουργήσει ὅπως ἀρμόζει σέ δημόσια ὑπηρεσία. Ξεκινώντας δηλαδή ἀπό τούς ἡμετέρους, οἱ ὅποιοι τυχαίνει νά εἶναι καί οἱ «ὠραιότεροί»...

Τώρα γιατί οἱ ἐπιβάτες τῆς Ὀλυμπιακῆς πρέπει νά συνοδεύονται στόν ἀέρα ἀπό «ἐμφανίσιμες γλάστρες» εἶναι ἕνα ζήτημα στό ὅποιο καλοῦνται νά ἀπαντήσουν ὅσοι καβαλήσανε τό καλά-

ΚΑΛΑ, ΜΙΛΑΜΕ, ΦΤΙΑΧΤΗΚΑ

ΑΣΧΗΜΕΣ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ.

μι τοῦ management καί νομίζουν ὅτι οἱ ἀεροπορικές ἐταιρεῖες προκόβουν μέ ὠραίες γυναῖκες, γκόμενες ὅπως τίς λένε. Πολύ φοβᾶμαι πάντως ὅτι εἶναι δική τους ἡ φαντασίωση μιᾶς κάποιας Ἐμμανουέλας πού σπάει τή μονοτονία τῶν ὑπερπόντιων πτήσεων. Γιατί τό ἐπιβατικό κοινό, ζητάει ὑπηρεσίες πολύ πιά δύσκολες καί μᾶλλον ἀκατόρθωτες: συνέπεια, σεβασμός, ἐξυπηρέτηση.

Φαντάστηκαν ἀλήθεια ποτέ οἱ εἰσηγητές τῶν «κριτηρίων ἐμφάνισης» τί θά γίνει ἂν ὅλες οἱ δημόσιες ὑπηρεσίες ἀρχίζουν νά διαλέγουν κατά τά κέφια τοῦ διευθυντή τους; Θά κατακλυστεῖ τό Δημόσιο, ὅπως καί ὁ πετυχημένος ἰδιωτικός τομέας, ἀπό «ἐμφανίσιμες γλάστρες»; Καί μέ τίς ὑπόλοιπες τί θά γίνει; Θά προσληφθοῦν σέ ὑπηρεσίες ὅπου οἱ ἐργαζόμενοι δέν φαίνονται; Σέ ὑπηρεσίες πού δέν ἔρχονται σ' ἐπαφή μέ τόν τουρισμό; Σέ ὑπηρεσίες πού δέν τίς βλέπει ἀνθρώπου μάτι; Ἡ αὐτές θά τίς ἐξοντώσουμε σέ κάποιον ρατσιστικό Καιάδα, πού ἐπιμελῶς ἐτοιμάζουν ἄριοι πορνοβοσκοί σέ κανάλια γεμάτα γλάστρες καί σέ «καυλωμένα κυριλέ» περιοδικά...

Αὐτά πού λέγονται περί ἀνταγωνισμοῦ εἶναι ἀνυπόστατα. Πουθενά στόν κόσμον δέν πρόκοψε μιά ἐταιρεία ἐπειδή εἶχε ὠραίες γυναῖκες, καί ἐν πάσῃ περιπτώσει μιά δημόσια ἐταιρεία δέν μπορεῖ νά ἔχει τό γκομενίλικι ὡς κριτήριον ἀξία. Καί εἶναι ἀπορίας ἄξιον πῶς τόσες βουλευτίνες καί τόσοι προοδευτικοί ἄνθρωποι δέν ἐξεγέρθηκαν μπροστά στίς τόσες ἀνοησίες καί προσβολές τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Ἄν εἶναι πάντως νά σωθεῖ ἡ Ὀλυμπιακή προσφέροντας «Ἐμμανουέλες» στίς ὑπερπόντιες πτήσεις, ἄς φουντάρει μιά ὠρα ἀρχύτερα. Κι ἄς στριμωχθοῦν οἱ managers πού νομίζουνε ὅτι συνιστᾷ πρόοδο ἡ θεσμοθέτηση «κριτηρίων ἐμφάνισης». Κι ἄς ἐπιβιώσει ὁ πολιτισμός τῆς ἀνοχῆς καί τῆς διαφορᾶς, πού ἐδῶ καί αἰῶνες ἐπιφυλάσσει «ἴδια τραγούδια γιά ὅλες τίς ὕφες τοῦ χωριοῦ».

Νίκος Κοταρίδης

ΦΟΝΙΣΣΑ ΕΚΤΟΣ ΕΠΟΧΗΣ

Ἡ ἀποκάλεσαν «φόνισσα» καί «Μήδεια», ἔστειλαν στοῦ διαόλου τή μάνα, στήν Πρέβεζα καί τό Μεγανήσι Λευκάδας, τά τηλεοπτικά τους συνεργεῖα, νά παραμονέψουν στήν ἐξοδό της ἀπό τήν Εἰσαγγελία καί μόλις βγήκε ἔπεσαν πάνω της: «Γιατί τό ἔκανες (μωρή);», τή ρώτησαν. Ἀπάντησε δέν πῆραν, «κατάφεραν» ὅμως νά τή δείξουν. Ἐκεῖνη — «μιά πέρδικα κατάμαυρη», βγαλμένη λές ἀπ' τό τραγούδι — μαυροντυμένο χοριτσόπουλο, θύτης καί θύμα μιᾶς βίας ἀνυπόφορης.

Τήν ἔκαμαν, λοιπόν, θέμα στά δελτία εἰδήσεων. Μάλιστα, ἂν ἡ πράξη της δέν ἦταν συνηθισμένη (ἄλλη μιά ἀνάμεσα στίς τόσες ἀνήλικες ἡ ἀνύπαντρες μητέρες πού σκοτώνει, ἐγκαταλείπει, δίνει ἢ πουλᾷ τό παιδί της), ἂν δηλαδή ἀντί γιά ἓνα «ἀπλό» πνίξιμο εἶχε ἐνεργήσει μ' ἓναν «φιλικότερο» πρὸς τήν τηλεόραση τρόπο, οἱ δημοσιογραφικοί ἀστέρες θά εἶχαν ἀσχοληθεῖ γιά μέρες καί ἐβδομάδες μέ τήν περίπτωσή της. Σέ συνεργασία βέβαια μέ διάφορους «εἰδικούς»: ἐγκληματολόγους, ψυχιάτρους, ἢ, καλύτερα, δύο σ' ἓνα, ψυχολόγους - κοινωνιολόγους.

Ἡ δεκαεξάχρονη ἔμεινε ἔγκυος μέ τόν καρπό ἐνός «παράνομου ἔρωτα» στήν κοιλιά — ἀλλά πῶς νά τό πει στούς δικούς της; Ἦθελε νά τόν παντρευτεῖ, ἀλλά ἡ μάνα της τ' ἀρνήθηκε. Μεγάλη Παρασκευή, τήν ἔπιασαν οἱ πόνοι. Τ' ἀποκάλυψε τῆς μάνας, κι αὐτή, θεματοφύλακας τῆς οικογενειακῆς τιμῆς, μιά «μᾶνα λωλή, μᾶνα τρελή, μᾶνα ξεμυαλισμένη», τήν ἔβαλε στό πρῶτο καράβι γιά Πρέβεζα, μακριά ἀπό τά ἀπλήστα βλέμματα τῆς γειτονιάς, τοῦ χωριοῦ, τοῦ νησιοῦ... Ἡ μικρή δέν ἄντεξε, γέννησε — ἓνας Θεός ξέρει πῶς — ἐν πλῶ. Τό νεογέννητο πετάχτηκε στή θάλασσα, μήπως καί πνιγοῦν μαζί του τά σημάδια τῆς ντροπῆς καί ἀποτραπῆ ἔτσι ἡ διαπόμευση...

Στίς «φόνισσες» ἀπαγγέλθηκε ἡ κατηγορία «ἀνθρωποκτονία ἀπό πρόθεση». Ὅμως, πρὶν εἰσαγγελέας λαλήσει, τὸ μεγάλο «λαϊκὸ δικαστήριο», τῆς γειτονιάς, τοῦ νησιοῦ καὶ —χάρτ στὴν τηλεόραση— ὅλης τῆς ἐπικράτειας, εἶχε ἤδη ἀποφανθεῖ: ἔνοχες, καὶ προπάντων ἡ μάνα.

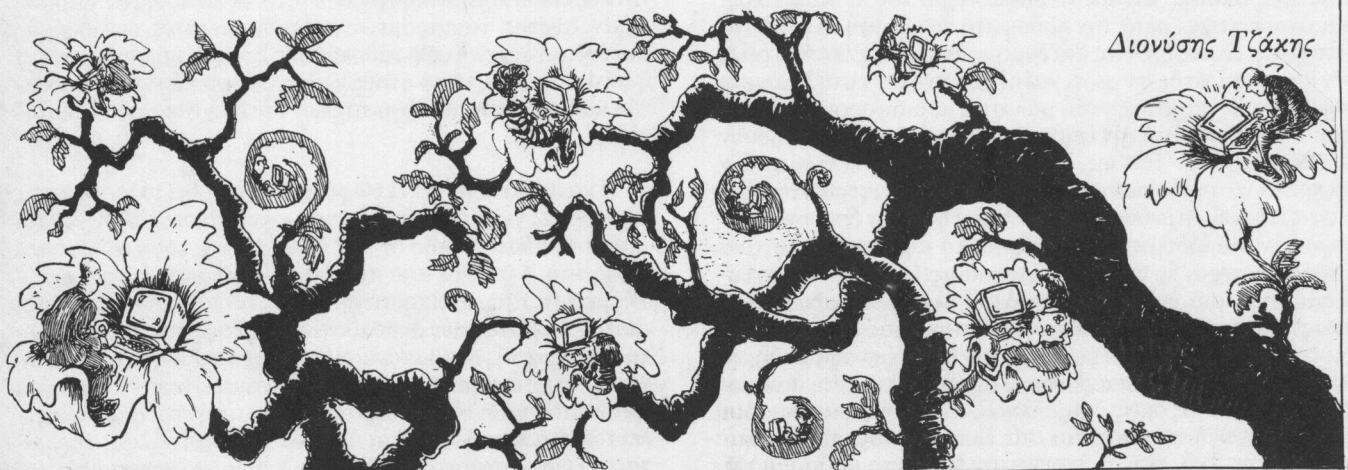
Κανείς δὲν βρέθηκε νὰ «ὑπερασπιστεῖ» τίς δύο γυναῖκες καὶ νὰ πεῖ ἕναν διαφορετικὸ λόγο γι' αὐτές, πέρα ἀπὸ τὸν «νομικίστικο - δημοσιογραφικὸ» πού ἀναζητᾶ θύτες γιὰ νὰ τοὺς ἀποδώσει εὐθύνες καὶ ποινές. Μιά προσέγγιση, δηλαδή, πού θὰ ἐξετάζει τὴν πράξη κατὰ πῶς γίνεται, στὴν κλειστὴ κοινωνία ἑνὸς μικροῦ νησιοῦ κοντὰ στὴ Λευκάδα καὶ τὴ θέση τῆς γυναίκας ἐκεῖ, τὸ γάμο πού γιὰ ἕνα δεκαεξάχρονο κορίτσι φαντάζει ὡς διέξοδος πρὸς τὴν «ἐλευθερία», τὴν ντροπὴ τῆς οἰκογένειας γιὰ τὴν ἐγκυμοσύνη, τὴν κατακραυγὴ τῆς τοπικῆς κοινωνίας πρὸς τὸ «τσοῦλί» τώρα καὶ τὸ «μπάσταρδο» ἀργότερα..

Ἄλλοτε, πρὶν ἀπὸ δέκα καὶ δεκαπέντε χρόνια, γυναικεῖες ὁμάδες καὶ κινήσεις φεμινιστικές, ἀλλὰ καὶ «προοδευτικοί» ἄνδρες θὰ ἔχαν μιλήσει γιὰ ὅλ' αὐτά. Στίς μέρες μας, ὅμως, ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ μειοψηφικός: εἶναι περιθωριακός, ἢ πολὺ χειρότερα εἶναι ἀνυπόστατος. Ἐγκλωβισμένος ἕνας τέτοιος λόγος ἀνάμεσα στὴ συνταγματικὴ κατοχύρωση τῆς ἰσότητας — «κυρίες μου ἀρκεῖ, τί ἄλλο θέλετε ἐπιτέλους;» — καὶ τὴν ἐπιστροφὴ τῆς «θηλυκότητος», ὅπως ἄλλωστε βεβαιώνουν καὶ μὸδιστροί, ἂν τολμήσει νὰ κάνει αἰσθητὴ τὴν παρουσία του ἀντιμετωπίζεται στὴν καλύτερη περίπτωση ὡς γραφικὴ παραφωνία. Στὴν χειρότερη, οἱ «μαύρες τρύπες» τῆς δημοσιογραφίας τὴν καταπίνουν στὸ ἔρεβός τους: «Φτάνει πιά μὲ τίς ξενέρωτες κι ὑστερικές φεμινίστριες, μὲ τὴν τρίχα στὸ πόδι. Φτάνει πιά μὲ ὅλες αὐτές τίς ἀνέραστες κουλτουριάρες πού δὲν ξέρουν νὰ χαροῦν τὴ ζωὴ τους».

Στὴν αὐγὴ τῆς μεταμοντέρνας ἐποχῆς μας ὅπου ἤδη ἔχουν ἀναγγελθεῖ τὸ τέλος τῆς ἱστορίας, τῆς Ἀριστερᾶς καὶ πασῶν τῶν ἰδεολογιῶν, τῶν κινήματων, τῆς πολιτικῆς, τῶν κομμάτων καὶ τῶν χρωμάτων (κι ὅ,τι ἄλλο μπορεῖ νὰ ἀνασκαλεῖ τὰ —ἀπωθημένα πλέον— νεανικά βιώματα, τρέλες τῆς περίφημης γενιάς τῶν σαραντάρηδων), ἕνα νέο γυναικεῖο πρότυπο — μεταφεμινιστικὸ τὸ ἀποκάλεσαν πρόσφατα «προοδευτικὸς» ἐφημερίδες στίς κυριακάτικες ἰλουστράσιόν ἐκδόσεις τους — ἀνατέλλει: ἡ γυναίκα τοῦ αὔριο (πρέπει νὰ) εἶναι δυναμικὴ, ἀνεξάρτητη, κομφή, «θηλυκὴ», μὲ τὴ «σερένα» στὸ τσεπάκι — ἀκριβῶς ὅπως στίς διαφημίσεις.

Ὅσο γιὰ σένα, δεκαεξάχρονη «φόνισσα», ἄς πρόσεχες... Ἄς φροντίζατε δηλαδή, ἐσύ κι ἡ μάνα σου κι ἡ γειτονιά σου κι ὁ «ξεπερασμένος» κόσμος σας, νὰ εἶχατε ἐκσυγχρονισθεῖ καὶ ἐναρμονιστεῖ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς «δικῆς μας» ἐποχῆς.

Ἄναμφισβήτητα ἔνοχες...

Διονύσης Τζάκης

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΑΣΥΛΟ

” Η ΣΙΛΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΑΣΤΕΡΩΝ;

του Λεωνίδα Λουλούδη

Εγινε πιά ρουτίνα ή κατάληψη πανεπιστημιακών κτιρίων. Καί ακόμη μεγαλύτερη ρουτίνα ή διαδικασία που ακολουθείται από τους καταληψίες κατά την είσοδο, παραμονή και έξοδο από τό καταπατηθέν ασυλο. Ή μόνη ευδιάκριτη αλλαγή στην όλη φέεστα συνίσταται στίς, πράγματι, φιλότιμες προσπάθειες των μεγάλων καναλιών νά είναι «έκει», άν όχι «μέσα», στά φλέγοντα και φλεγόμενα γεγονότα. Στην τελευταία, παραδειγματος χάριν, κατάληψη του Πάντειου Πανεπιστημίου, ό ρεπόρτερ του «Σκάι» διέκοπτε κάθε τρεις και λίγο τή μεταμεσονύκτια έκπομπή της Λιάνας Κανέλλη για νά μάς ενημερώσει μέ τρεμάμενη φωνή ότι τά πυροσβεστικά όχηματα κατάδρεχαν τόν κήπο του ιδρύματος. Ειρήσθω εν παρόδω, κάποιος θά πρέπει νά συμβουλεύσει τά κανάλια ότι οι ρεπόρτερ τους όφείλουν νά διακρίνουν τή διαφορά μεταξύ των δομδαρισμών στή Βοσνία και του αποκλεισμού των έθνικών δρόμων από τά τρακτέρ ή τής κατάληψης του Παντείου από είκοσι δύο κουκουλοφόρους. Ή έλεγχόμενη κορούφωση του τρόμου, τό περιόδητο «σασπένς», είναι ή προϋπόθεση κάθε καλογυρισμένου θρίλερ.

Ή δράση λοιπόν των καταληψιών καταλαμβάνει περιούσια θέση στά δελτία ειδήσεων. Ήπίσης, μιά άλλη δράση, επώνυμη αυτή τή φορά, έρχεται όλο και περισσότερο στό προσκήνιο. Αφορά τίς απόψεις των πρυτανικών όρχων και, ιδιαίτερα, όσων έξ αυτών τυγχάνουν, ήδη, τηλεοπτικοί άστέρες ή έγκολαπτόμενοι άστέρες των μέσων μαζικής ενημέρωσης και τής πολιτικής σκηνής. Είχαμε τό παράδειγμα του κ. Μαρκάτου, και άναδείχτηκε, μετά τήν πρόσφατη κατάληψη, ό κ. Μεταξόπουλος. Στούς έχοντες μιά έμμομη ιδέα μέ τίς λεπτομέρειες δέν θά πρέπει νά διέφυγε ότι και οι δύο άνήκουν στή λεγόμενη δημοκρατική παράταξη και, μάλιστα, μέ διάφορους τρόπους έχουν κάνει αισθητή τήν έπιθυμία τους νά σταδιοδρομήσουν και ως πολιτικοί. Ήπίσης, οι ύποχόνδριοι των λεπτομερειών θά πρέπει νά σημείωσαν ότι, κατά τούς προαναφερθέντες πρυτάνεις, τήν κύρια ευθύνη για τήν πρόκληση των όποιων καταστροφών στά ιδρύματά τους φέρουν τά άστυνομικά όργανα και, γενικότερα, τό ύπουργείο Δημοσίας Τάξεως. Αναπτύσσεται, έτσι, μιά ενδιαφέρουσα αλλά έλαφρώς παρωχημένη άποψη ότι εντός και στό πλάι τής άστυνομίας δρούν κύκλοι τής άνωμαλίας μέ άπώτερο στόχο τήν ύπονόμηση των δημοκρατικών θεσμών. Θά μπορούσε νά δεχθεί κανείς αυτή τήν άποψη, διερωτώμενος όμως, παράλληλα, άν έχει κάποια σημασία ότι ή καταγωγή τής άνάγεται στίς έμπειρίες του μετεμφυλιακού κράτους ενώ, ήδη, διάγουμε τόν προϊόντα μαρασμό τής

μεταπολιτευτικής δημοκρατικής άνθησης. Διότι σέ αυτό που δέν αναφέρονται οι έπιφανείς κατήγοροι τής άστυνομίας είναι οι διαδικασίες που ακολουθούνται για τήν πρόληψη, τήν αντιμετώπιση και, άν χρειασθεί, τήν καταστολή των καταλήψεων. Έννοώ ότι δέν αναφέρονται μέ τή συγκεκριμένη ευφράδεια τήν όποία επιδεικνύουν κατά τήν καταγγελία των άστυνομικών παραλείψεων. Τί συμβαίνει, δηλαδή, εντός των πανεπιστημιακών όργάνων και ούδέποτε ή σπάνια (νομίζω μιά περίπτωση στό Οικονομικό Πανεπιστήμιο) εφαρμόζεται ή κείμενη νομοθεσία περί όρισμού και προστασίας του άκαδημαϊκού ασύλου. Ής σημειωθεί ότι ή εν λόγω νομοθεσία εισήχθη και ψηφίστηκε τό 1982, μεσούσης, δηλαδή, τής «σοσιαλιστικής αλλαγής» και από μιά δημοκρατικά έλεγμένη Βουλή. Εκφράζει, λοιπόν, τή λαϊκή βούληση περί τής αντιμετώπισης του θέματος και, όμως, συστηματικά, παραμένει άνενεργός και ώσει ύπάρχουσα. Γιατί;

Εάντηση περί αυτού του θέματος του αντιπρύτανη κ. Μεταξόπουλου ήταν σαφής, σέ πρόσφατη τηλεοπτική του εμφάνιση, πλύν έλάχιστα πειστική. Δέχτηκε ό κ. αντιπρύτανης, άφοριστικά και κατά τόν ίδιο, ότι προτιμάει τήν ύπαρξη έλευθεριών έστω και καταπατούμενων παρά τήν κατάργησή τους. Όμως ή δημοκρατία λειτουργεί όχι μόνο μέ άφορισμούς αλλά και μέ τήν έξαντλητική και συνεχή θεσμική ρύθμιση των καθημερινών εκδηλώσεων του δημόσιου βίου. Έτσι, παραδειγματος χάριν, ό άφορισμός του κ. Μεταξόπουλου έλάχιστα θά βοηθούσε τήν πανεπιστημιακή ζωή αλλά και τήν ευρύτερη κοινωνική όργάνωση άν οι καταληψίες αποφάσιζαν, αίφνης, νά παραμείνουν επί διετία εντός των ιδρυμάτων ενδιαιτούμενοι στην αίθουσα τής Συγκλήτου του Παντείου ή ψήνοντας μπιφτέκια στούς κλιβάνους επώασης μικροβιακών καλλιερχειών των εργαστηρίων του Γεωργικού Πανεπιστημίου.

Ή καταπάτηση τής έλευθερίας νά άποδοθεί τό ίδρυμα στίς λειτουργίες για τίς όποιες έχει χρηματοδοτήσει ή έλληνική πολιτεία τή σύστασή του δέν θά ήταν, πλέον, τόσο αυτονόητα άποδεκτή, έστω και από αυτόν τόν, έγνωσμένης δημοκρατικής μεγαθυμίας, αντιπρύτανη. Μένει, λοιπόν, πέραν των άφοριστικών συστάσεων δημοκρατικής όρθοφροσύνης, άκέραιο τό ερώτημα τής αντιμετώπισης του φαινομένου των καταλήψεων. Ή μή αντιμετώπισή του ίσοδυναμεί είτε μέ ενθάρρυνση των καταληψιών είτε μέ παραπομπή του στην κούραση των τελευταίων από μιά πολιτεία ή όποία, ούτως ή άλλως, πορεύεται μέ κύριο γνώμονα τό γνωστό: «Χτύπα, θά κουρασθείς, θα

κρυώσεις, θά αρρωστήσεις κλπ.». 'Ελάχιστα, δηλαδή, δημοκρατικές λύσεις.

Η νομοθεσία, λοιπόν, προβλέπει τή σύσταση τριμελούς οργάνου (από τόν πρύτανη, εκπρόσωπο του διδακτικού προσωπικού και εκπρόσωπο των φοιτητών), τό όποιο, άν όμοφωνήσει, μπορεί νά ζητήσει από τίς αρμόδιες αρχές τήν άποκατάσταση τής τάξης εντός των πανεπιστημιακών τειχών. 'Ο νόμος, δηλαδή, προβλέπει τήν ύπό προϋποθέσεις άρση του άσύλου. Μάλιστα, σέ περίπτωση άδυναμίας λειτουργίας του έν λόγω οργάνου αναλαμβάνει ή Σύγκλητος τήν ευθύνη γιά τήν ίδια απόφαση μέ τή συμφωνία των δύο τρίτων των μελών της. 'Αλλά ό νόμος, γιά τή θέσπιση του όποιου άγωνίστηκαν οί δημοκρατικοί φορείς τής τότε ακαδημαϊκής κοινότητας, προχωρεί και ακόμη ένα αποφασιστικό βήμα προβλέποντας ότι οί αρχές επιβολής τής δημοσίας τάξης μπορούν νά επέμβουν αυτότεπαγγελα άν, εντός του άσύλου, διαπράττονται αυτόφωρα κακουργήματα ή έγκλήματα κατά ανθρώπων. Τίθεται λοιπόν τό έρώτημα γιατί δέν έχει ενεργοποιηθεί σχεδόν ποτέ ή έν λόγω νομοθεσία. Γιατί ένώ πανεπιστημιακές και εισαγγελικές αρχές υπάρχουν, άδρανούν και ένώ αυτόφωρα κακουργήματα έχουν διαπραχθεί εντός των ορίων του πανεπιστημιακού άσύλου, παραμένουν άτιμώρητα. 'Όσον άφορά τό τριμελές όργανο θά ήθελα νά ενημερώσω τήν έλληνική κοινωνία ότι, τόσα χρόνια μέλος τής συγκλήτου έλληνικού πανεπιστημίου, δέν έχω δεί ποτέ νά εκλέγονται, ως ό νόμος όρίζει, εκπρόσωποι του διδακτικού προσωπικού ή του συλλόγου φοιτητών ως μέλη του έν λόγω τριμελούς οργάνου. Συνεπώς, εκ προοιμίου, ή ακαδημαϊκή κοινότητα αρνείται νά εφαρμόσει τό σχετικό έδαφιο του νόμου. 'Αρνείται δηλαδή τήν ευθύνη υπεράσπισης του άσύλου μέ τά μέσα που τής έχει διαθέσει ή πολιτεία. Πρόκειται άραγε γιά δημοκρατική ευαισθησία;

Επ' αυτού του ερωτήματος θά διέκρινα δύο άπαντήσεις. 'Η πρώτη, λιγότερο κοινωνιολογικώς ενδιαφέρουσα, άφορά εκείνα τά μέλη τής συγκλήτου που γενικώς κινούνται στο πλαίσιο τής άτομοκεντρικής ευθυνοφοβίας που γνωρίζει καλώς ότι όποιος ανακατεύεται μέ τά πίτουρα τόν τρώνε οί κότες. 'Η δεύτερη, περισσότερο πολιτικώς ενδιαφέρουσα, διακατέχεται από δημοκρατική ευαισθησία αλλά ειδιικού τύπου. Συμμετέχει στα κοινά, γνωμοδοτεί περί των ορίων τής δημοκρατικής άνοχής αλλά δέν παραλείπει και τήν ανάδειξη του σεβασμού της προς τούς κατεστημένους συσχετισμούς δύναμης τής ευρύτερης και άνώτερης πολιτικής έξουσίας, ή όποία, στην παρούσα φάση, ευνοεί τήν άνεκτικότητα ή, ακριβέστερα, τή στάση του Πόντιου Πιλάτου έναντι των λαϊκών κινητο-

ποιήσεων. 'Ο νύν ύπουργός Παιδείας, ένδεχομένως, δέν έχει νά επιδείξει άλλη άρετή, κατά τή θητεία του στην καιρία αυτή κυβερνητική θέση, πλύν τής άνετης προσαρμογής του στη στάση του άδουλου παρατηρητή των τεκταινομένων στο χώρο ευθύνης του. Μέχρι και τούς παραγκωνισμούς τής λογικής εκ μέρους των κινητοποιηθέντων γιά τήν άνωτατοποίηση των ΤΕΙ ήταν έτοιμος νά συζητήσει άν δέν τόν παραγκώνιζαν ενεργότερα οί συντεχνίες των μηχανικών του ΤΕΕ.

Στήν περίπτωση αυτή ή «δημοκρατική ευαισθησία» είναι περισσότερο ένας συμβιβασμός μέ τίς επικρατούσες πολιτικές άντιλήψεις περί διαχείρισης τής έξουσίας και λιγότερο προϊόν μιås δημιουργικής και αυτόνομης έπιλογής του τί είναι, σέ κάθε περίπτωση, προάσπιση ή παραδίαιση τής δημοκρατικής νομιμότητας. Διότι, άνεξάρτητα από τό θεριπαλισμό τής μη παρέμβασης ή τής αναζήτησης άποδιοπομπαίων τράγων στίς τάξεις τής άστυνομίας ή των προδοκάτορικων στοιχείων, τό πρόβλημα παραμένει. Τό άσυλο παραδιιάζεται από τούς καταληψίες (ποιός τρελός τρίτος τολμάει νά εισέλθει εντός αυτού έν ώρα κατάληψης;) και ή δημοσία περιουσία καταστρέφεται. Σέ αυτή τήν περίπτωση, ή δημοκρατική ευαισθησία των άνώτερων εκπροσώπων τής ακαδημαϊκής κοινότητας δέν μπορεί νά περιορίζεται σέ γενικούς άφορισμούς ή περισσότερο/λιγότερο έπιτυχείς έλιγμούς εκτόνωσης των κρίσεων του θεσμού του άσύλου. Αυτή ή δημοκρατική ευαισθησία είναι άνάλογη εκείνης εύτραφών κυριών φιλοπτώχων ταμείων γιά τίς τήχες του άναξιοπαθόντος λαού. Μία πολύ άριστοκρατική, δηλαδή, ευαισθησία ή όποία, όμως, συμπληρώνεται από σαφείς υπαινιγμούς προς τήν πολιτική έξουσία ότι έχει λάβει τό μήνυμα χειρισμού των δημοσίων πραγμάτων κατά τίς τρέχουσες άντιλήψεις του περιήμου «δέν ύπάρχει θεσμός όταν ύπάρχει λαός». Οί καταληψίες, σύμφωνα μέ αυτές τίς άντιλήψεις, είναι «λαός» ένώ ή άστυνομία ή οί εισαγγελείς θεσμός, δηλαδή «κράτος», προς τό όποιο ό νεοελληνικός λαϊκισμός τρέφει τά γνωστά διαφορούμενα αισθήματα λατρείας (όταν μάς ώφελει) και μίσους (όταν μάς περιορίζει). Δέν είναι τυχαίο ότι οί προαναφερθέντες δημοκρατικοί πρυτάνεις άποσιωπούν τήν άδυναμία της ακαδημαϊκής κοινότητας νά διακρίνει τά όρια δικαιοδοσίας της στην προάσπιση του πανεπιστημιακού άσύλου. Στήν ουσία γνωρίζουν πολύ καλά ότι δέν διαθέτουν αυτή τή διακριτική ευχέρεια, καθώς έχουν εκλεγεί στο άξιωμα τους έχοντας, προηγουμένως, λάβει τό χρίσμα του ύποψήφιου πρύτανη από μία πολιτική έξουσία μέ σαφείς άντιλήψεις περί του τί είναι «δημοκρατικά όρθό» έν έτει 1995 στην Ελλάδα. Κατά τήν περίοδο τής κατάληψης, άπλως δίνουν ξετάσεις συμμόρφωσης προς τό έν λόγω στερεότυπο θεμελιώνοντας τίς αξιώσεις τους γιά ύψηλότερες, ευθέως πολιτικές, καριέρες.

Συμπέρασμα. Οί πρυτανικές αρχές όφείλουν νά προτείνουν τήν κατάργηση ή τή βελτίωση του ισχύοντος νόμου περί προστασίας του ακαδημαϊκού άσύλου. 'Αλλιώς, όφείλουν νά εφαρμόζουν τό νόμο ή νά παραιτούνται κατονομάζοντας ευθαρσώς τούς λόγους ή τούς άλλους παράγοντες τής ακαδημαϊκής κοινότητας που άρνούνται νά συμμορφωθούν μέ τή νομιμότητα. Αυτό που σέ καμία περίπτωση δέν δικαιούνται είναι νά παριστάνουν τόν ψόφιο αλλά περιφροντι κοριό, έπισείοντας, αυτόρεσκα, τά ξέφτια τής διάτρητης, ούτως ή άλλως στίς μέρες μας, σημαίας τής «δημοκρατικής ευαισθησίας». Γιατί ένδίδοντας στο παιχνίδι των άφορισμών του κ. Μεταξόπουλου θά του άνταπέδιδα ότι παρά τή «δημοκρατική ευαισθησία» των κρατούντων, ό λαός διαπαιδαγωγείται συστηματικά, από τούς τελευταίους, στην άπώλεια τής αίσθησης τής δημοκρατίας.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΦΑΣΙΣΤΙΚΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ

Περί «μαύρης τρύπας» κι άλλων τρυπών

τού Σταύρου Κωνσταντακόπουλου

Αρκετό μελάνι έχει χυθεί τόν τελευταίο καιρό μέ στόχο τή «Μαύρη Τρύπα». Ἡ ἀνατριχίλα γιά τά ὅσα ὀ.κ. Ἀναστασιάδης ξεφουρνίζει καθημερινά στούς ἀναγνώστες τῆς Ἐλευθεροτυπίας φαίνεται ὅτι ξεπέρασε τά ἰδιωτικά ἐπιφωνήματα ἀγανάκτησης καί ἔγινε ἐπιτέλους λόγος ἀρθρωμένος, κριτικός, ἀπορροπτικός καί ταυτοχρόνως λόγος τυπωμένος καί δημόσιος.¹ Τό ἐρώτημα πού ἔρχεται ἀμέσως στό μυαλό καθενός εἶναι ἂν ἀξίζει τόν κόπο νά ἀσχολεῖται κανεῖς μέ τίς μωρολογίες αὐτοῦ τοῦ κυρίου. Ἡ ἀπάντηση εἶναι καταφατική καί τοῦτο γιὰτί ὁ «ἔγκριτος αὐτός δημοσιογράφος» ἀπό τό ὀπισθόφυλλο μᾶς προοδευτικῆς ἐφημερίδας, μέ τήν ἄκρως ἀποτελεσματική, στούς καιρούς τῆς τηλεόρασης, τεχνική τῶν σύντομων καί κραυγαλέων σχολίων κηρύσσει μιά ἰδεολογία ἐφάμιλλη αὐτῆς τῶν μεγαλύτερων δυτικοευρωπαϊκῶν οἰκῶν τῆς ἄκρας Δεξιᾶς.

Ὁ Ἀναστασιάδης ἀπό τίς στήλες του ὑποτίθεται ὅτι χλευάζει καί γελοιοποιεῖ τούς πάντες καί τά πάντα ὑποτίθεται, γιὰτί ἀνάμεσα στά θύματα τοῦ σαρκασμοῦ του ποτέ δέν θά συναντήσῃ κανεῖς μεγαλοβιομήχανους, μεγαλοεπιχειρηματίες ἢ μεγαλοεκδότες. Τό χιοῦμορ τοῦ Ἀναστασιάδῃ, τό κατά τά ἐπιφαινόμενα διαβρωτικό καί ἀδιάκριτο, μπροστά σέ αὐτούς τούς τελευταίους ἀργεῖ. Ὁ Ἀναστασιάδης μένει μουγκός μπροστά στούς ἰσχυροῦς τῆς φιλελεύθερης ἐποχῆς μας ἐνῶ τήν ἴδια στιγμή ξέρεῖ νά περιγελά ὀ.τι σέ αὐτή τήν ἴδια ἐποχή φαίνεται νά ἔχει γίνει παγκοίως κολάσιμο ἢ εἶναι περιθωριακό. Δοξολογεῖ, ἔστω καί ἐμμέσως, τούς ἰσχυροῦς ἀλλά εἶναι ἀμείλικτος μέ αὐτούς πού χάνουν ταχύτητα ἢ πού δέν ἀπέκτησαν ποτέ. Γελοιοποιεῖ Ἀλβανούς καί Σκοπιανούς, μαύρους καί Ἑβραίους, ξανθιές καί φεμινίστριες, ἀριστεροῦς καί συνδικαλιστές, διανοούμενους καί πολιτικούς ἀλλά γιά τούς μεγαλοεργολάβους οὔτε κουβέντα. Τό χιοῦμορ λοιπόν τοῦ Ἀναστασιάδῃ, πού μᾶς παρουσιάζεται ὡς ἀυθόρητο, ὡς ἀκακο στίς προθέσεις του, ὡς γενικευμένο καί ὡς ἀναρθηρό, δέν εἶναι τίποτα ἀπ' ὅλα αὐτά· χιοῦμορ προκατασκευασμένο, βάλλει ἀλύπητα κατά κάποιων ἐνῶ προφυλάσσει κάποιους ἄλλους καί, τό κυριότερο, ἔχει σαφέστατη ἄρθρωση: δέν εἶναι ἀντικαπιταλιστικό, εἶναι ὁμως ἐθνικιστικό, ρατσιστικό καί σεξιστικό. Ἡ ἄρθρωση τοῦ χιοῦμορ τῆς «Μαύρης Τρύπας» εἶναι ὅμοια μέ αὐτή τῆς φασιστικῆς ἰδεολογίας· καί αὐτό ὅπως καί ἐκείνη ἀποσιωπᾷ, τούς ἰσχυροῦς τοῦ χρήματος καί χλευάζει τούς ἐθνικοῦς ἔχθρους καί τούς Ἑβραίους, καί αὐτό ὅπως καί ἐκείνη θεωρεῖ τίς γυναῖκες μηχανές ἀναπαραγωγῆς στήν καλύτερη τῶν περιπτώσεων, καί αὐτό ὅπως καί ἐκείνη περιγελά τούς ἀριστε-

ροῦς, τούς διανοούμενους καί τούς πολιτικούς. Ἡ «Μαύρη Τρύπα» εἶναι πράγματι μαύρη· ἔχει τό χρῶμα τοῦ φασισμού.

Καί ἐπειδή, ἴσως, τά παραπάνω νά μήν ἀρκοῦν γιά νά ἀποδείξουν τή φασιστική ὑφή τῶν γραπτῶν τοῦ Ἀναστασιάδῃ, συνεχίζω. Σύμφωνα μέ τούς φασίστες θεωρητικούς, ἡ κοινωνία μπορεῖ νά ἀποφύγει τήν παρακμή καί νά ἀνυψωθεῖ πραγματικά μόνο ἂν οἱ ἀνορθολογικές δυνάμεις πού κρύβονται στό ἐσωτερικό τῆς ἀπελευθερωθοῦν. Ἡ ἀναγέννηση τῆς κοινωνίας εἶναι ἔργο τοῦ ἀνορθολογικοῦ συναισθήματος καί τοῦ ἐνστικτοῦ, ὁποιοσδήποτε, λοιπόν, κρατάει ἐγκλωδισμένο αὐτό τό συναισθημα καί αὐτό τό ἐνστικτο καί δέν τά ἀφήνει νά ζωογονήσουν τήν κοινωνία καί τό ἔθνος πρέπει νά παταχθεῖ. Ὁ φασισμός, μέ τήν ἐντερική του ἀντιπνευματικότητα, ὑποδεικνύει ὡς ἀντίπαλό του τόν ὀρθό λόγο, ἐπειδή αὐτός ὁ τελευταῖος ἀντιμάχεται τό τυφλό συναισθημα καί δέν ἐπιτρέπει νά ξεσπάσει ἡ ζωοφόρος δύναμή του.

Οἱ διανοούμενοι βάλλονται γιὰτί θεωροῦνται ὡς οἱ θεματοφύλακες τοῦ ἀπόλυτου κακοῦ, τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Καί γιά τόν ἴδιο λόγο λοιδωροῦνται καί οἱ πολιτικοί, ἀνεξαρτήτως κόμματος καί ἀνεξαρτήτως ἀποχρώσεως. Βέβαια, αὐτοῖ οἱ τελευταῖοι κατηγοροῦνται ὡς διεφθαρμένοι καί μηχανορράφοι, ὡς δημαγωγοί καί ἀνίκανοι, ἀλλά ἐκείνο πού πραγματικά τούς προσάπτει ἢ φασιστική ἰδεολογία δέν εἶναι τίποτε ἀπό τά παραπάνω ἀλλά τό ὅτι λειτουργοῦν μέσα σέ θεσμούς πού στόχο ἔχουν τή διαφύλαξη μᾶς ὀρισμένης ἐκδοχῆς τοῦ ὀρθοῦ λόγου στόν δημόσιο χώρο, τό ὅτι προσπαθοῦν νά διαλεχθοῦν μέ βάση τούς ὅρους τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καταπνίγοντας ἔτσι ἐνστικτα, συναισθήματα καί πάθη. Μέ τόν ὀρθό λόγο, τούς διανοούμενους καί τούς πολιτικούς τά βάξει ἢ φασιστική ἰδεολογία, τούς ἴδιους ἔχθρους ἔχει καί ὁ Ἀναστασιάδης. Διαβάστε τί γράφει στό ὀπισθόφυλλο τῆς προοδευτικῆς ἐφημερίδας: «Ἐκτός ἀπό τόν ἀδυσώπητο πόλεμο πρὸς τίς "ἀπόψεις" ἢ Μαύρη Τρύπα κηρύσσει καί ἀνένδοτο κατά τοῦ Λόγου καί τῆς Σκέψης.

Καί δίνει πρώτη τό παράδειγμα γράφοντας τίς πῶ μεγάλες ψευδεῖς ἀλήθειες πού ἔχει κρυφακούσει ποτέ ἢ ἀνθρωπότητα: α) ὁ τελευταῖος τρόφιμος στό Δαφνί εἶναι εὐφρέστερος τοῦ κάθε διανοούμενου. β) Κι ὁ χειρότερος ἀπατεώνας τῆς ἀγορᾶς, προτιμότερος τοῦ ὁποιοῦ "ἐντιμου" πολιτικοῦ». ² Βέβαια, τά παραπάνω μᾶς παρουσιάζονται ὡς «ψευδεῖς ἀλήθειες» μόνο πού τό «ψευδεῖς» εἶναι τό ἐπίθετο καί τό «ἀλήθειες» τό οὐσιαστικό, δηλαδή ἡ οὐσία τῆς γοητευμένης ἀπό τό φασισμό σκέψης τοῦ Ἀναστασιάδῃ. Ὁ κύριος αὐτός δέν εἶναι ἀπλῶς καί μόνο ἐθνικιστής, ρατσιστής, σεξιστής, νεοκινικός κ.ἄ., εἶναι ὀλ' αὐ-

τά γιατί τό ύπόδαθρο τοῦ λόγου του εἶναι αὐτό τῆς φασιστικῆς σκέψης.

Εἶμαι σίγουρος ὅτι ὅσα προσάπτω στόν Ἀναστασιάδη σέ πολλούς φαντάζουν παλιομοδίτικα, βαρύγδουπα καί στερούμενα, σέ τελευταία ἀνάλυση, ἀντικειμένον, μιάς καί στό κάτω κάτω τῆς γραφῆς ὁ τύπος δέν ἐννοεῖ ὅλ' αὐτά πού λέει, πλάκα κάνει μόνο. Μά ἀκριβῶς, ὁ Ἀναστασιάδης εἶναι ὑποχρεωμένος νά καταφύγει στήν πλάκα γιά νά πει τά ὅσα ἀνατριχιαστικά λέει γιατί μέ ἄλλον τρόπο δέν μπορεῖ νά τά πει. Ὅταν πίσω μας ὑπάρχουν ἕξι ἑκατομμύρια νεκροί Ἑβραῖοι, δέν μπορεῖς

νά βγεῖς καί νά κατηγορήσεις ἀνοικτά τούς Ἑβραῖους· οἱ ἠθικές ἐπιταγές τῆς κοινωνίας στό ἀπαγορευόν. Εἶσαι λοιπόν ὑποχρεωμένος εἴτε νά καταφύγεις στό ὑπονοούμενο, στή μεταφορά καί στό μισόλογο, ὅπως κάνουν οἱ Γάλλοι ὁμογάλακτοι³ τοῦ Ἀναστασιάδη, εἴτε νά διακωμωδήσεις τούς Ἑβραῖους ὅπως κάνει ὁ ἴδιος. Ποιός εἶπε, ἐξάλλου, ὅτι μέσα ἀπό τά ἀνέκδοτα δέν περνάει ἡ ἰδέα τῆς διαφορᾶς, ἡ ἰδέα ὅτι κάποιοι εἶναι ἀνώτεροι καί κάποιοι κατώτεροι; Ποιός εἶπε ὅτι τό σκῶμμα δέν καθιστᾶ κάποιους ἀποσυνάγωγους καί ἀποδιοπομπαίους; Ποιός εἶπε ὅτι ἡ εἰρωνεία δέν ἐξοντώνει ἀνθρώπους;

Ἐπιπλέον, τό εἶδος τοῦ χιοῦμορ πού καλλιεργεῖ ὁ Ἀναστασιάδης ἐξυπηρετεῖ μέ πολύ πῶ λειτουργικό τρόπο ἀπό ὅποια δῆποτε ἄλλη μορφή γραφῆς τῆ στοχοθεσία του. Εἶδαμε προηγουμένως ὅτι οἱ φασίστες θεωρητικοί δέν πολυεμπιστεύονται τόν ὀρθό λόγο. Τό μέ καθαρότητα ἀρθρωμένο ἐπιχείρημα δέν τούς φαίνεται ἰκανό νά διαδώσει τίς ἰδέες τους. Συγγραφεῖς τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰώνα, ὅπως ὁ Ζώρς Σορέλ ἢ ὁ Γκυστάβ Λέ Μπόν, πού τό ἔργο τους τοποθετεῖται στίς ἀπαρχές τῆς φασιστικῆς ἰδεολογίας, διακηρύσσουν ὅτι γιά νά μπορέσουν αὐτές οἱ ἰδέες νά ἐμποτίσουν τίς μάζες, γιά νά μπορέσουν νά ὀδηγήσουν τίς μάζες στή δράση πρέπει νά πάρουν τή μορφή εἰκόνων καί ὄχι τή μορφή τοῦ μέ σαφήνεια ἀρθρωμένου καί μέ λογική δομή ἐπιχειρήματος. Χαρακτηριστικά ὁ Λέ Μπόν, στό γνωστό βιβλίο του ἢ *Ψυχολογία τοῦ ὄχλου*, γράφει: «Ὅπου καί ἂν εἶναι οἱ ἰδέες πού ὑποβάλλονται στόν ὄχλο, δέν μποροῦν νά γίνουν κυρίαρχες παρά μόνο ἂν ἀποκτήσουν μιά πολύ ἀπλή μορφή καί ἀποτυπωθῶν στό πνεῦμα του μέ εἰκόνες. Κανένας λογικός δεσμός ἀναλογίας ἢ διαδοχῆς δέν συνδέει μεταξύ τους αὐτές τίς ἰδέες - εἰκόνες...»⁴ Οἱ μεγάλοι προπάτορες τοῦ φασισμού προέτρεπαν τούς μελλοντικούς φασίστες νά ἐμπιστευθῶν τίς εἰκόνες γιά νά διαδώσουν τό μήνυμά τους, εἰκόνες, λοιπόν, κατασκευάζει ὁ Ἀναστασιάδης μέ τό συγκεκριμένο εἶδος χιοῦμορ πού θεραπεύει. Βέβαια οἱ δικές του εἰκόνες δέν εἶναι σάν αὐτές τοῦ Σορέλ, εἰκόνες ἐπικῶν μαχῶν, εἶναι πολύ πῶ χυδαῖες· ἡ εἰκόνα τοῦ πολιτικοῦ πού κυκλοφορεῖ μονίμως μέ τό χέρι στήν τσέπη τοῦ ἄλλου, ἡ εἰκόνα τοῦ διανοούμενου μέ τά γουρλωμένα λόγω κρετινισμού μάτια, ἡ εἰκόνα τῆς φεμινίστριας πού γαβγίζει σάν σκύλα, ἡ εἰκόνα τοῦ Ἀλβανοῦ μέ τό «Α» στό πέτο. Τό ἀνησυχητικό, ὁμως, μέ ὅλες αὐτές τίς, φασιστικῆς ἐμπνεύσεως καί καλλιέργειας, εἰκόνες εἶναι ὅτι ὄχι μόνον δέν προκαλοῦν ἀναγούλα μέ τή χυδαιότητα τους ἀλλά, ἀντίθετα, ἐπειδὴ ἔχουν ὡς περιτύλιγμα τό χιοῦμορ καί εἶναι ἀπλές, ἔχουν πέραση.

Καί αὐτό τό τελευταῖο χαρακτηριστικό τους εἶναι πού μέ ἀνησυχεῖ. Προσωπικά, λίγο μέ νοιάζει ἂν ὁ Ἀναστασιάδης εἶναι ἄλλη «μία ἐκδοχή τῆς σύγχυσης τῶν φλώρων» ἢ ἂν πάσχει ἀπό «μετακομματική μελαγχολία» ἐπειδὴ «κούλανε τό πόδι του στίς κνίτικες παρελάσεις» ἢ ἂν «τέλος, ἀναγκάστηκε νά ἀποδώσει τό προσωπικό του λιώσιμο στή γενική κατάπτωση τῶν πάν-

των», ὅπως συνιστᾶ ὁ Τσαγκαρουσιάνος. Λίγο μέ νοιάζει ἂν εἶναι πεισμένος φασίστας μέ τόν μελανό χιτώνα τους καί μέ τό Mein Kampf καί τόν Τζεντίλε παραμάσχαλα, ἢ ἂν ὁ μελανός χιτώνας του εἶναι μάρκας Ράφλ Λόρεν, γράφει, δηλαδή, ὅλα αὐτά πού γράφει γιά νά προκαλέσει καί νά πουλήσει, πιστός στό ὑπαρξιακό πρόταγμα τοῦ φίλου του τοῦ Κωστόπουλου: «Κερδίζω, ἄρα ὑπάρχω». Λίγο μέ νοιάζουν ὅλα αὐτά. Ἐκεῖνο πού μέ νοιάζει καί μέ καίει εἶναι ὅτι ἀπό τό ὀπισθόφυλλο τῆς ἐφημερίδας τῶν φοιτητικῶν μου χρόνων, μέ τό πρόσχημα τοῦ χιοῦμορ, ἐκτρέφονται ἀπλές, σχηματικές καί γιά τοῦτο εὐάρεστες φασιστικές εἰκόνες. Ἐκεῖνο πού μέ νοιάζει καί μέ καίει εἶναι ὅτι σήμερον πού ἡ κάθε εἶδους κρίση μᾶς μαστίζει, ὑπάρχει κάποιος καί μάλιστα σέ μιά μαζική προοδευτική ἐφημερίδα πού δημιουργεῖ, εὐκόλα ἀπορροφήσιμες ἀπό τό παχύ ἔντερο, εἰκόνες ἰκανές νά ἀποδώσουν τήν ἀνεργία στόν Ἀλβανό, τήν ἀπουσία νοήματος ἀπό τίς ζωές μας στόν κάθε διανοούμενο καί στόν κάθε πολιτικό, τό καθημερινό μας μαράζι στή γυναῖκα πού εἶναι δίπλα μας καί στή φεμινίστρια πού λαλεῖ στό ὄνομά της. Αὐτές τίς ἀναγωγές, πού εἶναι εὐληπτες καί ἀρεστές γιατί εἶναι ἀπλοϊκές, πρέπει νά τίς πολεμήσουμε ὅλοι ὅσοι ἀκούμε στ' αὐτιά μας ἔκείνο τό «ἀκόμη εἶναι γόνιμη ἢ κοιλιά πού ἐβγαλε τό τέρας τό ἀπάνθρωπο» καί πρώτος ἀπ' ὅλους ὁ διευθυντής τῆς *Ἐλευθεροτυπίας*, πού θέλει τό ἔντυπο «ἐφημερίδα διαρκoῦς εὐαισθησίας», ὅπως ἐκμυστηρευόταν σέ πρόσφατη τηλεοπτική του συνέντευξη, καί πού ἡ «Μαύρη Τρύπα» ἔχει μετατρέψει σέ «ἐφημερίδα διαρκoῦς ἀναληγισίας».

1. Βλ. τά ἄρθρα τοῦ Ἀ. Ἐλεφάντη, «Στήν τρύπα τῆς Μαύρης Τρύπας», *Ἡ Ἐποχή*, 12 Μαρτίου 1995, καί τοῦ Σ. Τσαγκαρουσιάνου, «Ὁ Θέμος Ἀναστασιάδης καί οἱ κνικοί τῆς μερέντας», 01. Ἀπρίλιος 1995.

2. *Ἐλευθεροτυπία*, 26 Ὀκτωβρίου 1994.

3. Βλ. σέ αὐτό τό θέμα τό πολύ ἐνδιαφέρον ἄρθρο τοῦ P. Videlier, «Δολοφονικές φράσεις στούς τοίχους τοῦ μίσους», *Le Monde Diplomatique* (ἑλληνική ἔκδοση τοῦ Mamere de voir, 6, Φεβρουάριος 1995, σ. 77-78).

4. Gustave Le Bon, *Psychologia des Joules*, α' ἔκδοση 1895. P.U.F., Παρίσι 1988, σ. 32. Ὑπάρχει καί μιά ἑλληνική μετάφραση ἀπό τόν Κ. Μεραναῖο ἀπό τίς ἐκδ. Μαῖη, σ. 49-50.

ΕΡΕΥΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΕΡΓΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

της Γεωργίας Πετράκη

Τά τελευταία χρόνια παρατηρείται στον τόπο μας μία πλούσια σε όγκο και κεφάλαια έρευνητική δραστηριότητα εκ μέρους δημόσιων και ιδιωτικών φορέων. Παράδειγμα πρόσφατης ερευνητικής παραγωγής αποτελούν οι έξι μελέτες που έγιναν για λογαριασμό του ΟΑΕΔ, για ισάριθμες περιοχές με σοβαρά προβλήματα απασχόλησης του πληθυσμού τους, για τις οποίες θέλω να διατυπώσω ορισμένες παρατηρήσεις. Άς δούμε κατ' αρχήν για ποιά πράγμα μιλάμε: Πρόκειται για τις εργασίες που έχουν τίτλο «Αναπτυξιακές μελέτες» των περιοχών Θήβας, Πατρών και Αιγιαλείας, Έπαρχίας Άλμυρου, Λαυρίου, Κοζάνης και Εύβοιας, των οποίων η πραγματοποίηση ανατέθηκε από τον ΟΑΕΔ στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, για την περιοχή της Θήβας, στο Πανεπιστήμιο Κρήτης για την περιοχή της Πάτρας, στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας για την Έπαρχία Άλμυρου, στο Πάντειο Πανεπιστήμιο για το Λαύριο, στο Άριστοτέλειο Πανεπιστήμιο για την Εύβοια και στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών για την περιοχή της Κοζάνης.

Ένα πρώτο ερώτημα αφορά τη χρησιμότητα της εκπόνησης αναπτυξιακών μελετών από τον ΟΑΕΔ ή τό κατά πόσο οι γενικού τύπου αναπτυξιακές μελέτες — απαραίτητες ίσως για αναπτυξιακούς φορείς — μπορούν να αποτελέσουν εργαλεία στήριξης της δράσης του ΟΑΕΔ. Ο Όργανισμός Άπασχόλησης Έργατικού Δυναμικού, ως φορέας παρέμβασης και ρύθμισης στην αγορά εργασίας, θά πρέπει, σωστά κατά τη γνώμη μου, να επιζητήσει και να στηρίξει τη διεξαγωγή έρευνών που θά του επιτρέψουν να διαμορφώσει και να εξειδικεύσει τη δράση ανάλογα με τά υπάρχοντα δεδομένα, γνωρίζοντας δηλαδή τά συγκεκριμένα προβλήματα της απασχόλησης που χαρακτηρίζουν την κάθε εποχή. Η οποία δράση στην αγορά εργασίας προϋποθέτει σαφή γνώση των ποσοτικών δεδομένων της ανεργίας, των ποιοτικών χαρακτηριστικών των άνεργων, των υπαρκτών κατηγοριών εργατικού δυναμικού και των επαγγελματικών, κοινωνικών ή εθνικών χαρακτηριστικών του, του βιοτικού επιπέδου του θιγόμενου πληθυσμού, τη διάθρωση των εισοδηματικών πόρων, δηλαδή όλων εκείνων των στοιχείων που εξειδικεύουν την κρίση και την αποδιομηχάνιση στην κάθε περιοχή. Όμως, σε αντίθεση με τά προαναφερθέντα, οι αναπτυξιακές μελέτες που εκπονήθηκαν για λογαριασμό του ΟΑΕΔ, προφανώς για να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες του ανεξάρτητα από την ποιότητά τους, κινούνται σ' ένα επίπεδο έφ' όλης της ύλης, όπου ό πρωτογενής, ό δευτερογενής και ό τριτογε-

νής τομέας αναλύονται προσθετικά και παραθετικά, όπου έξ όρισμού οι δείκτες του γεωργικού εισοδήματος εξισώνονται με τούς δείκτες του βιομηχανικού, οι μισθωτοί βιομηχανίας με τούς ξενοδοχοϋπαλλήλους, οι βιομηχανίες με τίσ ξενοδοχειακές κλίκες και ή αναζήτηση επενδύσεων στη βιομηχανία με τούς υπάρχοντες και υπό αξιοποίηση αρχαιολογικούς χώρους.

Είναι ένδεικτικό από την άποψη αυτή τό βάρος — ανεξάρτητα από την ποιότητα των γραφομένων — που καταλαμβάνουν στίς περισσότερες από τίσ όγκώδεις κατά τά άλλα μελέτες του ΟΑΕΔ τά θέματα ανεργίας και απασχόλησης: στην αναπτυξιακή μελέτη της Βόρειας Εύβοιας σέ σύνολο 258 σελίδων, χωρίς τά παραρτήματα, μόνο 4 σελίδες είναι αφιερωμένες στην ανεργία (πίνακες) ενώ σέ παράγραφο 5 σελίδων με γενικό τίτλο «Κοινωνικά χαρακτηριστικά» μία σελίδα είναι αφιερωμένη στο εκπαιδευτικό επίπεδο και στή σύνθεση κατά ομάδες ατομικών επαγγελμάτων του πληθυσμού (πίνακες) ενώ οι υπόλοιπες, με μία λογική φύρδην μείγδην, αναφέρονται, πάλι με τη μορφή πινάκων, σέ δείκτες εισοδήματος κατά Άκαθάριστο Προϊόν και σέ γενικούς δείκτες οικονομικής ευημερίας (αυτόματα τηλέφωνα, ιδιωτικές καταθέσεις, επιβατικά αυτοκίνητα). Στην όγκώδη αναπτυξιακή μελέτη της Έπαρχίας Άλμυρου 9 σελίδες είναι αφιερωμένες στο εργατικό δυναμικό (απασχόληση και ανεργία) και 5 σελίδες στην «άξιολόγηση ανθρώπινων πόρων» που περιλαμβάνουν άξιολογήσεις δημογραφικών και εκπαιδευτικών χαρακτηριστικών του πληθυσμού, καθώς και των ευκαιριών απασχόλησης. Στην αναπτυξιακή μελέτη της Θήβας σέ σύνολο 495 σελίδων 17 σελίδες είναι αφιερωμένες στα προβλήματα της απασχόλησης-ανεργίας, ενώ 4 σελίδες (πίνακες) άφορούν τούς απολυμένους από τίσ προβληματικές επιχειρήσεις εργαζομένους και άλλες 4 τίσ γενικότερες εξελίξεις της απασχόλησης στο Νομό Βοιωτίας. Στην αναπτυξιακή μελέτη της περιοχής Κοζάνης σέ σύνολο 246 σελίδων 6 σελίδες (μαζί με τούς πίνακες) άφορούν την απασχόληση στή μεταποίηση και 2 σελίδες (μαζί με τούς πίνακες) την ανεργία.

Ένα δεύτερο ερώτημα άφορα την επιστημονική έπαρκεια των έν λόγω μελετών, οι οποίες στην άνάλυση που πραγματοποιούν για τά προβλήματα της απασχόλησης, της ανεργίας και της αγοράς εργασίας περιορίζονται στην παράθεση ή, στην καλύτερη περίπτωση, στην έπεξεργασία των επίσημων στατιστικών. Στο σημείο αυτό δύο άλληλένδετες ένστάσεις. Η πρώτη άφορα τή σχέση των ποσοτικών, εμπειρικών στοιχείων και της θεωρίας στή διαδικασία της έρευνας. Είναι άραγε επιστημο-

νική ή έρευνα πού άπλώς περιγράφει, ταξινομεί στατιστικές μετρήσεις και συσχετίζει διάφορες μεταβλητές; Πώς νοηματοδοτούνται τά έμπειρικά στοιχεία άν δέν εντάσσονται σέ ένα συγκεκριμένο θεωρητικό πλαίσιο πού καθοδηγεί και τή συλλογή στοιχείων; Τέλος, είναι δυνατή ή παραγωγή μιās νέας γνώσης χωρίς τήν ύπαρξη μιās σταθερής διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στή θεωρία και τά έμπειρικά δεδομένα;

Η δεύτερη ένστασή μου άφορά τήν άκριτη και άνεξέλεγκτη χρήση τών έπίσημων-θεσμικών στατιστικών σέ συνδυασμό μέ τήν άπουσία έρευνών πεδίου, δηλαδή τόν αὐτοεγκλεισμό τών μελετών αὐτῶν στά έπίσημα στατιστικά δεδομένα. (Έξαιρέση σ' αὐτό τό σημείο, και πρὸς τιμήν της, άποτελεῖ ή μελέτη τοῦ Λαυρίου, ή ὁποία περιέχει πρωτογενείς έμπειρικές έρευνες πού πραγματοποιήσε ή έρευνητική ὁμάδα, μιὰ δειγματοληπτική έρευνα άνέργων και τών οίκογενειῶν τους και μιὰ έπιτόπια έρευνα έπιχειρήσεων τῆς εὐρύτερης περιοχῆς Μεσογείων. Ὅμως και στίς δύο έπιτόπιες έρευνες άπουσιάζει ὁποιαδήποτε θεωρητική προβληματική γύρω από τά έξεταζόμενα προβλήματα, και άπλώς καταγράφονται, περιγράφονται και συσχετίζονται μεταξύ τους κάποια χαρακτηριστικά.) Οἱ έπίσημες ὡστόσο στατιστικές δέν είναι οὐδέτερες αλλά άντανακλῶν συγκεκριμένες κοινωνικές άπεικονίσεις τών φαινομένων πού επιδιώκουν νά καταγράψουν και νά μετρήσουν. Παράγουν κατηγοριοποιήσεις πού ύπακούουν σέ άνάγκες τυποποίησης και ὁμογενοποίησης τῆς πραγματικότητας, οἱ ὁποῖες σέ πολλές περιπτώσεις άποκρύπτουν σημαντικές διαστάσεις ενός φαινομένου και τά ιδιάζοντα χαρακτηριστικά του. Ὅσον άφορά τήν άνεργία, είναι γνωστό ὅτι ή κατηγορία τοῦ άνέργου δέν είναι μιὰ «φυσική» πραγματικότητα αλλά «κατασκευάθηκε» κοινωνικά, ὡς άποτέλεσμα δηλαδή τών κρατικῶν πολιτικῶν διαχείρισης τῆς άπασχόλησης στόν 20ό αἶωνα. Ὑπάρχει μιὰ ὁλόκληρη συζήτηση γύρω από τήν κοινωνική παραγωγή αὐτῆς τῆς έννοιας και άρα τίς μετατροπές πού ύφίσταται ὁ έπίσημος ὁρισμός τοῦ άνέργου σέ διαφορετικούς κοινωνικούς συσχετισμούς. Ἐτσι ὁ έγκλεισμός τῆς ὁποιας έρευνας για τήν άνεργία σέ μιὰ πόλη στίς έπίσημες στατιστικές κατηγοριοποιήσεις έχει ὡς άποτέλεσμα νά μένουν έντός παρατήρησης, μόνιμα και συστηματικά, σημαίνουσες διαστάσεις τοῦ φαινομένου. Μέ δεδομένο ὅτι τό ποσοστό άνεργίας ὑπολογίζεται μέ βάση τόν έπίσημα καταγραφόμενο ὡς οίκονομικά ενεργό πληθυσμό και ὅτι ὁ τελευταῖος άποτελεῖ μόνο ένα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ πού εργαζεται, πολλοί εργαζόμενοι και άνεργοι (αὐτοῖ τοῦ άτυπου τομέα τῆς οίκονομίας) δέν ὀρίζονται ὡς τέτοιοι και άρα δέν καταγράφονται οὔτε ὡς εργαζόμενοι οὔτε ὡς άνεργοι. Τί γνωρίζουμε για τούς άνεργους τοῦ άτυπου τομέα ή άκόμα τί έπιπτώσεις έχει ή άνεργία τοῦ έπίσημου τομέα τῆς οίκονομίας στήν άτυπη άπασχόληση; Ποιές είναι οἱ ιδιαίτερες-ιδιάζουσες κατηγορίες εργατικοῦ δυναμικοῦ στίς τοπικές αγορές εργασίας και τί προσδοκία άπασχόλησης έχουν; Ἐραγε οἱ Πόντιοι και οἱ λιμνάζοντες λαθρομετανάστες, οἱ μουσουλμάνοι χειρώνες, οἱ Ἕλληνες και οἱ Ἕλληνίδες εργάτριες άποτελοῦν ὁμοιογενείς κατηγορίες ὡς πρὸς τήν πιθανότητά τους νά βρεθοῦν άνεργοι; Τί έπιπτώσεις-μετατοπίσεις δημιουργεῖ ή άνεργία μεταξύ κοινωνικῶν ὁμάδων άνισης άνταγωνιστικῆς ικανότητας στήν αγορά εργασίας; Πώς εντάσσονται οἱ μετανάστες στήν αγορά εργασίας; Πώς διαχειρίζονται οἱ έπιχειρήσεις τήν άνεργία σέ μιὰ πόλη; Τόσα και άλλα τόσα έρωτήματα μένουν άναπάντητα αλλά, τό χειρότερο, οὔτε καν τίθενται σ' αὐτές τίς ανάλυσεις για τήν άνεργία, στοῦ βαθμοῦ πού προορίζονται στίς έπίσημες στατιστικές.

ΠΡΟΕΔΡΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ

Έπιλογή μεταξύ ενός υποψηφίου που δέν θέλουμε κι ενός υποψηφίου που δέν μᾶς κάνει

του Νίκου Προκόβα

Η Κυριακή 23 Ἀπριλίου σήμανε τό τέλος μιᾶς προεκλογικῆς περιόδου ἀπό τίς πιό βαρετές που γνώρισε ποτέ ἡ Γαλλία. Καί τά ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν ἐπιβεβαίωσαν τό ὅτι τά ἐρωτήματα που δέν τέθηκαν παραμένουν πάντα ἐπίκαιρα.

Ἄν, μέ δάση τά ἀποτελέσματα του πρώτου γύρου, ἐπικρατέστερος μοιάζει ὁ Ζάκ Σιράκ, τίποτε δέν προεξοφλεῖ τήν ἐκλογική συμπεριφορά του φτωχόκοσμου καί τῶν ἀνέργων που ψήφισαν τόν ἀκροδεξιό Λέ Πέν, οὔτε ἀκόμη τή συμπεριφορά ἐκατομμυρίων ψηφοφόρων που ψήφισαν ἀποχή. Παράγοντες δηλαδή που μπορεῖ νά ἀνατρέψουν τά προγνωστικά, ἀλλά καί τόσο ἀστάθμητοι που μπορεῖ καί νά τά ἐνισχύσουν. Νά δοῦμε ὡστόσο τί θά ψηφίσουν καί οἱ δημοσκοπήσεις.

Ὅλα ἄρχισαν μέ τήν ἄρνηση του Ντελόρ νά ἀποδεχθεῖ τό χρίσμα του υποψηφίου του Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος γιά τό προεδρικό ἀξίωμα. Ἐπακολούθησε πανικός στίς γραμμές του κόμματος, ἀλλά καί στήν Ἀριστερά γενικότερα, καθῶς ὁ Ντελόρ ἐμοιαζε νά εἶναι ὁ μόνον ἱκανός ν' ἀποσπάσει τήν Προεδρία τῆς Δημοκρατίας ἀπό τά νύχια τῆς Δεξιᾶς, δηλαδή του πρωθυπουργοῦ Μπαλαντύρ, ἢ του ἀρχηγοῦ του γαλλικοῦ κόμματος, Σιράκ. Ἡ Ἀριστερά ἐνωσε ἀποφραμισμένη, πολύ περισσότερο που κανένας δέν πίστευε στήν ἀρχή ὅτι ὁ υποψήφιος του Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος Ζοσπέν θά κατάφερε νά περάσει στόν δεύτερο γύρο. Κι ὅμως, ὁ Ζοσπέν βγήκε πρώτος, σέ πείσμα τῶν δημοσκοπήσεων.

Ἡ δύσκολη διαδοχή του Φαραώ

Τριάντα ἐκατομμύρια Γάλλοι προσήλθαν στίς κάλπες ὄχι γιά νά ἐκλέξουν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας, ἀλλά γιά νά ἐκφράσουν — ὅπως γίνεται πάντα σέ τέτοιες περιπτώσεις — ἀνάμεικτα πίστη σέ ἰδέες, ἐμπιστοσύνη σέ ἀνθρώπους, ἐθνική περηφάνεια, προβληματισμούς, ἐλπίδες, ὄνειρα, σιχτίρ, συμφέροντα, ἐλπίδα ἀλλαγῆς, ἀλλά κυρίως φόβους, ἀγωνίες, ἀνησυχία καί διαμαρτυρία. Αὐτό ἴσως εἶναι τό μεγάλο νόημα τῶν φεινῶν προεδρικῶν ἐκλογῶν τῆς Γαλλίας, αὐτό ἐξηγεῖ τό ἀνησυχητικά ὑψηλό ποσοστό τῆς ἄκρας Δεξιᾶς, ὅπως καί τήν ἐν πολλοῖς ἐπιτυχῆ ἐμφάνιση τῆς Ἀριστεράς, κι αὐτό καθορίζει τό πλαίσιο μέσα στοῦ ὁποῖο θά κινηθοῦν ψηφίζοντες καί πολιτευόμενοι γιά τήν προετοιμασία τῆς τελικῆς ἀναμέτρησης τήν ἐρχόμενη Κυριακή.

Καί ἰδοῦ λοιπόν τί «ἐβγαλε ἡ κάλπη»: ὁ μέχρι πρό τριμήνου βέβαιος νικητής Μπαλαντύρ συγκέντρωσε τό 18,5% τῶν ψήφων καί δέν θά συμμετάσχει στόν δεύτερο γύρο, ἐφόσον τόσο ὁ Ζοσπέν ὅσο κι ὁ Σιράκ πέτυχαν ὑψηλότερα ποσοστά (23,3% καί 20,7% ἀντιστοίχως). Μικρό τό κακό, ἄν σκεφτεῖ κανεῖς ὅτι ὁ Μπαλαντύρ ἐκφράζει μιᾶ καλᾶ ἐδραιωμένη ἀστική τάξη, πλούσια, σίγουρη, ἰσχυρή καί συντηρητική, κυρίως μιᾶ ἀστική τάξη ἢ ὁποῖα μισεῖ τό πόπολο. Ἀκόμα μικρότερο δέ, καθῶς ἡ ἐνδεχόμενη ἐκλογή του Μπαλαντύρ θά μπορούσε νά συνοδευτεῖ ἀπό τήν ἐπιλογή του Πασκουά ὡς πρωθυπουργοῦ, ἐπιλογή που ἰσοδυναμεῖ μέ ἐντονο λαϊκισμό, ἀπροκάλυπτη ξενο-

φοβία και παντελή αστυνόμευση της κοινωνικής ζωής.

Ο Σιράκ καλείται λοιπόν να εκπροσωπήσει την παραδοσιακή Δεξιά στη διεκδίκηση του προεδρικού θρόνου. Καί καθώς η συντηρητική ιδεολογία και η πρόταξη κάποιων επιτυχιών στοιχείων του κυβερνητικού έργου είχαν ήδη μονοπωληθεί από τον πρωθυπουργό - υποψήφιο, εμφανίστηκε ως ο εκφραστής της «άλλαγής»: φορολογικές μεταρρυθμίσεις, απλούστευση του νομικού πλέγματος, αναγνώριση της αξίας της εργασίας και ανατίμηση των μισθών, δημόσια εκπαίδευση που να εξισορροπεί τις κοινωνικές ανισότητες, κατάσχεση των ακατοίκητων κτιρίων για να εξυπηρετηθούν οι άστεγοι... Η εύρηματικότητα των συμβούλων του αρχηγού της συντηρητικής παράταξης αποδείχτηκε αχαλίνωτη κι ο προενλογικός λόγος του Σιράκ κατέληξε να είναι ένα δομικό κατηγορώ έναντι των όσων ο ίδιος πρέσβευε μέχρι πριν από τρεις μήνες, ο ίδιος έπραξε ως πρωθυπουργός της Γαλλίας (1986-88), ο ίδιος επέβαλε ως δήμαρχος του Παρισιού από το 1977.

Μπροστά σ' αυτή τη γιγαντομαχία των δύο άσπονδων συνεργατών του γκαουλικού κόμματος, ο σοσιαλιστής υποψήφιος φαντάζει ώχρος, αδύναμος, λίγος. Ούτε η —όχι ιδιαίτερα έντονη— προσωπικότητά του, ούτε η έλλειψη αξιοπιστίας του Σοσιαλιστικού Κόμματος, ούτε η άσχημη κατάσταση της υγείας του Μιτεράν δοθούν ιδιαίτερα στην προεκλογική του εκστρατεία, βασικό επιχείρημα της οποίας αποτελεί η τιμιότητα του υποψηφίου. Τελικά φαίνεται πως λειτουργήσει η λογική της χαμένης ψήφου, που συσπειρώσε ένα σημαντικό τμήμα των άριστερων ψηφοφόρων γύρω από τον Ζοσπέν, αν και μόλις το 6% των ψηφοφόρων του πιστεύουν ότι διαθέτει το απαιτούμενο ανάστημα για αρχηγός κράτους (βλ. *Le Monde*, 25.4.95).

Για την Άριστερά, η κάλλη φάνηκε επιεικής: Ο εκπρόσωπος του Κομμουνιστικού Κόμματος Ρομπέρ Ύ αποδείχτηκε και ριζοσπάστης στις προτάσεις του και ανανεωτής στις θέσεις του και καλός ρήτορας, ικανός ν' αποσπάσει την εμπιστοσύνη και την συμπάθεια του κοινού, πλην όμως (ή μήπως και άρα) εξασφάλισε το 8,7% των ψήφων, κατά μία μονάδα περισσότερο δηλαδή απ' ό,τι είχε πάρει ο υποψήφιος του ΓΚΚ στις προηγούμενες προεδρικές εκλογές του 1988, αλλά βέβαια τό μισό του ποσοστού των εκλογών του 1981 και περίπου τό 1/3 εκείνων του 1969. Η εκλογική αίμορραγία των Γάλλων κομμουνιστών δείχνει να σταμάτησε, αφού όμως έχει ήδη χαθεί πολύ αίμα. Ταυτόχρονα, η τροτσίστρια Λαγκιγιέν κατάφερε, τριπλασιάζοντας τον αριθμό των ψηφοφόρων της (5,4%) στην τέταρτη συνεχή υποψηφιότητά της στις προεδρικές εκλογές, να εξασφαλίσει την αποζημίωση των εξόδων της προεκλογικής της εκστρατείας (τό όριο είναι τό 5%). Οι ψηφοφόροι της είναι κυρίως γυναίκες κάτω των 50 ετών, υπάλληλοι, λαϊκής προέλευσης, με απολυτήριο λυκείου, άθρησκοι. Τό αποτέλεσμα της οικολόγου Βουανέ τέλος (3,3%), εκπροσώπου της άριστερης τάσης του οικολογικού κινήματος, επιβεβαιώνει την πτωτική τάση και τελικά την άνυπαρξία αυτόνομου οικολογικού λόγου στη γαλλική πολιτική πραγματικότητα.

Ένας από τους μεγάλους κερδισμένους αυτών των εκλογών είναι ο Λέ Πέν: Συγκέντρωσε 4,5 εκατομμύρια ψήφους (15,1%) και παγιώθηκε πλέον ως ένα ισχυρό κόμμα της Δεξιάς, επιβάλλοντας μ' αυτό τον τρόπο τή χύδην αποδοχή του φασίζοντος, μισαλλόδοξου λόγου του. Άκόμα χειρότερα, σε κάποιες μεγάλες πόλεις (Μασσαλία, Τουλόν, Νίς, Άβινιόν, Μιλούζ, Μέτς, Περπινιάν...) καθώς και σε πολλά προάστια μεγάλων αστικών κέντρων ήρθε πρώτος σε ψήφους, στις περιφέρειες «κόκ-

κινες συνοικίες» του Παρισιού ξεπέρασε σε ψήφους τό Κομμουνιστικό Κόμμα, ενώ συγκέντρωσε τό 21% των ψήφων όσων ψήφισαν φέτος για πρώτη φορά. Οι ψηφοφόροι του είναι κυρίως άνδρες κάτω των 24, χωρίς γραμματικές γνώσεις, άπολιτικοί, αντίθετοι στην Ευρωπαϊκή Ένωση, φτωχοί κι άνεργοι, παρουσιάζουν δηλαδή κοινωνικά χαρακτηριστικά προσμοιάζοντα μ' εκείνα των Γερμανών ψηφοφόρων που έστειλαν τον Χίτλερ στο Κοινοβούλιο τό 1933 και την Ευρώπη στο διάβολο. Μαζί με τον εθνικιστή καθολικό εκπρόσωπο της Βανδέας ντε Βαλλιέ (4,8% των ψήφων), ή άκρα Δεξιά εκφράζει σήμερα στην Γαλλία έναν ψηφοφόρο στους πέντε.

Άποτυχία των προβλέψεων αλλά θρίαμβος των δημοσκοπήσεων

Τί θά γίνει στον δεύτερο γύρο; Άν και ή έκλογή του Σιράκ μοιάζει πιθανότερη, όλος ο κόσμος στρέφει ξανά τις ελπίδες του στους οίωνοσκόπους και γκουρού των γραφείων δημοσκοπήσεων, παρά τήν παταγώδη άποτυχία τους να προβλέψουν τά αποτελέσματα του πρώτου γύρου. Οι έπαγγελματίες των δημοσκοπήσεων —τά έλεγε κι ο Δ. Παπαδημητρόπουλος στο προηγούμενο τεύχος του *Πολίτη*— καλούνται να προβλέψουν, ν' αναλύσουν, να μετρήσουν, να ρωτήσουν, να κρίνουν και —τό χειρότερο— να προτείνουν, να προεξοφλήσουν, να υποδείξουν στήν κοινωνία ποιόν δρόμο ν' ακολουθήσει, ή μάλλον ποιό δρόμο θά ακολουθήσει, πριν καν ή ίδια τό άποφασίσει. Κι αν κάνουν λάθος, δέν χάλασε ο κόσμος: Δικαιούνται ενός περιθωρίου σφάλματος της τάξης του + 3%, εξάλλου δέν προβλέπουν, άπλώς άπεικονίζουν τις τάσεις και τις διαθέσεις του κοινού τή στιγμή της δημοσκόπησης, άσε πού κι αυτό τό εκλογικό σώμα είναι τελείως άναποφάσιστο, βρέ παιδί μου.

Δέν μās ενδιαφέρει ούτε ή ακρίβεια, ούτε ή αξιοπιστία των δημοσκοπήσεων, αυτό πού μās ενδιαφέρει είναι ή ίδια ή διενέργειά τους. Για να έχουμε άπτά, μετρήσιμα ποσοτικά στοιχεία, δηλαδή πράγματα εύκολα, εύπεπτα, πού να άνεβάσουν τήν άκροαματικότητα των τηλεοπτικών εκπομπών και, σε μικρότερο βαθμό, τήν κυκλοφορία του ήμερήσιου κι έβδομαδιαίου τύπου. Πράγματα πού να τά καταλαβαίνουν άμέσως κι οι δημοσιογράφοι και τό κοινό και, κυρίως, οι διαφημιστικές εταιρείες. Διότι περί αυτού πρόκειται, να κάνουν αυτοί τή δουλειά τους, να τήν κάνουμε κι έμεις. Καταιγισμός, λοιπόν, ποσοστών, άνεβαίνει ο ένας, πέφτει ο άλλος, μέρα τή μερα, ώρα τή ώρα, λεπτό τό λεπτό, έλα, λίγο άκόμη, μιά μικρή προσπάθεια πριν από τήν τελική εϋθεια. Να πώς γίνεται ή κοινωνία θέαμα, ή πολιτική γήπεδο, οι εκλογές σόου. Και πώς από τήν εκλογική άναμέτρηση προηγούνται πλείστες όσες μίνι, άτυπες άναμετρήσεις, ώσει φιλικόι άγώνες. Και τά «γκόλ» του τελικού τά βλέπουμε και τά ξαναβλέπουμε στά «ριπλέι» των δημοσκοπήσεων μέχρι να τά χορτάσουμε. Ή μέχρι να ξεράσουμε. Να γιατί ο κόσμος νιώθει μιά τεράστια άγαλλίαση κι άνακούφιση όταν ή ύπατη δημοσκόπηση — οι εκλογές αυτές καθ' έαυτές— υποκαταστήσει τό σήριαλ των καθημερινών προβλέψεων, όταν φτεγει πιά ή όποια άγωνία και μένει στην θέση της μονάχα ή μετεκλογική πίκρα κι ή βιοποριστική μιζέρια. Οι δημοσκοπήσεις κατορθώνουν τελικά τό άκατόρθωτο: Πολλαπλασιάζοντας τον αριθμό των ψηφοφοριών άποσπούν τό κοινό από κάθε πολιτικό προβληματισμό κι άποπολιτικοποιούν τις ίδιες τις εκλογές. Και μάλιστα τις προεδρικές εκλογές.

LE PEUPLE
QUOTIDIEN DU SYNDICALISME

VICTOIRE
sur la misère!

3 millions de salariées obtiennent satisfaction

La C.G.T. et la Confédération générale de la Production française signent un accord en présence du président du Conseil et du ministre de l'Intérieur

Οί εταιρείες δημοσκοπήσεων καλούνται λοιπόν να υπαγορεύσουν τόσο στον Σιράκ όσο και στον Ζοσπέν την απαιτούμενη γραμμή, τις πολιτικές τους θέσεις και τις προεκλογικές τους εξαγγελίες. Δέν είναι ή ένωση των ευρωπαϊκών κρατών, τό πρόβλημα της ανεργίας, τό δράμα των αστέγων, ή αύξηση της φτώχειας, τό έλλειμμα των ταμείων κοινωνικών παροχών, οί πόλεμοι, τό μέλλον των παιδιών μας, τά όράματα της κοινωνίας πού τροφοδοτούν τή σκέψη κι εμπνέουν τούς λόγους των προεκλογικών συγκεντρώσεων των υποψηφίων. "Όχι. Είναι οί δημοσκοπήσεις. "Αν αυτές πούν ότι τό χρηματιστήριο προτιμά τόν Σιράκ, ό Ζοσπέν θά υποσχεθεί φοροαπαλλαγές για τό χρηματιστικό κεφάλαιο. "Αν αυτές δείξουν ότι οί φτωχοί των πόλεων συγκινούνται απ' τήν κοινωνική πολιτική πού τάζει ό Ζοσπέν, ό Σιράκ θά βγει στό μπαλκόνι άγκαλιά μέ τόν 'Αβδά Πιέρ. Καί τούμπάλιν. Διότι όταν οί δημοσκοπήσεις έδειξαν ότι ένα τμήμα των οικολόγων δέν αισθάνονται —καί όρθώς— ούτε άριστεροί ούτε δεξιοί, ή Βουανέ άποποιήθηκε δημοσία τις άριστερές της πεποιθήσεις, κι άς μήν πίστευαν σ' αυτιά τους κάποιοι —λίγοι— έπώνυμοι ύποστηρικτές της πού τήν ήξεραν από χρόνια και μάταια τήν καλοϋσαν στην τάξη. "Όπως λαλούν οί δημοσκοπήσεις θά χορέψει ό αύριανός Πρό-

εδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας. Κι όχι μόνο.

Τί θά γίνει λοιπόν στον δεύτερο γύρο; Ό έπαγγελματίας ύποψήφιος πρόεδρος Σιράκ —συνεχώς ύποψήφιος από τό 1974— πού μέ τό ζόρι καταφέρνει νά βελτιώσει τά άποτελέσματά του κατά 1% από τή μιά άναμέτρηση στην άλλη, πού δηλαδή σαφώς άρνεϊται νά επιλέξει ως πρόεδρο ό γαλλικός λαός, θά κατορθώσει επιτέλους ν' άνέλθει στό ύπατο των άξιωματών;

"Η μήπως ό πρώτος Γάλλος Πρόεδρος της τρίτης χιλιετίας θά είναι ένας Ζοσπέν χωρίς ήγερτική φυσιογνωμία; "Η πρώτη έκδοχή φαίνεται επικρατέστερη μετά τά άποτελέσματα του πρώτου γύρου, άν και ύπάρχουν δύο αστάθμητοι παράγοντες: "Η μαζικότητα της προσέλευσης στις κάλπες άφ' ενός (στις δύο προηγούμενες άναμετρήσεις, πού κατέληξαν σέ νίκη του Μιτεράν, κινητοποιήθηκε ένα τμήμα άριστερών ψηφοφόρων κι ή άποχή από τόν δεύτερο γύρο των προεδρικών εκλογών ήταν χαμηλότερη απ' ό,τι στον πρώτο) κι ή αντίδραση των ταπεινών και καταφρονεμένων ψηφοφόρων του Λε Πέν πού άναγονται πλέον στό κατ' έξοχήν μήλον της Έριδος για τήν ψηφοφορία της 7ης Μαΐου. Για νά δοϋμε τί θά πούν οί δημοσκοπήσεις...

ΟΙ ΛΑΘΡΟΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΤΩΝ ΑΕΙ

ΑΠΛΗΡΩΤΟΙ ΣΥΜΒΑΣΙΟΥΧΟΙ ΤΟΥ Ν. 407

του Νίκου Θεοτοκά

Ικανός αριθμός διδασκόντων στά πανεπιστήμιά μας, άνηκει στην κατηγορία των λεγομένων «τετρακόσια έπτά», των έπί συμβάσει, δηλαδή, διδασκόντων, βάσει του Ν. 407 του 1980.

Έδώ και μερικά χρόνια, τό ελληνικό Δημόσιο, όπως και οι διοικήσεις άρκετών από τά άνώτατα εκπαιδευτικά μας ιδρύματα, έχουν βολευτεί μέ τήν ιδέα ότι τά διδακτικά κενά καλύπτονται από διδάσκοντες οι όποιοι ούτε πληρώνονται, ούτε έχουν κάποιο είδους τυπικά προσδιορισμένη σχέση μέ τά πανεπιστήμια. Όπως τό άκούτε: *υπάρχουν άνθρωποι πού διδάσκουν στά πανεπιστήμιά μας χωρίς κανένος είδους συμβατική σχέση, χωρίς μισθό, χωρίς δικαιώματα και χωρίς ρητές υποχρεώσεις.*

Κάποιοι άπ' αυτούς τούς διδάσκοντες πληρώνονται αναδρομικά. Συνήθως, πολύ μετά από τή λήξη τής διδακτικής περιόδου. Και οι μισθοί τους βέβαια είναι άπαράδεκτα χαμηλοί. Άλλοι, πάλι, δέν πληρώνονται ποτέ. Αυτοί οι τελευταίοι, πού δέν είναι και λίγοι, διδάσκουν στά πανεπιστήμια χωρίς νά τούς έχει ποτέ άνατεθεί έντολή διδασκαλίας. Έστω και αναδρομικά. Έτσι, έχουμε τό παράδοξο φαινόμενο κάποιοι άνθρωποι νά προσφέρουν διδακτικές υπηρεσίες και νά βαθμολογούν τούς φοιτητές, χωρίς κανείς, τυπικά, νά τούς έχει δώσει τέτοια έντολή.

Και τί έγινε, θά μου πείτε. Άλλωστε, κανείς δέν τούς υποχρεώνει νά δουλεύουν άφιλοκερδώς. Και, έν πολλοίς, είναι άλήθεια. Κανείς δέν τούς βάζει τό μαχαίρι στό λαιμό. Άν, βέβαια, ή έγνοια γιά τό αύριο, πού κατατρέχει τούς νέους επιστήμονες μπροστά στό φάσμα τής μελλοντικής τους άνεργίας, δέν ίσοδυναμεί μέ μαχαίρι στό λαιμό. Θά επανέλθουμε σ' αυτό, πού, όμως, δέν είναι τό ουσιώδες έν προκειμένω.

Τά πανεπιστήμιά μας άπονέμουν πτυχία. Μέρος δέ των μαθήσεων πού προϋποτίθενται τής άπονομής του πτυχίου έχει διδαχθεί, έλεγχθεί και βαθμολογηθεί από «περαστικούς». Από ανθρώπους, δηλαδή, πού δέν έχουν καμία συμβατική ή άλλη τυπικά αναγνωρισμένη σχέση μέ τά ιδρύματα, στά όποία προσφέρουν τίσ υπηρεσίες τους.

Οί προσδοκίες, πού επενδύουν οι άμισθοι διδάσκοντες στίς άφιλοκερδείς υπηρεσίες τους προς τά ΑΕΙ, δέν είναι ικανές νά άκυρώσουν έρωτήματα πού θέτουν υπό άμφισβήτηση τήν ίδια τή νομιμότητα τής εκπαιδευτικής διαδικασίας, στην όποία συμμετέχουν. Μέ ποιόν τρόπο, λόγου χάριν, έλέγχεται ό έλάχιστος αριθμός διδασκαλιών πού άπαιτεί ό νόμος, προκειμένου ένα μάθημα νά θεωρηθεί διδαχθέν; Σέ κάποια ένδεχόμενη επαγγελματική ή άλλη άντιδικία, τά πτυχία πανεπιστημίων πού λειτουργούν μέ «περαστικούς» έχουν, αυτοδικαίως, τό τεκμή-

ριο τής κατά νόμο άπονομής τους; Ψύλλοι στ' άχυρα, θά μου πείτε.

Άς αφήσουμε, όμως, τά τυπικά ζητήματα και τά νομικά ένδεχόμενα. Τί είναι εκείνο πού, πέρα από τήν καλή τους πίστη, υποχρεώνει αυτούς τούς «περαστικούς» νά άνταποκριθούν στίς ουσιαστικές άπαιτήσεις τής πανεπιστημιακής διδασκαλίας; Ποιά είναι ή όργανική τους σύνδεση μέ τό πανεπιστήμιο και τή ζωή του; Μπαλώνουν τρύπες. Αυτό κάνουν, ύπολογίζοντας πώς ή άφιλοκερδής τους προσφορά θά εκτιμηθεί στό μέλλον. Όταν δηλαδή άνοιξει ό φάκελος μέ τίσ πιστώσεις, πού μετατρέπονται σέ θέσεις μόνιμου (ή, έστω, έπί θητεία) προσωπικού των ΑΕΙ.

Φοβάμαι ότι, μέ αυτόν τόν τρόπο, έξυφάνονται δίκτυα πελατειών, στήνονται σχέσεις ύποτέλειας και έξάρτησης έναντι προσώπων ή ομάδων. Σέ κάποια μάλιστα πανεπιστήμια, ή έπιλογή όσων, έν τέλει, θά πληρωθούν αναδρομικά, λειτουργεί ως μηχανισμός έλέγχου προσώπων, ιδεών και συνειδήσεων.

Γιά πρώτη φορά φέτος, ή πολιτική ήγεσία του ύπουργείου Παιδείας ύποχρέωσε όλα τά πανεπιστημιακά ιδρύματα νά κρατήσουν άπλήρωτους και χωρίς συμβάσεις τούς «τετρακόσια έπτά». Έννοώ ότι άκόμη και πανεπιστήμια πού, στό παρελθόν, έβρισκαν τρόπο νά χρηματοδοτήσουν τίσ άνάγκες τους σέ έπί συμβάσει διδακτικό προσωπικό, ύποχρεώθηκαν νά προσαρμοστούν στον γενικό κανόνα.

Οί σοβαροφανείς κουθέντες περί νέων πανεπιστημιακών τμημάτων, περί έκσυγχρονισμού των προγραμμάτων σπουδών, περί μεταπτυχιακών σπουδών κλπ. έχουν προϋποθέσεις πού όποιος δέν τίς πάρει στά σοβαρά χάνει, ό ίδιος, κάθε σοβαρότητα. Οί συνθήκες προσφοράς διδακτικού έργου από άπλήρωτους και, έν τέλει, παντελώς ξεκρέμαστους διδάσκοντες άποτελούν τεκμήριο έλλειψης σοβαρότητας, πού άναιρεί, στην πράξη, κάθε ουσιώδες περιεχόμενο από τίσ συνθήκες διακηρύξεις περί άκαδημαϊκής έλευθερίας και άξιοπρέπειας, περί επαγγελματισμού, περί εϋθύνης τής πανεπιστημιακής κοινότητας, περί δικαιωμάτων και δημοκρατίας.

Οί περυσινές κινητοποιήσεις των πανεπιστημιακών γιά τή διεκδίκηση στοιχειωδώς άξιοπρεπών μισθών είχαν, άπ' όσο θυμάμαι, έπιτύχει τήν όμόθυμη και άγωνιστική συμπαράταξη των μελών τής πανεπιστημιακής κοινότητας. Όστόσο, αυτές οι κινητοποιήσεις δέν συνάδουν μέ τήν έγνωσμένη άδιαφορία πού έπιδεικνύουν όσοι ίκανοποίησαν, έστω και κατ' έλάχιστον, τίσ μισθολογικές τους άπαιτήσεις σχετικά προς τίσ συνθήκες εργασίας των διδασκόντων, πού δέν άνήκουν στίς κατηγορίες των δημόσιων ύπαλλήλων.

Η πραγματικότητα αυτή είναι άπαράδεκτη γιά τήν άξιοπιστία του ελληνικού Δημοσίου, προσβλητική γιά τήν πανεπιστημιακή κοινότητα και, έν τέλει, μειωτική γιά τό ίδιο τό πανεπιστήμιο. Τό πανεπιστήμιο δέν μπορεί νά λειτουργεί μέ λαθρομετανάστες. Χωρίς άδεια εργασίας και χωρίς μισθό. Άν λειτουργεί έτσι, δέν είναι πανεπιστήμιο. Είναι φασονάδικο. Μισοπαράνομη βιοτεχνία πού κλέβει τό ΙΚΑ, τήν Έφορία, τούς εργαζομένους και τούς πελάτες.

ΑΠΟ ΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ ΣΤΟ ΑΡΓΟΣ

Ταξιδιωτικό στό άξενο τοπίο

του Δαμιανού Παπαδημητρώπουλου

Προς τό τέλος τής Μεγάλης Βδομάδας αποφασίσεις τήν τελευταία στιγμή νά φύγεις γιά λίγο από τήν Αθήνα, αν έχεις τήν απαίτηση νά βρείς τό ίδιο βράδυ κάποιον κατάλυμα, στό τέλος ίσως καταλήξεις, όπως έμεις, στό Ναύπλιο: παλαιόθεν προορισμός κοντινών έξορμήσεων τών Αθηναίων, ή πόλη (καί ή γύρω περιοχή) έχει δημιουργήσει τήν ύποδομή γιά νά φιλοξενεί πολύ κόσμο.

Η πόλη αυτή δέν έχει νά σου προσφέρει άλλο παρά τόν ίδιο της τόν έαυτό. Τήν αίσθηση ότι βρίσκεσαι σέ ένα περιβάλλον πού, αν και λειτουργικά άλλοιωμένο πιά, αν όχι εν μέρει και εγκαταλελειμμένο, κάποτε αποτελούσε πόλη μέ όλη τή σημασία τής λέξης, ένα όλον μέ δομή και νόημα. Άλλωστε είναι και πολύ όμορφη πόλη, αν και ύποψιάζομαι ότι είναι ακριβώς αυτό τό νόημα, τό συλλογικά λειτουργικό νόημα πού τήν καθιστά όμορφη, έξ όρισμού δηλαδή όμορφη. Όπως όμορφο είναι και τό συναίσθημα (ή ή ανάγκη;) τής ύποταγής τού επισκέπτη στή συλλογικότητα, στήν «κοινωνία» τής πόλης, μιά ύποταγή πού σέ αποσπά ευχάριστα από τή σύγχρονη μοναξιά σου. Και τό καταφέρει αυτό ακόμα και τό σημερινό, «ζωντανό-νεκρό» Ανάπλι.

Γιά νά φτάσεις στό Ναύπλιο περνάς, δέκα χιλιόμετρα πρίν, από τό Άργος. Περνάς ακόμα και από τήν καινούργια πόλη τού Ναυπλίου, κάτι σαν ένα λίγο πιά και Άργος. Τό Ναύπλιο, ή παλιά πόλη, είναι δημιούργημα τών δύο προηγούμενων αιώων, τό Άργος κατά 99% τών είκοσι-τριάντα τελευταίων χρόνων. Η ταχύτατη έναλλαγή τών έντυπώσεων και τών συναισθημάτων, καθώς οι δύο πόλεις (αν και τό Άργος δέν άξίζει τόν τίτλο τής πόλης) απέχουν μόνο λίγα λεπτά τής ώρας, σέ ύποχρεώνει νά θέσεις έξαρχής σέ άμφισβήτηση κάποιες προκαταλήψεις πού κυριαρχούν σ' αυτό τόν τόπο σχετικά μέ τήν προέλευση και τίς πηγές τών δεινών του και τού κακού του ριζικού. Λοιπόν, ένα είναι σίγουρο. Δέν φταίει κατά κανέναν τρόπο ή Τουρκοκρατία. Τό Ναύπλιο, πού είναι δημιούργημα τής (όχι βέβαια τού κράτους, τής έξουσίας, αλλά τής εποχής), λάμπει, άκτινοβολεί τόν πολιτισμό του. Τό πολύ πιά σύγχρονο Άργος δείχνει άνάγλυφα ότι είναι στά πολύ πρόσφατα χρόνια πού πρέπει νά αναζητήσουμε τή βαρβαρότητα. Ότι ή εποχή μας είναι εποχή τής βαρβαρότητας.

Δέν θά περιγράψω εδώ τό Άργος, τό όποιο άλλωστε δέν μπηκα στον κόπο νά τό γνωρίσω (άφου δέν μέ προσκάλεσε) παρά μόνο νά τό προσπεράσω, και τό όποιο έλάχιστα διαφέρει από εκατοντάδες αντίστοιχες γνώριμες μας πό-

λεις σέ όλη τήν Ελλάδα. Θά έλεγα μάλιστα και σέ όλη τήν Ευρώπη, αν και στήν υπόλοιπη Ευρώπη, άλλου περισσότερο άλλου λιγότερο, οι άνθρωποι δέν είχαν διατηρήσει τίς παλιές πόλεις τους, τουλάχιστον τό παλιό τους κέντρο, ώστε νά δικαιολογεί τήν ψευδαίσθηση μιās φινέτσας και ενός πολιτισμού πού στήν πραγματικότητα δέν ύπάρχει ούτε εκεί. Γιατί και στήν Ευρώπη, αν τύχει νά βρεθεί κανείς σέ μιά έξ όλοκλήρου καινούργια πόλη, τού καπιταλισμού ή τού πρώην ύπαρκτου σοσιαλισμού άδιάφορο, θά νιώσει τό ίδιο άφιλόξενα, τήν ίδια άσχήμια και τήν ίδια άπανθρωπιά (δηλαδή βαρβαρότητα) όπως στό Άργος. Τι λέω; Τό Άργος είναι σχεδόν ανθρώπινο συγκρινόμενο μέ τέτοιου είδους πόλεις. Και ή Αθήνα ακόμα πιά ανθρώπινη, γιατί τουλάχιστον ή άσχήμια της βρίσκεται ακόμη μέσα στό πλαίσιο τού ανθρώπινου μέτρου.

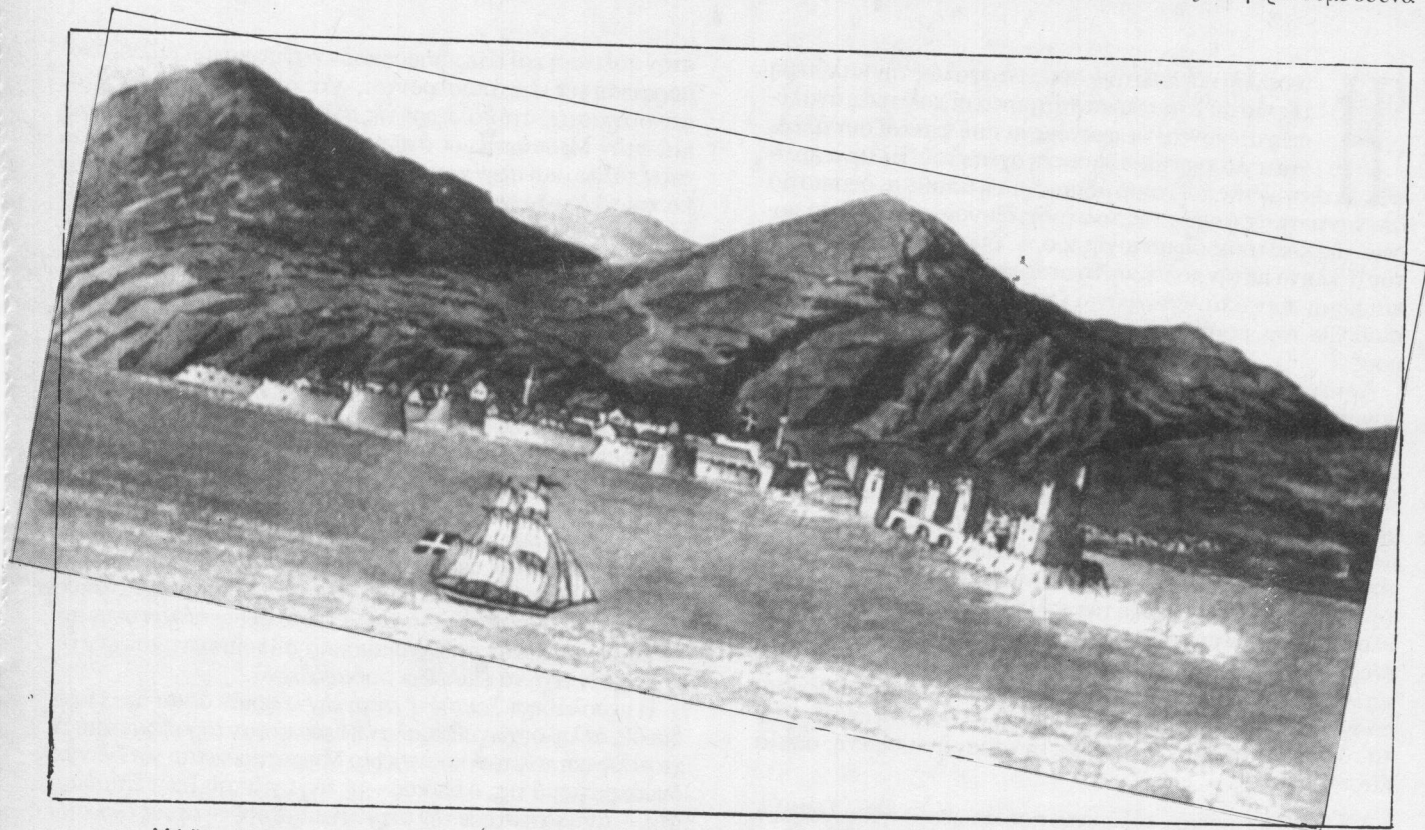
Τό Άργος λοιπόν, γιά νά ξαναγυρίσουμε στήν αντίθεση Άργους και Ναυπλίου, είναι μιά άφιλόξενη πόλη κι αυτό όχι γιατί οι Άργειοι είναι δήθεν άγνευείς και άξεστοι και οι Ναυπλιώτες εύγενεις — κάθε άλλο. Είναι άφιλόξενη γιατί ή ίδια ή δομή τής πόλης (ή νά τό πούμε ή μη δομή τής πόλης, ή ή δομή τής μη πόλης;) δέν εντάσσει σ' αυτήν, στή συλλογικότητα τής πόλης, τόν ξένο αλλά και τόν ντόπιο. Ό δημόσιος χώρος τής πόλης είναι άπών, είναι άνύπαρκτος, άσχετα αν στό Άργος, όπως και στό Ναύπλιο, μέ κόπο βέβαια, θά βρείς στό τέλος ένα παγκάκι και μιά πλατεία νά σέ φιλοξενήσει. Δέν είναι αυτό πού έννοώ μιλώντας γιά έλλειψη δημόσιου χαρακτήρα τής πόλης, αν και στό τέλος ή έλλειψη αυτή έμφαίνεται ακόμη και σ' αυτό τόν τομέα, στήν έλλειψη δηλαδή δημόσιων χώρων.

Πρόκειται λοιπόν γιά τό γεγονός ότι τό Άργος αποτελεί ένα άθροισμα άτομικών κτισμάτων, φτιαγμένων γιά νά στεγάσουν τήν ιδιωτική ζωή τού καθενός (και τήν ιδιωτική του μιζέρια) και τά όποια ως σύνολο σέ καμία περίπτωση δέν καταφέρνουν νά ύπερβούν αυτή τήν ιδιότητα, νά σχηματίσουν κάτι άλλο. Η πόλη έτσι δέν διαφέρει από τήν ύπαιθρο και τά διάσπαρτα άτομικά οίκοδομήματά της, παρά κατά τό μέτρο πού αυτά συγκεντρώνονται όλα μαζί, πυκνώνουν. Σχηματίζουν ένα άθροισμα αλλά όχι και ένα σύνολο. Η πόλη, αν μπορούμε νά τήν ονομάσουμε έτσι, παραμένει μιά πόλη ιδιωτών.

Γι' αυτό είναι και άφιλόξενη, άφορά δηλαδή τούς κατοίκους της και κανέναν άλλο. Θά έλεγα μάλιστα ότι κι αυτούς τούς άφορά μόνο υπό τήν ιδιότητα τού ιδιώτη, ως έγκλειστους δηλαδή μέσα στά σπίτια τους, τά όποια πιθανόν, ανάλογα μέ τήν οικονομική δυνατότητα τού καθενός, νά τά έχουν καταστήσει μικρά άρχοντικά. Άλλά και οι ίδιοι μόλις βγούν απ' αυτά

είναι σίγουρο ότι αισθάνονται τήν ίδια απώθηση και τήν ίδια μοναξιά πού αισθάνεται και ο ξένος. Και τήν άσχήμια· αυτήν πού χαρακτηρίζει ένα σύνολο πού δέν δομείται μέ όρους πού άφορούν τό όλον αλλά τό μέρος, μέ κανόνες «τυφλούς» ως προς τό συνολικό αποτέλεσμα, οί όποιοι καθιστούν τό τελικό αποτέλεσμα περίπου τυχαίο. Ύπακούοντας σ' αυτούς τούς ατομικιστικούς κανόνες άκόμα και τό μερικό, τό κάθε μεμονωμένο οικοδόμημα, είναι άσχημο. Γιατί οί κανόνες υπό τούς όποιους κτίστηκε, στό μέρος πού κτίστηκε, και στίς διαστάσεις πού κτίστηκε αναφέρονται στην οίκονομία, στό χρήμα, σέ ένα άλλο πεδίο δηλαδή, και όχι στην όποια πολεοδομία ή άρχιτεκτονική. Για νά τό πούμε διαφορετικά, πρόκειται για τό θρίαμβο τής ανταλλακτικής άξιας πάνω στίς άξίες χρήσης, τή συνεχή παρέμβαση τής ανταλλακτικής άξιας πού αναδιαμορφώνει τίς άξίες χρήσης. Αυτός είναι ο καινούργιος πολιτισμός του νεοφιλευθερισμού και τής οίκονομίας τής άγοράς.

ταί νά αντιμετώπισει. Αυτών των συνθηκών παιδί είναι λοιπόν και ο πολιτισμός για τόν όποιο μιλήσαμε στην άρχή — ευτυχώς ή ελληνική γλώσσα διαφύλαξε ως τώρα τή σχέση αυτής τής πόλης πού περιγράφουμε μέ τόν πολιτισμό, είναι ουσιαστικά ή ίδια λέξη πού δηλοϊ μιά ένωση ανθρώπων, μιά συλλογικότητα. Άλλά και ή έννοια του πολίτη εκείνου πού προστάτευε μέ τήν άσπίδα του τή ζωή του διπλανού του και του όποιου ή ζωή προστατευόταν από τήν άσπίδα του διπλανού. Πρόκειται λοιπόν για συνθήκες ένότητας πρωτόγνωρες για τόν σύγχρονο άνθρωπο, προϊόντα καταστάσεων πού άπευχόμαστε — και καλά κάνουμε — νά ζήσουμε σήμερα. Και άς μήν πετάμε στά σύννεφα: χωρίς αυτές τίς καταστάσεις, χωρίς αυτή τήν άνάγκη, οί άνθρωποι δέν θά άναπτύξουν εκείνους τούς δεσμούς πού συνεχουν πόλεις και άκροπόλεις του παρελθόντος, από αυτές πού έπισκεπτόμαστε σήμερα ως τουρίστες. Τό ζήτημα άλλωστε δέν είναι αυτό, νά ξαναγυρίσουμε σέ ένα

’Αλλ’ άς μήν αφήσουμε τό συναίσθημα νά μάς θαμπώσει, άς προσγειωθούμε κι άς γίνουμε ρεαλιστές: πόλεις σαν τό Ναύπλιο, αυτές οί ισχυρές ένώσεις ανθρώπων και κτισμάτων πού άπαντάμε και σέ άλλες παραθαλάσσιες περιοχές και κυρίως στά νησιά, και πού άποτελούν τόπους άδιάπτωτου περιγητικού ένδιαφέροντος, δέν προέκυψαν από τόν έρωτα των παλαιών ανθρώπων προς τή συλλογικότητα, τήν άδελφότητα. Ή τέτοια ένωση τους προέκυπτε από τήν άνάγκη, ήταν ένωση άπέναντι σέ έναν αντίπαλο. Δέν έχει σημασία ποιός ήταν αυτός, άν ήταν οί πειρατές ή οί άλλοι κατακτητές, ή — μιά και ή περιοχή τής Αργολίδας είναι γεμάτη άκροπόλεις τής άρχαιότητας — αντίπαλες πόλεις. Ή πόλη ήταν παιδί τής άνάγκης και του φόβου, αποτέλεσμα συνθηκών ιδιαίτερα δυσμενών, πού κανένας δέν ήθελε και κανένας δέν εύχεταρε παρελθόν άπευκταίο πού στό κάτω κάτω άκόμα και όταν τό

έπισκεπτόμαστε ως τουρίστες για δύο-τρεις μέρες διαισθανόμαστε άμέσως και τίς άρνητικές του πλευρές, όταν άναγκάζομαστε νά λαχανιάσουμε άνεβαίνοντας άτέλειωτες και άπότομες άνηφόρες. Τό ζήτημα είναι ότι σήμερα έχουμε χάσει τό μέτρο περιπίπτοντας στό άλλο άκρο, στην εποχή τής οίκονομίας και τής ιδεολογίας του ιδιώτη. Τό ζήτημα είναι, όπως μάς φανερώνει ή έναλλαγή των συναισθημάτων πού μάς διακατέχουν όταν μεταδούμε από τό Ναύπλιο στό Αργος, ότι αυτή ή εποχή πού ζούμε δέν μάς άρέσει, δέν αισθανόμαστε καλά. Και δέν αισθάνεται καλά κανένας μας, ούτε ο δεξιός ούτε ο άριστερός, ούτε ο νότιος ούτε ο ξένος. Ζούμε σέ μιά εποχή άφιλόξενη για μάς τούς ίδιους, όπου ή ιδεολογία πού μάς ένώνει είναι αυτή άκριδώς πού μάς λείει νά χωριστούμε, νά κατακερατιστούμε, νά ιδιωτεύσουμε. Νά ζήσουμε στό Αργος. Ποιάς άνάγκης παιδί είναι αυτή ή ζωή;

ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΥΠΟΚΡΙΣΙΑΣ ΚΑΙ ΔΥΣΑΡΕΣΚΕΙΑΣ

του Γιώργου Πάσχου

Η νεοελληνική πολιτική δεν ζει ασφαλώς την καλύτερή της νιότη. Στά τελευταία χρόνια οι πολιτικές αναλύσεις στέκονται σε φαινόμενα που φαντάζουν αλλόκοτα για την παραδοσιακή σχέση του Έλληνα πολίτη με την πολιτική: αδιαφορία ή απάθεια, δυσπιστία απέναντι στους φορείς της πολιτικής εξουσίας, φθίνουσα πορεία της πολιτικής συμμετοχής κ.ο.κ. Ο πανάρχαιος έρωτας του Έλληνα με την πολιτική, έρωτας που ανανεώθηκε τό 1974 και μέχρι πριν από λίγα χρόνια επέμενε στην αινιγματική αισιοδοξία του, μοιάζει να αποσυντίθεται με ταχύτατους ρυθμούς.

Αυτόν τον πεθασμένο έρωτα μοιρολογούν ποικίλες έπιστημονικές μετρήσεις και έντεταλμένες σφυγμομετρήσεις. Με «άξονες θετικότητας - άρνητικότητας», με «θερμόμετρα» και «βαρόμετρα» συμπάθειας ή στήριξης, με «παραγοντικές αναλύσεις» και τά υπόλοιπα εργαλεία της δουλειάς τους οι σύγχρονοι πιονιέροι της έμπειρικής έρευνας συλλέγουν, ταξινομούν, μετρούν και συσχετίζουν όλα εκείνα τά στοιχεία, όλους τούς φτωχοδιάβολους που βεβαιώνουν και συντομογραφούν την άκόλαστη αναδιάταξη της πολιτικής μας κουλτούρας. Τά ύλικά που παραθέτουν είναι, πράγματι, ψυχρά σαν τό φώς του ένυδρου της Πλατείας Ναυαρίνου. Συνάμα, είναι συντριπτικά για όσους ακόμη άμφιβάλλουν: ό Νεοέλληνας υπόδεχεται τό θάνατο της πολιτικότητάς του με μιά ανάλαφρη άδρότητα, όπως υποδέχεται κανείς μιά γυναίκα άγαπημένη, οικεία και σεβαστή.

Οί βουβοί άριθμοί, εύρήματα που άπωθούν ή άπελίζουν, ύποσκάπτουν ύπουλα την έλπίδα, έκμηδενίζουν τή θέληση και τό λησμονημένο όραμα. Η πολιτικοποίηση κοστίζει πιά άκριβά και σ' αυτόν τον τόπο. Πολύ πιά άκριβά από την αδιαφορία ή τίς «εύπρεπείς» άποστάσεις: 53% τών Έλλήνων ένδιαφέρονται λίγο ή δέν ένδιαφέρονται καθόλου για την πολιτική, 41% δέν άσχολούνται καθόλου και 37% άσχολούνται λίγο μαζί της.¹ 40% είναι δυσαρεστημένοι με όλα τά κόμματα και δηλώνουν ότι «κανένα κόμμα δέν ένδιαφέρεται για τά προβλήματα τών πολιτών.² ή κυκλοφορία του ήμερήσιου Τύπου μόλις ξεπερνά τά 600.000 φύλλα, ένα μεγάλο ποσοστο του πληθυσμού θεωρεί τούς πολιτικούς άναξιόπιστους κι ένα ακόμη μεγαλύτερο ποσοστό κρίνει άπαραίτητη την ανανέωση τών κομματικών ήγεσιών και τόν έκδημοκρατισμό τών κομμάτων. Με δύο λόγια: οί Νεοέλληνες είναι δυσαρεστημένοι από την άχάριστη πολιτική πραγματικότητα, ξέμαθαν να δωρίζουν

στήν πολιτική και είτε προσδοκούν παθητικά μιά ριζική ανανόρφωσή της είτε άποσύρονται, σαν προδομένοι άλλα περήφανοι έραστές, στή θαλπωρή της πολιτικής αδιαφορίας. Όπως και στον Μεσαίωνα, οί άνθρωποι ξαναδιαλέγουν ανάμεσα στον πόλεμο και στην πανούκλα. Άνάλογα πληθαίνουν τά λευκά και τά άκυρα ψηφοδέλτια, άνθε ό πολιτικός κυνισμός άλλα και ή άκροαματικότητα του Ε. Γιαννόπουλου, οί κομματικοί «άντάρτες» ύπαγορεύουν τά προεκλογικά πρωτοσέλιδα, ένώ μαραίνεται ή δημοτικότητα τών πολιτικών άρχηγών.

Τά προαναφερθέντα στοιχεία γίνονται ακόμη πιά φλύαρα άν συγκριθούν με παλαιότερες μετρήσεις. Τό 1985 μοιάζει τότε σαν φωτογραφικό άλμπουμ μιάς μακρινής, σχεδόν λησμονημένης έποχής: τό ένδιαφέρον τών Έλλήνων για την πολιτική ήταν έξαιρετικά ύψηλό, σχεδόν άλαζονικό, ή έμπιστοσύνη τους στα κόμματα ασφαλής σαν όμορφη γυναίκα που λικνίζεται στα γιορτινά της, ή κυκλοφορία του ήμερήσιου Τύπου ήταν περίπου διπλάσια, οί πολίτες παρακολουθούσαν με μεγάλη πυκνότητα τίς πολιτικές συζητήσεις στο ραδιόφωνο και στην τηλεόραση, δέσποζαν οί θετικές παραστάσεις για την πολιτική, οί άνθρωποι θεωρούσαν τον έαυτό τους άρμόδιο να κατανοήσει τά πολιτικά διακυβέματα και γι' αυτό συμμετείχαν στην πολιτική έπικοινωνία, ένώ ή νομιμοποίηση του πολιτικού συστήματος δέν είχε να επιδείξει σοβαρά κενά.³

Τί μεσολάβησε λοιπόν σ' αυτή την «άγρια» δεκαετία; Ποιές βουδές άλληλουχίες μετέβαλαν ή υπέσκαψαν τόσο δραστικά τή νεοελληνική πολιτική κουλτούρα; Μήπως πρόκειται για έναν εκδημοκρατισμό της, ό όποιος — με τά λόγια του Τζών Στιούαρτ Μίλ — άντικατέστησε την άκριτη έμπιστοσύνη στους έξουσιάζοντες με τόν σκεπτικισμό που είναι πάντα ό άπρόσκλητος συνοδός της έμπειρίας; Η μήπως βρισκόμαστε μπροστά σε διεργασίες που άπλώνονται σαν σκοτεινό ύφάδι στο έσωτερικό τών πολιτικών συνειδήσεων για να άποδυναμώσουν τίς δημοκρατικές διαδικασίες, να διαδρώσουν τή σχέση τών ατόμων με την πολιτική;

Τά έρωτήματα αυτά άποτελούν ήδη την κινούμενη άμμο για τή σύγχρονη θεωρία της δημοκρατίας. Οί άπαντήσεις τους — άμεσες ή έμμεσες — είναι πολιτικές τοποθετήσεις με αυτοκαταστροφική ροπή, έκθετες και έωλες, άνίκανες να άντισταθούν άλλοτε στην ψυχρή «άντικεμενική γνώση» του πολιτικού προγραμματισμού, άλλοτε στην κανονιστική προσέγγιση της δημοκρατίας. Σ' αυτή την κινούμενη άμμο δέν θρίσκουν τόν δηματισμό τους ούτε οί ποσοτικοποιήσεις της πολιτικής συνείδησης, οί

όποιες έτσι κι αλλιώς φωτίζουν μόνο ορισμένες στιγμές της πολιτικής διαδικασίας συσχετίζοντας ή άκυρώνοντας άλλες. Έδώ όμως ομολογούν την ενάρετη αδυναμία τους οι μαθηματικοστατιστικές έπεξεργασίες και τά «πολυδιάστατα» μοντέλα ή έρωτηματολόγια, πού στηρίζονται στην εξατομικευμένη άσυναρτησία και τή δομική ύποκρισία τής «κοινής γνώμης».

Δέν είναι στίς προθέσεις μου νά διαφημίσω τό έργενικο διαμέρισμά μου, ήτοι νά παπαγαλίσω κάποια από τίς μοναχικές ριζοσπαστικές προσεγγίσεις σχετικά μέ τούς ύποχθόνιους κραδασμούς και τούς έλλοχεύοντες μετασχηματισμούς τής δημοκρατίας. Ούτε φιλοδοξώ νά «έλέγξω» στίς λεπτομέρειες τους τίς ειδικότερες μεθόδους και τεχνικές πού διεισδύουν σιωπηλά στίς έμπειρικές έρευνες και στίς δημοσκοπήσεις για νά ύπαγορεύσουν μιά «ρεαλιστική» και συνάμα πληθειακή αντίληψη για τή δημοκρατία. Τό παρόν κείμενο θέλει μόνο νά σχολιάσει όρισμένα σημεία πού επανέρχονται στίς έρευνες αυτές. Σχόλια σύντομα και άνήσυχα, πού ίσως θυμίζουν μόνο μαλ-

Η εὐρεία έννοια τής νομιμοποίησης κατακερματίσθηκε σέ έπί μέρους στοιχεία για νά ποσοτικοποιηθεί και νά μετρηθεί σέ πολυσυζητημένα και δαιδαλώδη μαθηματικοστατιστικά έγχειρήματα.

λιά άνακατεμένα από τόν ύγρό άνεμο τής θεσσαλονικιώτικης παραλίας.

1. Η συναίνεση τών πολιτῶν πρὸς τό πολιτικό σύστημα αλλά και πρὸς τούς κύριους φορείς τής πολιτικής έξουσίας άποτελεῖ σημαντικό στοιχείο για τή σταθερότητα τοῦ πολιτικού status quo. Τοῦτο τό γνωρίζει ή πολιτική πράξη και ή θεωρία τουλάχιστον από τήν έποχή τοῦ Μακιαβέλι. Αντίστοιχα και ή πολιτική δυσαρέσκεια ή ή άδιαφορία για τήν πολιτική είναι φαινόμενα πολύ παλιότερα από τίς σύγχρονες έπιστημονικές χρήσεις τών έννοιῶν, οί όποιες εγκαινιάστηκαν μέ έμπειρικές μελέτες στήν Ἀμερική μόλις κατά τήν άνήσυχη δεκαετία τοῦ '60.

Ενώ οί θεωρητικές προσεγγίσεις άναζητοῦσαν — κυρίως κατά τή δεκαετία τοῦ '70 — τό περιεχόμενο, τά όρια και τίς προοπτικές μιᾶς «κρίσης νομιμοποίησης» συνυφασμένης μέ τό κράτος και τίς αντιφατικές λειτουργίες του, ή έμπειρική έρευνα «*ύποκειμενικοποιήθηκε*», άναζήτησε δηλαδή στή συνείδηση τοῦ πολιτη τίς άπαντήσεις για τήν πολιτική νομιμοποίηση ή δυσαρέσκεια. Η εὐρεία έννοια τής νομιμοποίησης κατακερματίσθηκε σέ έπί μέρους στοιχεία (έμπιστοσύνη, άποξένωση, συμμετοχή στήν πολιτική κλπ), για νά ποσοτικοποιηθεί και νά μετρηθεί σέ πολυσυζητημένα και δαιδαλώδη μαθηματικοστατιστικά έγχειρήματα. Τά έγχειρήματα αυτά καλύπτουν σήμερα διεθνῶς τό μεγαλύτερο μέρος τών δημόσιων συζητήσεων για τή νομιμοποίηση τής πολιτικής έξουσίας. Οί αντίστοιχες θεωρητικές συζητήσεις χάνουν διαρκῶς έδαφος...

2. Η έννοια τής πολιτικής δυσαρέσκειας — είτε ὡς άρνητική άξιολόγηση τής πολιτικής είτε ὡς άπόσταση/ άποστασιοποίηση από τήν πολιτική — συνοικει μέ ποικίλες άλλες έννοιες και παραπέμπει σέ μια ένιαία, οίκογένεια φαινομένων. Ἰδιώτευση, άδιαφορία, άπάθεια, άποξένωση, κυνισμός, μή συμμετοχή κ.ο.κ., έννοιες πού συντομογραφοῦν μιά κατάσταση αλλά και μιά κίνηση τής πολιτικής συνείδησης. Κατάσταση ή κίνηση ὅπου κυριαρχοῦν θαμπές εἰκόνας πολιτικής παρακμής και μοναξιάς, ὅπου άπουσιάζει ή ξεφτίζει ή πολιτική δράση/ συμμετοχή και θεριεύει ή μελαγχολική παθητικότητα και ὁ συμβιβασμός τής άπάθειας. Οί ίδιες, όμως, έννοιες υποβάλλουν και

μιά μυθική άναφορά σέ ένα δῆθεν πυκνό και άρμονικό παρελθόν, ψιθυρίζουν τόν θεμελιωτή μύθο για μιά παλιά καθολική ένότητα ανάμεσα στόν πολιτη και στήν πολιτική, ένότητα πού σήμερα άρέσκει νά έπιδεικνύει τίς πληγές τής. Τά έρωτηματολόγια αλλά και ή έπεξεργασία τους ύποδαυλίζουν τή νοσταλγία για ένα καλύτερο παρελθόν.

Στό μύθο αυτό — ὅπως σέ κάθε μύθο — ύπονοεῖται, έξάλλου, μιά όμοιογενής καλή πλευρά (οί πολίτες/θύματα πού ύφίστανται) και μιά άλλη — όμοιογενής ή ὄχι, ανάλογα μέ τήν ποιότητα τής έρευνας — κακή (οί πολιτικοί/θύτες ή τό σύστημα). Από τή μιά πλευρά ὁ ταπεινός πολίτης, πού — ὅπως είναι... φυσικό — κουράστηκε από τίς άρνητικές πλευρές τής πολιτικής πραγματικότητας και άρκεῖται νά ζητιανεύει ήθος και συνέπεια ή νά περιπλανιέται στά σκυθρωπά στενοσόκακα τοῦ κυνισμού και τής άποξένωσής του. Τό μόνο πού τοῦ άπέμεινε είναι νά φυλάξει τήν πανάρχαιη παράδοση τών νικημένων νά άποστρέφονται στούς νικητές. Νά τή φυλάξει, δηλαδή νά τήν κρύψει

σάν άπωθημένη όμοφυλοφιλία και νά τήν άποτυπώσει μόνο σέ ιδιωτικές κουβέντες και σέ πολυσέλιδα έρωτηματολόγια. Ἀπό τήν άλλη πλευρά, ὁ κακός/νικητής πολιτικός ή τό σύστημα, πού τροφοδοτοῦν κατ' άποκλειστικότητα τήν άκόρεστη ένδεια τής σύγχρονης πολιτικής.

Η άνεξάντλητη συνενοχή τών δύο πλευρῶν, ή ιδιοτελής συναισθηματική πού είναι έγγεγραμμένη στήν πελατειακή και άσπόνδυλη πολιτική πραγματικότητα, συσκοτίζεται και μαζι τής έξοβελίζεται ή ιστορία από τή συνείδηση τοῦ έρωτωμένου. Παρελθόν, παρόν και μέλλον γίνονται για ὅλους τό ίδιο, άριστεροί, δεξιοί, κεντρῶοί άπλῶς προσφέρουν άπαντήσεις πού εκτυλίσσονται για νά γίνουν σύντομα μαθηματικά σημεία...

3. Ὁ πολίτης πού άπαντᾶ σήμερα στά έρωτήματα μιᾶς δημοσκοπήσης, συνήθως γνωρίζει ή ύποπτεῖται πῶς οί άπαντήσεις του θά δημοσιοποιηθοῦν και ίσως άξιοποιηθοῦν πολιτικά. Γι' αυτόν τό λόγο είναι συχνά πιθανό νά προδώσει τόν έαυτό του διπλά, άκριδῶς ὅπως οί γυναίκες πού θέλουν νά είναι άνδρες γένους θηλυκοῦ. Ὁργισμένος από τήν πολιτική πραγματικότητα, άπαντᾶ σάν ὁ άρχηγός τής πολυπληθοῦς φατρίας τοῦ έαυτοῦ του, πού ζητᾶ άλλοτε νά αντιπροσωπεύσει, άλλοτε νά παρέμβει, άλλοτε και τά δύο μαζί:

«*Αντιπροσωπεύει*», ὅταν αὐτοεξορίζεται στήν ήθικολόγια ύποκρισία και στήν ύποκριτική άθωότητα τής «κοινής γνώμης», πού ζητᾶ από τούς πολιτικούς νά τής δωρίσουν ήθος και συνέπεια. Ὅπως ὁ νευρωτικός που, για νά εὐχαριστήσει τόν ψυχαναλυτή του, οὐρλιάζει πῶς «ή ζωή είναι ωραία παρ' ὅλα αυτά», έτσι και ὁ έρωτώμενος, για νά εκφράσει τήν κοινή γνώμη δηλώνει άλαζονικά μαζί μέ τόν Μανώλη Δρεττάκη ὅτι «ή πολιτική πήρε διαζύγιο από τήν ήθική»⁴ και ὅτι «διψᾶ για ήθος, εἰλικρίνεια και άξιοπιστία».⁵ Ὁ πολίτης γίνεται πού φάντασμα τοῦ έαυτοῦ του, ένα φάντασμα πού ύποκρίνεται ὅλες τίς πολιτικές άρετές για νά συγχωνευθεῖ μέ τήν «κοινή γνώμη». Η ύποκρισία αὐτή, ὡστόσο, σέ ὅσα έρωτηματολόγια και ἄν καταγραφεί, ὅπως και ἄν μετρηθεῖ, μόνο άφελείς μπορεῖ νά ξεγελάσει. Πρίν από πολλά χρόνια έγραφε ὁ Χορσχάμερ:⁶ «Διανοητικά ὁ σύγχρονος άνθρωπος είναι λιγότερο ύποκριτής από τούς προπάτορές του τοῦ δέκατου ένατου αἰώνα, οί

όποιοι κάλυπταν τις ύλιστικές πρακτικές της κοινωνίας με ευσεβείς φράσεις για ιδεαλισμό. Σήμερα κανείς δέν ξεπατάται από τέτοιου είδους υποκρισία. Αυτό, όμως, δέν οφείλεται στο ότι έχει εξαλειφθεί ή αντίφαση μεταξύ ήχηρων φράσεων και πραγματικότητας. Η αντίφαση έχει άπλως και μόνον θεσμοθετηθεί. Η υποκρισία έγινε κινική, ούτε καν περιμένει ότι θά γίνει πιστευτή».

«Παρεμβαίνει», όταν οι άπαντήσεις του είναι «στρατηγικοῦ» χαρακτήρα (strategic responses), δηλαδή είναι άνειλικρινείς για νά ύπηρετήσουν κάποιους πολιτικούς σκοπούς. Τέτοιου είδους... γενναίες άπαντήσεις δραπετεύουν από τά ύπόγεια κελιά τους σε ειδικές πολιτικές συγκυρίες, λ.χ. σε προεκλογικές περιόδους ή όταν ύπάρχει ή έλπίδα πώς ή καταγραφή της δυσαρέσκειας θά μεταμφιεστεί σε πίεση προς τούς κυβερνώντες, ώστε νά προωθήσουν άλλαγές σε πρόσωπα ή σε πολιτικές. Οι «στρατηγικές άπαντήσεις» διευκολύνονται, όμως, επίσης και όταν τά έρωτήματα είναι πολύ γενικά, όταν δηλαδή άσκειται ένας μεθοδολογικός λαϊκισμός, πού ψεκάζει

‘Ο πολίτης «άντιπροσωπεύει», όταν άυτοεξορίζεται στην ήθικολόγα υποκρισία και στην ύποκριτική άθωότητα της «κοινής γνώμης», πού ζητά από τούς πολιτικούς νά της δωρίσουν ήθος και συνέπεια.

γενικά και χωρίς διαφοροποιήσεις τούς πολιτικούς, τά κόμματα ή τούς θεσμούς ή πού άποσιωπά τό —άτομικό και συλλογικό— κόστος και τίς άντιφάσεις μιās όρισμένης (π.χ. άντιπληθωριστικής ή φορολογικής) πολιτικής.

4. Οι συζητήσεις και οι μετρήσεις, πού άφορούν τή σχέση τών πολιτών με τήν πολιτική, περιλαμβάνουν και έρωτήσεις ή κλίμακες για τήν πολιτική άυτοτοποθέτησή τους. Μαθαίνουμε λοιπόν ότι τό 52,5% ή και ένα άρκετά μεγαλύτερο ποσοστό τών Έλλήνων τοποθετούν τόν έαυτό τους πολιτικά στο Κέντρο, με άποκλίσεις προς τά δεξιά ή προς τά άριστερά.⁷ Οι δημοσιογραφικές έπεξεργασίες τών στοιχείων άυτών (βλ. ένδεικτικά τά κείμενα του Β. Νέτα και του Μ. Γιομπαζολιά στην Έλευθεροτυπία) όπως και άλλες αναλύσεις, παρά τίς επί μέρους διαφορές τους, συγκλίνουν κατά κανόνα στην εκτίμηση ότι αυτή ή άυτοτοποθέτηση τών πολιτών δέν όρίζει άνταπόκριση στα δύο μεγάλα κόμματα και γ' αυτό γεννά πολιτική δυσφορία. Δυσφορία πού, όταν δέν οδηγεί στην άπόσυρση, εκδηλώνεται ποικιλότροπα: άλλοι προσβλέπουν σε «ένα νέο κόμμα, πού θά έχει ψηφοφόρους όλων τών παρατάξεων» (22,55%) και άλλοι στην «άνανέωση» του κόμματος πού προτιμούν (21%).⁸ Ο Μ. Γιομπαζολιάς γράφει προσφάτως τόν έπίλογο άυτού του νεοελληνικού πολιτικού μελό: Οι «Πανέλληνες» άντιδρούν στην ύποκρισία τών κομμάτων —τά όποια παριστάνουν ότι συγκλίνουν προς τό Κέντρο, στην πραγματικότητα όμως καθένα ληλατεί τό πρόγραμμα του άντιπάλου— «και γι' αυτό ψάχνουν τή λύση τους άνάμεσα ή μέσα από τά δύο μεγαλύτερα κόμματα, πού άπορρίπτουν. Θά τή βρουν; Οι πλέον άκατάλληλοι νά άπαντήσουν είναι εκείνοι πού στενά και δολίως άποκηρύσσουν τόν —πραγματικά θεωρητικά άπεικτέο— κομματικό διπολισμό».⁹

Οί προαναφερθείσες άντιλήψεις δέν είναι μόνο άυθαίρετες, είναι και λαθεμένες. Πρώτα άπ' όλα στηρίζονται σε μετρήσεις άπλοϊκές, πού ύπαινίσσονται πολιτική, αλλά άσκούν... γεωγραφία επί του άξονος Δεξιά-Κέντρο-Άριστερά. Διότι ό άξονας αυτός είναι περιορισμένης χρηστικότητας, με άλλα λόγια

πρέπει κανείς νά προσέχει όταν τόν χρησιμοποιεί στην πολιτική. Πιο συγκεκριμένα: όλοι οι πολίτες, ενδιαφερόμενοι ή όχι για τήν πολιτική, άριστεροί ή κεντρώοι ή δεξιοί, είναι άντίθετοι με τόν πληθωρισμό και τήν πολιτική διαφθορά, ύποφέρουν από τή ρύπανση της άτμόσφαιρας, όλοι θέλουν πλήρη άπασχόληση, οικονομική άνάπτυξη, δίκαιο φορολογικό σύστημα. Οί άπόψεις τους νά εισακούονται από τούς κυβερνώντες κ.ο.κ. Οι πολιτικές διαφοροποιήσεις άνάμεσά τους προκύπτουν, έτι από έπιλογές και κυρίως από σταθμίσεις, όταν κάποια από αυτές τίς άξίες άναιρεί ή προσβάλλει μιá άλλη ή όταν τίγονται προσωπικά συμφέροντα. Πολιτική χωρίς άσυμμετρίες και διλήμματα είναι άδιανόητη. Όστόσο, οι κρίσιμες σταθμίσεις τών πολιτών για συγκεκριμένους τομείς της κυβερνητικής πολιτικής δέν καταγράφονται, άρα ούτε άποσαφηνίζονται ούτε έλέγχονται τουλάχιστον στις δημοσιευμένες κλίμακες άυτοτοποθέτησης.

Δέν είναι, όμως, μόνο αυτή ή άπουσία μετρήσεων πού περιπλέκει τά πράγματα. Ίσως είναι πιο κρίσιμο τό έρώτημα άν

ή άυτοτοποθέτηση στο «Κέντρο» περιέχει και, έστω έμμεσες αλλά πάντως σαφείς, ύποδείξεις για τήν εκάστοτε κυβερνητική πολιτική. Τί σημαίνει «κεντρώα» άντιπληθωριστική ή άναπτυξιακή πολιτική; Τί σημαίνει «κεντρώα» προστασία του περιβάλλοντος; Πότε ό εκσυγχρονισμός της δημόσιας διοίκησης είναι «κεντρώος»; Όταν άνάμεσα σε αυτά τά κοινωνικά και πολιτικά διακυβέματα εμφανίζονται άντιφάσεις, τίς όποιες ύποχρεώνεται νά άντιμετωπίσει πρακτικά και συγκεκριμένα ή εκάστοτε κυβέρνηση, τότε πώς σταθμίζει ό «κεντρώος»;

Τέτοιους είδους έρωτήματα δέν είναι βέβαια δυνατό νά άπαντηθούν με έπικλήσεις στην κοινωνική ή στην πολιτική «εύαισθησία». Η έμπειρική έρευνα στην Έλλάδα δέν έχει έπίσης, άπ' όσα γνωρίζω, προχωρήσει στην έπιχειρησιακή κατασκευή και σύγκριση μοντέλων προσαρμοσμένων στα έλληνικά πράγματα, ώστε νά μπορούμε, έστω σχηματικά, αλλά πάντως με στοιχειώδη ακρίβεια και πρακτικότητα, νά συμπεράνουμε τί σημαίνει πολιτικά ή άυτοτοποθέτηση στο Κέντρο. Τότε ίσως θά μπορούσε κανείς νά σκεφτεί ότι και οι «κεντρώες» πολιτικές προκαλούν δεξιές και άριστερές δυσαρέσκεις, πού τό μέγεθος και τίς συνέπειές τους άγνοούμε...

Έπιπλέον: Πώς δρουν πολιτικά οι άδιάφοροι, όσοι άπορρίπτουν τά κόμματα, οι «κεντρώοι» και οι ύπόλοιπες ομάδες πού άπασχολούν τήν έμπειρική έρευνα; Οι πολιτικές άυτοτοποθετήσεις τους διαθέτουν μόνιμα έξωτερικά γνωρίσματα ή εκδηλώνονται μόνο περιστασιακά και τελετουργικά; Προσβλέπουν σε πολιτικές μεταβολές, οι όποιες θά τους επέτρεπαν νά άνανεώσουν τή σχέση τους με τήν πολιτική; Ός τότε πώς ψηφίζουν, ποιά σχέση διαμορφώνουν με τούς άλλους παραδοσιακούς συμβατικούς τρόπους πολιτικής συμμετοχής, ποιά σχέση διατηρούν με τήν έννομη τάξη, πώς ένεργούν στον συνδικαλισμό ή σε άλλους κοινωνικούς χώρους; Πόσο έξαρτάται ή συμπεριφορά τους από τή μόρφωση, τό φύλο, τήν ήλικία ή τό κοινωνικό τους status και τίς άνοχές του κοινωνικοπολιτικού περιβάλλοντός τους;

Οί θεωρητικές έπεξεργασίες, οι έμπειρικές έρευνες και οι δι-

Τί σημαίνει «κεντρώα» αντιπληθωριστική ή αναπτυξιακή πολιτική; Τί σημαίνει «κεντρώα» προστασία του περιβάλλοντος; Πότε ο έκσυγχρονισμός της δημόσιας διοίκησης είναι «κεντρώος»;

μοσκοπήσεις, πού έχουν ως σήμερα δημοσιευθεί στην Ελλάδα, δέν επιτρέπουν καθολικά συμπεράσματα για τήν πολιτική δυσαρέσκεια και τίς βραχυχρόνιες ή τίς μακροχρόνιες συνέπειές της. Χρειάζεται ακόμη νά συγκεντρωθοῦν και νά συναρμολογηθοῦν πολλά ἐμπειρικά στοιχεία, χρειάζεται ἐπίσης πλούσια και γόνιμη θεωρητική σκέψη σχετικά μέ τήν ἀναδιάταξη τῶν ἐξουσιαστικῶν σχέσεων στή σύγχρονη Ἑλλάδα, πρὶν μπορέσουν νά συναχθοῦν τεκμηριωμένα συμπεράσματα. Ὡς τότε οἱ ἐρμηνεῖς γιά τά λευκά ἢ ἄκυρα ψηφοδέλτια, γιά τή σημασία τοῦ Κέντρου, γιά τήν πλατιά πελατειακότητα, τίς νέες διαθέσιμότητες κ.ο.κ. θά παραμένουν ἀποσπασματικές ραγισμένες φωνές. Αἰσιόδοξες ἢ ἀπαισιόδοξες και ἐκδιασμένες ἐκτιμήσεις, συλλογισμοί πού σχηματίζουν σέ ἀνομολόγητες συνειδήσεις και λικνίζονται σέ ἀδαθεῖς συνειρημούς.

Τά στοιχεία, πού προσκομίζει ἡ ἐμπειρική ἔρευνα εἶναι πολύτιμο ὑλικό, ἀνεπαρκές ὡστόσο νά καλύψει τά σύνθετα ζητήματα τῆς σχέσης ἀνάμεσα σέ ἐξουσιάζοντες και ἐξουσιαζομένους. Ἀκόμη και σήμερα, πού ἡ πεζότητα τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων ἐγινε νεύρωση και ἰδεολογία, ἡ προσοτικοποιημένη γνώση δέν φτάνει γιά νά καταλάβουμε ὅσα συνδέουν ἢ χωρίζουν τούς ἀνθρώπους και τό θυμικό τους. Ὅταν ἡ ἀνάλυση τῆς νομιμοποίησης ἐκχωρεῖται στήν ἐμπειρική ἔρευνα, τότε παραδίδονται και οἱ ἀνθρωποὶ στήν ἐξουσία...

Ὁ λόγος γιά τή νομιμοποίηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἶναι και πρέπει νά εἶναι ἓνας λόγος μέ *μεικτὴ φύση*, διότι ἀφορᾷ μιά εἰδική ἀλλά και ἀμφίλογη σχέση, τή σχέση ἐξουσιάζοντες-ἐξουσιαζόμενοι. Ἡ σχέση αὐτή εἶναι ἀρκετά συγκεκριμένη,

ὥστε νά μπορούμε νά ἀπομονώσουμε πολλά ἀπό τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεία της, νά ἐπεξεργαστοῦμε τίς ξεχέρσωτες περιοχές της και ἀντίστοιχα νά χρησιμοποιήσουμε μιά γλώσσα θετική, λεπτομερὴ και περιγραφική. Αὐτὴ ἡ ἐμπειρική γνώση δέν περιέχει, ὡστόσο, και τήν ἀλήθεια τῆς ἀλήθειας της οὔτε ὀρίζει ἡ ἴδια τὰ ὄριά της. Διότι ἡ ἐξουσιαστικὴ σχέση κουβαλᾷ μαζί της παραδόσεις και διώματα πού δέν ἐκφυλίζονται, δέν σταματοῦν στήν ἐφήμερη θετικότητα ἢ ἀρνητικότητα κάποιας κλίμακας. Εἶναι μιά σχέση μέ διαρκή ροή μηνυμάτων, τὰ ὁποῖα δραπετεύουν ἀπὸ τή θετικότητα τοῦ πραγματολογικοῦ ὑλικοῦ και σαρκάζουν τήν κοντόθωρη ματιά τοῦ ἐμπειρικοῦ λόγου. Ἄν δέν ἀμφισβητήσουμε αὐτὴ τὴ σχέση μέ λόγο ἀφαιρετικό, μέ ὄρους πού νά σέβονται τό ἐμπειρικό ὑλικό και συνάμα νά τό ὑπονομεύουν ἔσωθεν, τότε δέν μπορούμε νά δοῦμε τὰ θεμέλια της οὔτε νά συνεννοηθοῦμε μέ τίς διακυμάνσεις της...

1. Ἐλευθεροτυπία, 24.2.1993.

2. Ἐλευθεροτυπία, 19.2.1993

3. Βλ. τὴ μελέτη τοῦ Π. Καφετζῆ, «Εὐρωπαϊκὸς Νότος: σέ ἀναζήτηση τοῦ πολίτη και τῆς πολιτικῆς», *Ἐπιθεώρηση Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν*, (69Α), 1988, σ. 24-66.

4. Ἐλευθεροτυπία, 20.2.1993.

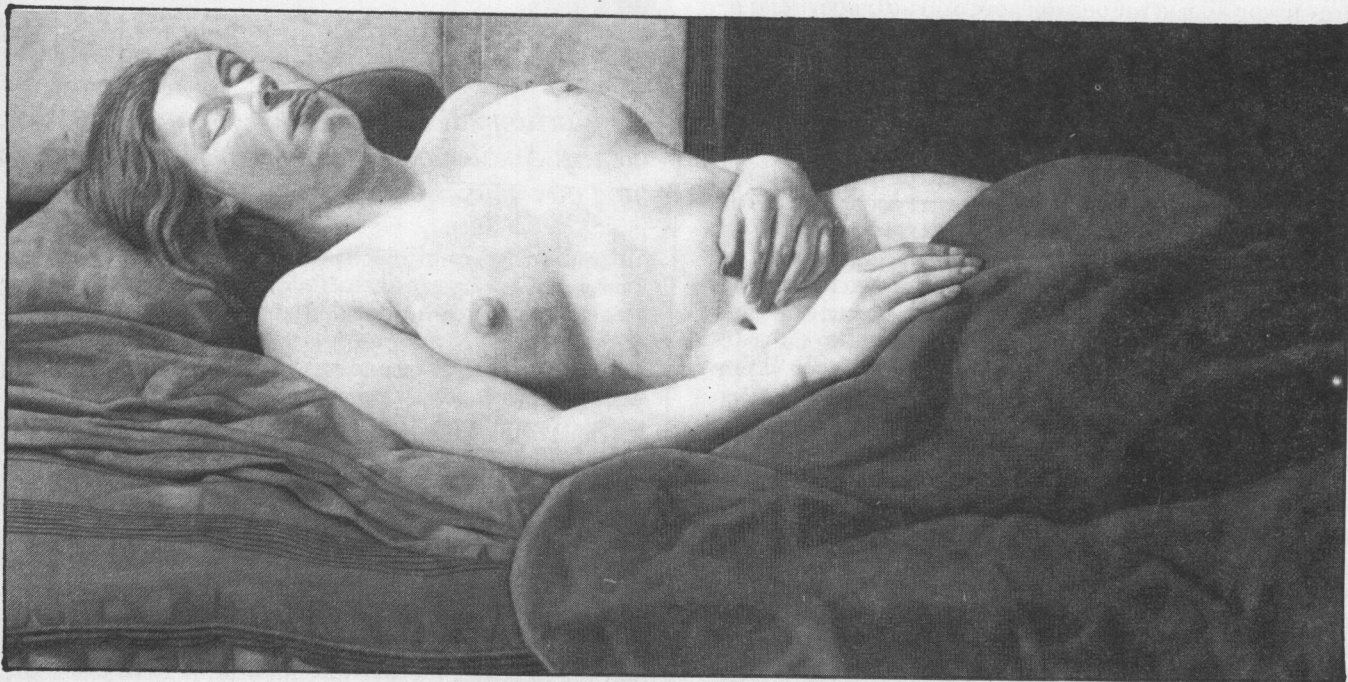
5. Ἐλευθεροτυπία, 23.2.1993.

6. Μ. Χορχάιμερ, *Ἡ ἔκλειψη τοῦ Λόγου*, Ἀθήνα 1987.

7. Ἐλευθεροτυπία, 25.2.1993.

8. Ἐλευθεροτυπία, 25.2.1993.

9. *Κυριακάτικη Ἐλευθεροτυπία*, 22-23.4.1995.

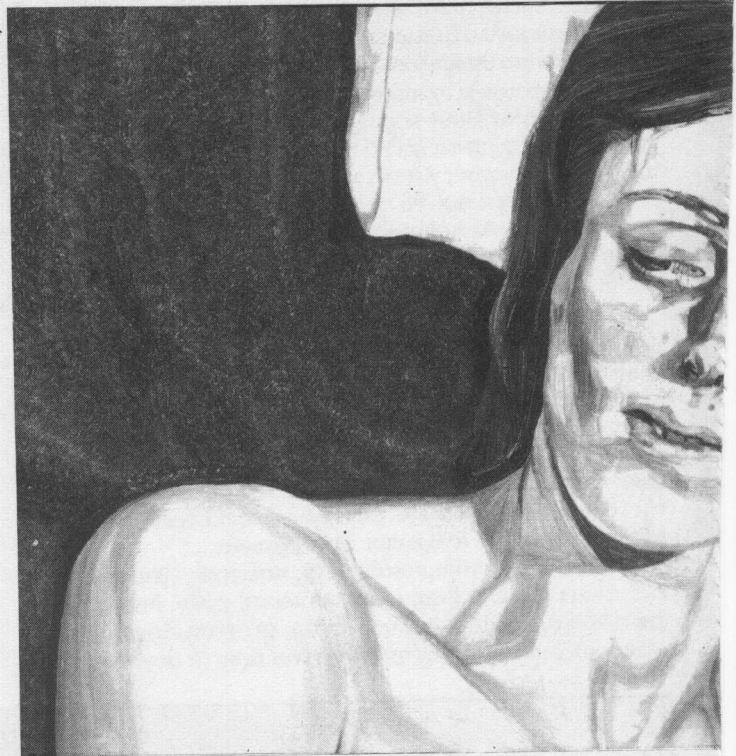
ΑΠΕΤΑΞΑΜΗΝ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΝ II

του Άγγελου Ήλεφάντη

Σ

το προηγούμενο τεύχος είχα υποσχεθεί ότι θα συνέχιζα τό πονημάτιό μου περί άπολιτικότητας και άπολιτικοποίησης, γιατί σκεφτόμουν ότι είχα ακόμη μερικά πράγματα νά πώ περί του θέματος. Στο κείμενο εκείνο, μέ τόν έξεζητημένο τίτλο «'Απεταξάμην τήν πολιτικήν», ύποστήριζα τήν άποψη ότι δέν ισχύει τό πανταχόθεν πιστοποιούμενο φαινόμενο περί άπομάκρυνσης του κόσμου από τήν πολιτική, περί πολιτικής άδιαφορίας και πολιτικού παροπλισμού. Δέν ισχύει γενικά γιά όλο τόν κόσμο αλλά είναι έγκυρο ειδικά και κυρίως γιά τούς άριστερούς: άπομακρύνθηκαν από τήν πολιτική κυρίως οί πάσης φύσεως άριστεροί, παροπλίσθηκαν οί άριστεροί πού φτιάχτηκαν ως άριστεροί σέ παλιότερα χρόνια, μέσα σέ άλλες συνθήκες. Στο μεταξύ οί «έξεληθόντες» —όχι μόνο λόγω βιολογικού τέρατος— δέν αντικαταστάθηκαν από άλλους ή νεότερους, δηλαδή ή 'Αριστερά έχασε τή μάχη τής αναπαραγωγής. Αντίθετα, οί μή άριστεροί, οί δεξιοί, οί κεντρώοι κλπ., δέν άλλαξαν και συνέχισαν νά συμπεριφέρονται όπως συμπεριφέρονταν πάντα, έχοντας μιά παθητική σχέση μέ τήν πολιτική, καθόσον ποτέ δέν συμμετείχαν σέ όργανα άσκησης τής πολιτικής και άπλως ψήφισαν τά κόμματά τους, εκτός βέβαια από τίς έλίτ και τίς ιθύνουσες ομάδες, μέ μιά λέξη τούς επαγγελματίες. Οί μή άριστεροί είχαν βέβαια μιά anima, μιά ψυχή πολιτική, μιά ψυχή ώστόσο χωρίς σωματική διάσταση, χωρίς corpus — εκτός κι άν θεωρήσουμε ότι πεμπτούσια τής σωματικοπνευματικής τους ενέργειας και συμμετοχής ήταν τό κοινό κούρσιον του σαρκίου τους στήν καλοποδόχη ανά τετραετία γιά νά αναπαύσουν τήν ψήφο τους και τήν ψυχή τους εκεί μέσα (όπως κάποτε έγραψε ο Μπάμπης Γεωργούλας στήν Έποχή, ρεζιλεύοντας πολλές χιλιάδες σελίδες, ινστιτούτα και ακαδημαϊκούς θεσμούς πολιτικής «έπιστήμης»).

Ξέρουν ώστόσο όλοι όσοι έχουν παρασταθεί σέ βαφτίσια ότι ο παπάς τήν ώρα πού διαβάζει τά σχετικά μέ τό «χρίσμα» λέει προστακτικά στό νομό ή τή νονά: «'Αποτάσσομαι τόν Σατανά:» και ο ανάδοχος, πνευματικός πατέρας και εκπρόσωπος του νηπίου, τό όποιο άπλως σκούζει, άπαντά, ή μάλλον του λένε νά άπαντήσει: «άπεταξάμην». 'Ο παπάς τήν ώρα εκείνη έξορκίζει τά πνεύματα του κακού, πού ή φώλιασαν κιόλας στήν ψυχή του άβάπτιστου νηπίου ή πάνε νά φωλιάσουν και νά τήν μολύνουν, ο ανάδοχος και πνευματικός αντιπρόσωπος του νηπίου διαβεβαιεί γιά λογαριασμό του ότι έξωπέταξε τό ψυχοφθόρο πνεύμα του κακού κι ότι ή άγνή πιά αυτή ψυχούλα, τής όποίας κρατά στά χέρια του τό σκούζον σώμα της, είναι έτοιμη νά δεχθεί τή Θεία Χάρη. Τό νήπιο, άφωνο γάρ, δέν μπορεί τίποτε νά πει, μόνο σκούζει είτε από εσωτερη χαρά και άγαλλίαση, γιατί θά δεχθεί τή θεία φάτιση, είτε γιατί κάποια κατάλοιπα του πνεύματος του Κακού ή είχαν μείνει μέσα του και άνθίστανται γοερώς ενάντια στήν επικείμενη διά τής βαφτίσεως πάταξη τους —τό ζήτημα, θεολογικά και ψυχολογικά, δέν διευκρινίστηκε ποτέ—, τέλος τό κορμάκι του νηπίου έμβαπτίζεται στήν κολυμβήθρα, μέσα στή γενική χαρά και άγαλλίαση τό δγάζουν από κει, χριστιανό πιά, γιά νά μείνει έτσι μέ μιά ψυχή χριστιανική ως τά τέλη τής ζωής αυτού, γι' αυτό έπαναλαμβάνεται σέ κάθε λει-

Η βάπτισμα και ή επακόλουθη θέωση μέ τρόπο συμβολικό. Δικαίωμα ύπαρξης έχουν μόνο οί θείες φωνές μας σάν σέ τέλειο μαγνητόφωνο Sanyo.

τουργία ή ένχή «χριστιανικά τά τέλη τής ζωής ήμών του Κυρίου δεηθώμεν», μήν τύχει στό μεταξύ και μās συμβεί κανένας βίαιος έξισλαμισμός, κανένας όρθολογικός άθεισμός ή άλλο κακό. Έτσι ένα σώμα μέ άμαρτωλή ψυχή αποκτά μίαν άλλη, άγνή και ιερή, έχοντας έν-σωματώσει τή Θεία Χάρη, έχοντας δηλαδή, διά τής θεώσεως, ένσωματώσει κάτι από τά θεία κατηγορήματα του Θεού. Τόσο ή θεολογία όσο και τό σχετικό μυστήριο τής βαφτίσεως βασίζονται πάνω στό πανάρχαιο μανιχαϊστικό ζεύγος του Καλού και του Κακού, του Φωτός και του Σκότους (πού δέν ήταν ανακάλυψη του μακαρίτη του Κουτσόγιωργα). Η βάπτισμα ώστόσο, και ή επακόλουθη θέωση, μέ τρόπο συμβολικό καταργεί τίς φωνές του σώματος: στό έξής δικαίωμα ύπαρξης έχουν μόνον οί ιερές φωνές τής ψυχής, αυτές οί θείες φωνές πού έγγαράχτηκαν μέσα μας, σάν σέ τέλειο μαγνητόφωνο Sanyo, κι άν πότε πότε ξυπνάνε άπόηχοι των φωνών του σώματος, τότο είναι ή άμαρτία, γι' αυτό κολάζεται και ύπάρχουν ένα σωρό άλλα διορθωτικά μέτρα πού άποκαθιστούν τήν τάξη του Θεού μέσα μας και έξω μας.

καταργοῦν τίς φωνές τοῦ σώ-
ματός σου πού ἐγκαράχτηκαν μέσα

Προπαντός ἔξω μας, διότι τό σώμα καθώς ζεῖ καί θέλει νά ζήσει, συνεχῶς ἀρνεῖται ἐκείνη τήν ἐν-σωμάτωση τῆς Θείας Χάριτος πού τό καταδικάζει, ὡς ἐσαεῖ νή-πιο, νά μὴ μιλά ἢ, ἂν εἶναι νά μιλήσει, νά μὴ ἀντιλέγει στά λόγια τοῦ Θεοῦ πού τοῦ εἶχαν μάθει, νά μὴ ἀντιλέγει στόν Κύριο καί Δέσποτά του, καί γενικῶς σέ ὅλους τούς δεσπότες ἐτοῦ-του καί τοῦ ἄλλου κόσμου. Ἡ φωνή πού ἐπιτρέπει ἡ Θεία Χάρις στό σώμα εἶναι ἡ φωνή τῆς σιωπῆς, ἐκτός κι ἂν πρόκειται ἐν χορδαῖς καί ὄργανοις νά ὑμνεῖ τόν Κύριον, ἐκτός κι ἂν πρόκειται νά ἐκδηλώνει τήν ἀγάπη του πρός τόν Κύριο καί τόν Πλησίον διότι «ἂν καί πάσας τάς γλώσσας λαλεῖ, ἀγάπην μή ἔχων, κύμβαλον ἀλαλάζον».

Ὅσο καί παρα ταῦτα, ἐπειδή τό σώμα ζεῖ γι' αὐτό λαλεῖ, εἴτε ἀγαπᾷ εἴτε μισεῖ καί ἐπειδή ἀγαπᾷ καί ἐπειδή μισεῖ. Καί μιλά ἐπειδή θέλει νά βρεῖ ποιούς ἀγαπᾷ καί ποιούς πρέπει νά μισεῖ γιατί ἔτσι ὅλοι «ὁμοιογενοποιημένοι» καθώς εἶναι μέσα στόν Πλησίον δέν μπορεῖ νά τούς ἀγαπᾷ ὅλους ὡς ἑαυτόν. Με-ρικοί τοῦ κάθονται στό στομάχι. Παίρνει, λοιπόν, τό λόγο μέ-

σα στήν ἀγορά τῶν ἀνθρώπων, ξεχνᾷ τόν θεῖο Λόγο γιά νά πει τά δικά του, τοῦ βγαίνουν οἱ ἄλλοι, δίνει λόγο καί μέσα σ' αὐτό τό πολύβουο, βλάσφημο ἀλλά καί ἐνίοτε ὑψιπετές ραδαῖσι τοῦ «λόγου διδόναι» τά βρῖσκει ἢ δέν τά βρῖσκει, συμφωνεῖ μέ τούς μέν κι ἀντιστρατεύεται τούς δέ, συμμαχεῖ μέ τούς μέν, τούς συγγενεῖς του καί δικούς του, γιά νά ἐξουδετερώσει τούς δέ, τούς ἐχθρούς του καί πολεμίους του. *Κι ἀρχίζει ἔτσι ἡ πολιτική.* Τῆς ὁποίας πολιτικῆς πρώτη καί κορυφαία πράξη εἶναι ἡ προσκόμιση, ἡ παρουσία, τοῦ *ἔμφωνου καί ἔλλογου σώματος στήν Ἀγορά.* Αὐτό ἔγινε ὄχι μόνο σ' ἐκεῖνα τά πανάρχαια χρόνια, ὅταν ὁ ἄνθρωπος τοῦ Νεάντερταλ ἀρχίζε νά χάνει κάτι ἀπό τόν κτηνώδη προγοναθισμό του καί τό δασύ του τρίχωμα. Ἡ προσκόμιση τοῦ σώματος στήν πολιτική, βία ἢ ἑθελοντικά, ἔγινε καί σέ ὅλους τούς πολέμους — στούς πολέμους τά σώματα προσκομίζονται πρός σφαγήν· «σώματα» ὀνομάζονται οἱ μεγάλες στρατιωτικές μονάδες — ἔγινε ἐπίσης καί γίνεται κάθε μέρα ὅταν ἓνας σημερινός πιτσιρικᾶς ἢ πιτσιρικῆς συμμετέχει στήν κατάληψη τοῦ Λυκείου του ἢ ὅταν ὁ χθεσινός κνίτης ἢ ρηγᾶς κουβαλοῦσε τό κορμί του σέ μιά συγκέντρωση πολιτική. (Ἄλλο πράγμα τό κουβάλημα στή «Στροφυλιά».) Ὑποτίθεται ὅτι στήν ἀρχαία Ἀγορά ὁ καθένας πήγαινε μόνος του, ἔλεγε ὅ,τι τοῦ γούσταρε, ἐπικοινωνοῦσε ἄμεσα μέ ὅλους, ὁ καθένας μπορούσε, μόνος του καί ἄμεσα, νά ἀπευθυνθεῖ στούς ἄλλους καί νά τούς πείσει, σάν ἐκείνον τόν χοιροβοσκό πού, μετά τή μάχη τοῦ Μαραθῶνα, ἀνέτρεψε τήν εὐλημένη ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου πού ἔδινε παράσημο ἀνδρείας καί πολεμικῆς ἀρετῆς στόν στρατηγό Μιλτιάδη ρωτώντας, ἀπλῶς, τόν ἐνδοξο μαραθωνομάχο ἂν σ' ἐκείνη τή μεγαλειώδη νίκη εἶχε νικήσει μόνος του.

Οἱ ἄνθρωποι πάντως στίς κοινωνίες τῶν νεότερων χρόνων, τούς δύο τελευταίους αἰῶνες, γιά νά μετέχουν στήν πολιτική, γιά νά ἔχουν λόγο καί γιά νά ὑποχρεώνονται νά δίνουν λόγο ὅταν οἱ ἄλλοι τούς ζητοῦν, βρῆκαν ἄλλους τρόπους. *Ἐφτιαξαν τά κόμματα καί τά συνδικάτα.* Ἐκεῖ κουβαλοῦσαν οἱ ἴδιοι, οἰκιοθελῶς, τό σώμα τους. Ἦταν ἡ μεγαλύτερη πολιτική καί κοινωνική ἀνακάλυψη τῆς νεωτερικότητας, πού ἄλλαξε ριζικά τήν ἔννοια τῆς πολιτικῆς, τή σχέση τῶν ἀνθρώπων μέ τήν πολιτική, ἦταν αὐτή ἡ ἀνακάλυψη μιά νέα ἡπειρος ἐξίσου σημαντική μέ τίς ἡπείρους πού ἦρθαν στό φῶς μέ τόν Γαλιλαῖο καί τόν Κοπέρνικο στή φυσική, τόν Μάρξ στήν ἱστορία καί τόν Φρόντ στήν ψυχανάλυση. Ἐνῶ ὅμως στή φυσική, στήν ψυχανάλυση καί στήν ἱστορία ἔχουμε νά κάνουμε μέ κάποια λαμπρά πνεύματα πού εἶχαν συσσωρεύσει στό μυαλό τους ὅλη τήν προηγούμενη ἀνθρώπινη γνώση καί ἐπιστημονική ἐμπειρία καί σπάζοντας τά ἐπιστημολογικά φράγματα πού τήν ἐμπόδιζαν νά προχωρήσει ἀνοιξαν νέους δρόμους, τή μεγάλη «ἀνακάλυψη» στόν τομέα τῆς πολιτικῆς, τά κόμματα καί τά συνδικάτα, δέν μπορούμε νά τήν ἀποδώσουμε σέ κανένα μεγάλο πνεῦμα πού ξέρομε ὅτι πολλοί διακρίθηκαν καί πρωταγωνίστησαν, στή θεωρία καί στήν πράξη, γιά τό καλό καί γιά τό κακό. Γιατί αὐτό;

Θά απαντήσω βάνουσα: διότι τά κόμματα τής νεωτερικής εποχής — «κόμματα» ὑπῆρχαν ἀπό πολύ πιό παλιά — ἦταν κόμματα γιά τίς μάξες, ἦταν ὄργανα ἀσκησης τής πολιτικῆς ἀπό τίς μάξες καί συμμετοχῆς τῶν μαζῶν στήν πολιτική. Γι' αὐτό δέν ξέρομε ποιός τά ἐπινόησε ὅπως δέν ξέρομε ποιός ἐπινόησε τό ἐργαλεῖο πού λέγεται μαχαίρι, ἢ ποιός εἶναι ὁ δημιουργός ἐνός λαϊκοῦ τραγουδιοῦ. Πρίν, πολιτική ἔκαναν οἱ στρατηγοί, οἱ ἐστεμμένοι, οἱ δεσποτάδες, οἱ ἡγέτες: τούς πολλούς, τούς ἀποκάτω, τούς μεταχειρίζονταν ὡς πρόβατα ἐπί σφαγῆν, ἀφού ὁμως τούς ἔπειθαν ὅτι τό κορμί τους δέν ἔχει σημασία, σημασία ἔχει ἡ ψυχὴ πού στὸν ἄλλο κόσμον, ἂν τό κορμί προσφερθεῖ θυσία στὸν ἱερό πόλεμον, θά τρώει αἰωνίως πιλάφι ἢ θά τέρπεται στούς αἰῶνες τῶν αἰῶνων μέσα στούς λεμῶνες τοῦ Παραδείσου μαζί μέ τὰ Χερουβείμ καί ἀγκαλιά μέ τὰ Σεραφείμ. Ἄρκεϊ ὁ ἄνθρωπος νά συμμορφωνόταν μέ τήν προσταγή, πού, νῆπιό ἀκόμη, τοῦ εἶχε δοθεῖ νά ἐξωπετάξει τόν Σατανά. Κι ἀφού ἔδρα τοῦ Σατανά εἶναι πάντα τό σαρκίον, ἔπρεπε ἡ ψυχὴ νά διαχωρισθεῖ διά παντός, ἀμόλυντη καί καθαρὴ αὐτὴ νά ἐνασμενίζεται μέ τὴ Δόξα τοῦ Κυρίου. Ἄνθρωπος ἔπρεπε νά εἶναι μόνο ψυχὴ, ψυχούλα, νά φτερογυρίζει τρεμάμενη γύρω ἀπ' τό Φῶς, νά κουτουλάει ἐπάνω του καί ἄς τήν κατακαίει.

Ἡ μεγαλύτερη πολιτικὴ ἀνακάλυψη τῆς νεωτερικότητος ἦταν ἡ δημιουργία κομμάτων καί συνδικάτων, μία νέα ἡπειρος τόσο σημαντικὴ ὅσο ἐκείνη τῆς Ψυχανάλυσης, τῆς Ἱστορίας καί τῆς Φυσικῆς.

Ὡστόσο, οἱ ἄνθρωποι, ἂν καί γιά πολλούς αἰῶνες εἶχαν ξεχάσει τήν πολιτικὴ τέχνη πού ἔλεγε ὁ Πρωταγόρας, ὅπως ἔλεγε ἀπὸ πάνω, ἐπινόησαν μία νέα μορφή πολιτικῆς πού δέν ἦταν μὲν ἴδια μέ τήν Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου, τούς ἔδινε ὁμως τὴ δυνατότητα νά συμμετέχουν στὰ κοινὰ αὐτοπροσώπως, μέ τό σῶμα τους τό ἴδιο, μέ τήν παρουσία τους τῆ σωματικῆ. Μέσα λοιπόν ἀπὸ ἐξαιρετικά περίπλοκες καί ὀδυνηρές διαδικασίες, καί ἀφού τὰ σώματα ἔχυσαν μπόλικο αἶμα καί τὰ στόματα ἀνοιξαν μέ αὐθάδεια στίς προσταγές πού τὰ ἤθελαν κλειστά, οἱ ἄνθρωποι ἔμαθαν νά ὀργανώνονται. Τό ὄργανωμα καί τό ἀποτελεσματά του, ἡ ὀργάνωση κομμάτων, συνδικάτων, μετώπων, κινήσεων, σωματείων, ἐπιτροπῶν, συνδέσμων, συμμαχιῶν, συλλόγων, ἀδελφάτων, μυστικῶν καί φανερῶν ἑταιρειῶν, δημιουργήσαν ἕναν δημόσιο χῶρον γιά νά βουλεύονται καί νά δροῦν αὐτοπροσώπως κατεβάζοντας τήν ψυχὴ ἀπ' τούς οὐρανοὺς στή γῆ νά μιᾶξει πάλι μέ τό ἐπίγειο σῶμα. Στόν 19ο αἰῶνα καί κυρίως στὸν 20ό, αὐτόν τόν αἰῶνα τῆς μεγαλύτερης βαρβαρότητας πού γνώρισε ὁ κόσμος ἀλλὰ καί τῶν μεγάλων ἀπελευθερωτικῶν κινήματων, ἀναδείχθηκαν ἰσχυρές καί ἀποτελεσματικὲς ὀργανωτικὲς μορφές ποικίλων ἰδεολογικῶν τάσεων, κοινωνικῶν συμφερόντων καί πολιτικῶν κατευθύνσεων. Κορυφαῖες ἀνάμεσα τους τὰ κόμματα καί τὰ συνδικάτα, τὰ κόμματα ὀργανωμένων μαζῶν καί τὰ συνδικάτα ὀργανωμένων ἐργαζομένων. Ἔτσι οἱ ἄνθρωποι, σ' αὐτόν τόν ματοδαμμένο 20ό αἰῶνα, ἔμαθαν νά κάνουν πολιτικὴ καί ἔκαναν αὐτοπροσώπως πολιτικὴ. Κυρίως οἱ ἀριστεροί. Προὔπηρξε βέβαια τῶν ὀργανώσεων ἡ συνταγματικὴ ἀναγνώριση τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἢ ἄλλου προέκυψε μαζί μέ τίς ὀργανώσεις. Ὡστόσο ἡ συνταγματικὴ ἀναγνώριση τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, τῆς ὁποίας τό κορυφαῖο στοιχεῖο εἶναι ἡ ἀναγνώριση τοῦ δικαιώματος συνερχόμενοι νά ὀργανώσονται — κοινὸ στοιχεῖο ὅλων τῶν δημοκρατικῶν συνταγμάτων —, ὅταν δέν παίρνει πρακτικὲς μορφές καταλήγει σέ ἕνα ἀφηρημένο τυπικὸ δικαίωμα, σεβαστό μὲν, ὁμως ἀνεργό. Βέβαια δέν εἶναι δουλειά τοῦ ὁποιοῦδήποτε συντάγματος νά ἐπινοεῖ ὀργανωτικὲς μορφές ἢ νά φτιάχνει κόμματα. Τὰ δημοκρατικὰ συντάγματα εἶναι δημοκρατικά στό βαθμὸ πού σέ-

βονται καί κατασφαλίζουν τίς ἐπινοούμενες ὀργανωτικὲς μορφές. Οἱ ἄνθρωποι, οἱ ἀριστεροί ἄνθρωποι, εἶχαν μάθει μέσα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τους ὅτι συμμετοχὴ στήν πολιτικὴ σημαίνει συμμετοχὴ σέ μιά ὀργάνωση, ἀλλιῶς γίνονται μπουλουὶ πού διαλύεται καί «σκενδαννύμενοι διαφθείρονται».

Τώρα, ὁμως, πού τελειώνει ἐτοῦτος ὁ αἰῶνας ξαναγυρίσαμε στό ἴδιο σημεῖο ἀπ' ὅπου ξεκινήσαμε, ἴσως καί πολύ πιό πίσω, σ' ἕναν καινούργιο σκοτεινὸ αἰῶνα: ὁ παπὰς προστάζει νά ἀποταχθεῖ ἡ πολιτικὴ, οἱ ἀνάδοχοι ἀπαντοῦν «ἀπεταξάμην» καί ἐμεῖς νῆπιοι, ἄφωνοι γάρ, σκούζουμε. Τό σῶμα ξανάγινε καθαρὴ καί ἀγνή ψυχὴ, πετάει στοὺς αἰθέρες, τρεμάμενη ψυχούλα στριφογυρίζει γύρω ἀπ' τό Φῶς. Τώρα γιὰτί ἔγινε αὐτό, ποιός εἶναι ὁ παπὰς καί ποιοὶ οἱ ἀνάδοχοι πού μεταφέρουν τὴν προσταγὴ εἶναι μιά μεγάλη ἱστορία. Μποροῦμε, ὠστόσο, πρόχειρα νά σκιαγραφήσουμε τὴ διαδικασία πού στίς ἀτομικὲς καί τίς συλλογικὲς συνειδήσεις μετέτρεψε τὴν πολιτικὴ σέ βρόμικο πράγμα, τὴν ἔκανε τὸν πρὸς πάταξη καί ἀπόταξη Σατανᾶ.

Ἀπὸ τὴν ἐνεργὸν στράτευση σέ ὀργανώσεις καί κόμματα ἕως τὴ σημερινὴ κατάσταση τῆς ἀποστράτευσης καί τῆς ἰδιωτικοποίησης ἡ διαφορά εἶναι τόσο μεγάλη ὥστε νά διαμορφώ-

ται ἕνα ἐντελὸς καινούργιο κοινωνικοπολιτικὸ πεδίο. Καί ἡ διαφορά εἶναι τόσο μεγάλη ὥστε οἱ ἄλλες ἀλλαγές, οἱ τεχνολογικὲς, οἱ οικονομικὲς αὐξομειώσεις, οἱ δημογραφικὲς γιγαντώσεις, οἱ πολεοδομικὲς καί οἱ οικολογικὲς καταστροφές, ἡ κατάργηση τοῦ διπολισμοῦ καί ἡ διάλυση τοῦ σοβιετικοῦ στρατοπέδου δέν εἶναι παρά ἀσήμαντες ἀλλοιώσεις φλοιοῦ. Μιά ὀλόκληρη σειρά ἀπὸ ἥττες ἔλαβε χώρα ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν ἐπαναστατικῶν ριζοσπαστικῶν, ἀπελευθερωτικῶν, ἐλευθεριακῶν, δημοκρατικῶν, κοινωνικῶν, καλλιτεχνικῶν καί πολιτικῶν κινήματων. Σ' αὐτὰ τὰ κινήματα, σ' ὅλον τὸν εἰκοστὸ αἰῶνα, ἐπιστρατεύτηκαν καί ἔδωσαν τὴ μάχη τους τὰ εὐγενέστερα πνεύματα, οἱ δημιουργικότερες κοινωνικὲς δυνάμεις, οἱ ὠραιότερες ἰδέες, οἱ γενναϊότεροι ἄνθρωποι. Ἔχασαν ὅλοι: κανεὶς πιά δέν μπορεῖ ν' ἀναγνωρίσει τὸν ἑαυτό του μέσα στή συνέχεια τοῦ κινήματός του, ὅπως αὐτὸ διαλύθηκε, ἀποδυναμώθηκε, ἀλλοιώθηκε. Ἦταν ὠστόσο δημιουργικὲς δυνάμεις πού ἔθβαιναν μέσα ἀπὸ ἕναν μακρὸ σκοτεινὸ αἰῶνα πολλῶν αἰῶνων, ἄλλες ἐτοιμες καί ἄλλες ἀπαράσκενες, ἄλλες ὠριμες καί ἄλλες ἀνώριμες, ὅλες ὁμως ἤθελαν νά ἀλλάξουν αὐτὴ τὴν ἀδύωτη ζωὴ πού ἡ νεωτερικότης τούς ἔδινε τὴ δυνατότητα ν' ἀλλάξουν. Οἱ πόλεμοι, θερμοὶ καί ψυχροί, ὅπως ὅλοι οἱ πόλεμοι, εἶχαν νικητὲς καί νικημένους, στίς ἰδέες, στίς συμπεριφορές, στίς τρόπους ζωῆς, στίς θεσμούς, στὰ καθεστῶτα, στήν πολιτικὴ ὀργάνωση, στίς κοινωνικὲς σχέσεις, στίς ταξικὲς σχέσεις. Τίποτε δέν μπορῶ νά καταλάβω, ἐγὼ τουλάχιστον, ἔξω ἀπὸ τό πλαίσιο καί τὴ λογικὴ τῶν δύο παγκόσμιων πολέμων καί τῶν ἀπειρῶν ἄλλων, περιφερειακῶν, ἰδεολογικῶν καί κοινωνικῶν. Σ' αὐτούς τούς πολέμους ἔχασαν οἱ ζωηφόρες δυνάμεις τῆς νεωτερικότητος καί τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς πού ἀναμειχτήσαν διὰ τῆς πολιτικῆς, μ' αὐτὸ τό φοβερὸ ὄργανο, τὴ λύτρωση καί τὴν ἀπελευθέρωση διανοίγοντας πεδία ἐλευθερίας, κνηγώντας τό γενικὸ αἷτημα ἐλευθερίας, πού ἔλεγε ὁ Γκράμσι. Ἔχασαν στήν ἀναμέτρηση εἴτε γιὰτί ὁ ἀντίπαλός τους ἦταν δυνατότερος εἴτε γιὰτί οἱ ἴδιες ἦταν ἀνώριμες ἐγγενῶς καί χρησιμοποίησαν ἰδέες καί πρακτικὲς πού τούς ἔσκαβαν τό λάκκο. Παραδείγματος χάριν, ὅλα τὰ ἀριστερὰ κόμματα καί οἱ ὀρ-

γανώσεις — κομμουνιστικά, σοσιαλιστικά, σοσιαλδημοκρατικά, τροτσκιστικά, ελευθεριακά κλπ. — είδαν τόν έαυτό τους ως «κόμμα-συνείδηση», συνείδηση τής τάξης πού διατείνονταν ότι αντιπροσώπευαν, συνείδηση μιᾶς άποστολής, ενός προορισμού, έν τέλει μιᾶς τελεολογικής έσχατολογίας, τήν όποία διέψευδαν ή παροχέτευαν τά άστάθμητα τής ιστορίας. Οί κομματικές ιδεολογίες, όλες, βασίστηκαν σ' αυτό πού συνήθως λέμε «όραμα», στό προείκασμα μιᾶς μελλοντικής κοινωνίας εὐτυχίας και προόδου. Αὐτή ή όραματική αναπαράσταση τοῦ μέλλοντος, τοῦ τέλους τών συγκρούσεων και τής επίγειας άρμονίας, από τή μιᾶ οδηγούσε σέ αὐθαίρετα προκατασκευασμένα μοντέλα δράσης και κοινωνικής όργάνωσης ελάχιστα άνθεκτικά, άφ' έτέρου, και στό βαθμό πού άποδεικνύονταν άλυσιτελή, καλλιεργούσαν τό έδαφος για τή «μεγάλη άπογοήτευση». 'Η «μεγάλη ρήξη» έφερνε τή «μεγάλη άπογοήτευση».

'Από τήν άλλη πλευρά, ό αντίπαλος — και μέ μιᾶ λέξη αντίπαλος ήταν ό καπιταλισμός πού δοηθήθηκε κι από άλλους αντιπάλους — χρησιμοποίησε, στόν άναπτυγμένο κόσμο τουλάχιστον, τό μεγάλο όπλο: τόν εὐδαιμονισμό, ή τήν εικόνα τοῦ εὐδαιμονισμού. Οί άνθρωποι άλλαξαμε τά πολιτικά μας δι-

Ἄν τό μεγάλο πρόβλημα ήταν πῶς ό κόσμος θά έγκαταλείψει τήν πολιτική, «νά κοιτάζει τή δουλειά του και τό σπίτι του», τά ΜΜΕ έδωσαν στόν κόσμο τό θέαμα τοῦ έαυτοῦ του και τό κοιτάζει ως άφωνο νήπιο.

καιώματα μέ τήν εὐμάρεια ή τήν εικόνα τής εὐμάρειας, ανταλλάξαμε τίς πραγματικές άνάγκες μέ τίς εικονικές πού κατασκευάζει ή εικονική πραγματικότητα. Ἄν τό μεγάλο πρόβλημα τοῦ αντιπάλου ήταν πάντα πῶς ό κόσμος θά έγκαταλείψει τήν πολιτική, «νά κοιτάει τόν έαυτό του και τή δουλειά του», τά ΜΜΕ έδωσαν στόν κόσμο άκριβῶς αὐτό, τήν εικόνα τοῦ έαυτοῦ του και τής δουλειᾶς του, τήν όποία κοιτάει ως άφωνο νήπιο. Τό σύνθημα νά άποταχθεῖ ή πολιτική βρήκε τό κατάλλη-

λο ήχειό, τόν τεράστιο άναμεταδότη πού τό διέδωσε σέ κάθε γωνιά, τό ένέγραψε βαθιά σέ κάθε ψυχή, απέσπασε τό σῶμα από τήν πολιτική και για λογαριασμό τών άνθρώπων άποκρίθηκε «άπεταξάμην τήν πολιτικήν». Οί παλιές όργανώσεις ήταν πολύ αδύνατες νά άντισταθοῦν, κι ύστερα είχαν κάνει οί ίδιες πολλά λάθη, γιγαντιαία λάθη, πού τροφοδοτούσαν τόν αντίπαλό τους μέ τόσο εὔλογα έπιχειρήματα. Πῶς θά μπορούσαν, παραδείγματος χάριν, νά σταθοῦν στά πόδια τους πάνω στό σαθρό έδαφος τοῦ Ὑπαρκτοῦ;

* * *

Δέν θέλω νά καταστροφολογήσω, κι ίσως τό παρατράβηξα μ' αὐτή τή μεταφορά τής βάπτισης. Ὡστόσο, και τό πιστεύω απολύτως, όταν οί άνθρωποι αλλάζουν τόσο ριζικά ώστε νά θεωροῦν τήν πολιτική, δηλαδή τό σῶμα τους, πράγμα άνίερο και δάζουν τήν ψυχή του, άποδεδειγμένη πιά από τά δεσμά τής σάρκας, νά κληγᾶ τίς «πραγματικότητες» τής εικονικής πραγματικότητας, τότε οί διακηρύξεις τών δικαιωμάτων τοῦ άνθρώπου και τοῦ πολίτη είναι ό θεσμοκρατικός φορμαλισμός. Ἄν δέν υπάρχουν όργανα άσκησης τής πολιτικής για και από τοῦς πολλούς, τότε δέν υπάρχουν πολιτικά δικαιώματα ή τά πολι-

τικά δικαιώματα είναι άποδυναμωμένα. Ἐδῶ καταλήγουμε κι από δῶ πρέπει νά συνεχίσουμε τό δρόμο ή σάν ψυχούλες πού κουτουλάνε στό φῶς τής εικονικής πραγματικότητας ή για νά έπανακτήσουμε τά πολιτικά μας δικαιώματα, τήν αὐτοπρόσωπη συμμετοχή στήν πολιτική, τό σῶμα μας. Για τό όργάνωμα αὐτῆς τής ύπόθεσης από τήν όποία έξαρτάται ή Ὑπόθεσή μας, ύπόθεση πρὸς διάψευση ή έπαλήθευση, ίσως χρειασθεῖ νά ποῦμε κι άλλα.

Ο ΑΝΑΧΡΟΝΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΤΟΥ «ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ»

Έκσυγχρονισμός: χρόνος άναχρονιστικός

του Άριστειδη Μπαλατά

Η προβολή ενός αιτήματος «έκσυγχρονισμού», υπό διάφορες ένδεχομένους έκδοχές ή παραλλαγές, με ή χωρίς πρόσθετους επιθετικούς προσδιορισμούς (ας πούμε «δημοκρατικός»), διαθέτει μίαν έντυπωσιακά μακριά ιστορία, σέ ό,τι άφορα τά έλληνικά τουλάχιστον πράγματα. Για παράδειγμα, όσοι είχαν σχέση με τά πανεπιστήμια τήν έποχή τής μεταπολίτευσης άσφαλώς θυμούνται καλά τίς όμηρικές μάχες ανάμεσα στους όπαδούς του «έκσυγχρονισμού», άπό τή μιά πλευρά, και αυτούς του «έκδημοκρατισμού», άπό τήν άλλη. Επιπλέον, και για νά μήν άνατρέξουμε άκόμη παλαιότερα, ό Τρικούπης, τό Γουδί, κάποιες περιόδοι του βενιζελισμού, ό πρώτος Καραμανλής τών δημοσίων έργων και ό δεύτερος τής νομομοποίησης του ΚΚΕ και τής «σοσιαλμανίας» έδωσαν τόσα και τέτοια δείγματα γραφής του ίδιου αιτήματος ώστε νά καθιστούν τούς συγχρόνους μας «έκσυγχρονιστές» όλων τών άποχρώσεων άπλους, δηλαδή καθόλου εύφάνταστους, άντιγραφείς.

Τό γεγονός ότι πολιτικές δυνάμεις πού έδρασαν και δροϋν σέ πολύ διαφορετικές συγκυρίες «έπέλεξαν» ένα ταυτόσημο αίτημα για νά όνομάσουν και νά συνοψίσουν τίς κοινωνικές και πολιτικές άλλαγές πού έπεδίωκαν ή έπιδιώκουν σίγουρα έχει νά μάς διδάξει κάτι σημαντικό για τούς τρόπους πρόσληψης τών προβλημάτων τής χώρας άπό αυτές τίς δυνάμεις, άρα και για τούς τρόπους συγκρότησης αυτών τών δυνάμεων, όπως και. σέ τελευταία άνάλυση, για τά ίδια τά προβλήματα αυτά. Όστόσο δέν θέλω νά σταθώ έδώ σ' αυτή τήν ιδιότυπη ιστορική καθήλωση και τούς λόγους πού τήν καθόρισαν. Μέ ενδιαφέρουν ή αντίληψη για τόν ιστορικό χρόνο πού ύποβαστάζει άναγκαστικά τό λόγο και τό αίτημα του «έκσυγχρονισμού» και οί τρόποι με τούς όποιους αυτή ή αντίληψη άποκρύπτει τά ίδια τά προβλήματα πού τό έν λόγω αίτημα ύποτίθεται πώς επιδιώκει νά λύσει. Αυτή δέ ή άπόκρυψη συνοδεύεται άναπόφευκτα και άπό μιά δεύτερη: Η επίκληση του χρόνου ως άποκλειστικού σημείου άναφοράς τών επιδιωκόμενων άλλαγών και ως μοναδικού μάρτυρα τής άναγκαιότητάς τους, και μάλιστα ενός χρόνου άπολύτως άπλου και αυτονόητα ούδέτερου, έξωραίζε, δηλαδή συγκαλύπτει με τή σειρά τής, τίς πολιτικές και ιδεολογικές ιδιοτελείες πού συνέχουν τό ίδιο τό αίτημα.

Άς δοϋμε έντελώς σχηματικά και με κάθε δυνατή συντομία περί τίνος πρόκειται.

Ό «έκσυγχρονισμός», δηλαδή ή διαδικασία πού άποσκοπεί στό νά καταστήσει «σύγχρονα» εκείνα στά όποια άναφέρεται, έχει νόημα μόνον ύπό τήν προϋπόθεση ότι τά άναφερό-

μενα αυτά, δηλαδή κάποιες τουλάχιστον πλευρές τής κοινωνίας στή όποία ή έν λόγω διαδικασία άπευθύνεται, θεωρείται ότι «καθυστερούν» σέ σχέση με όσα αντίστοιχα άλλοϋ «προπορεύονται». Ό λόγος του «έκσυγχρονισμού» διέπεται, δηλαδή, άπό τή λογική γραμματική του χρόνου τής φυσικής: Προσπάθειες πρέπει νά καταβληθοϋν για νά «προλάβουμε» τά πράγματα ή τίς κοινωνίες πού «τρέχουν», οί «ρυθμοί» πρέπει νά γίνουν «γοργότεροι», πρέπει νά «επιταχύνουμε» για νά μή «μεινουμε πίσω» κ.ο.κ. Και αυτά σημαίνουν ή συνεπάγονται δύο πράγματα: Πρώτον, ότι ό χρόνος πού διέπει τά κοινωνικά φαινόμενα, δηλαδή ό ιστορικός χρόνος, δέν διαφέρει σέ τίποτε άπό τόν όμογενή, γραμμικό, μονοδιάστατο, έσωτερικά άδιαφοροποίητο, ούδέτερο χρόνο τών ρολογιών μας. Και δεύτερον, ότι αυτός ό χρόνος συνιστά άπό μόνος του μέτρο σύγκρισης, τήν κοινή και ιδιαίτερα άπλή μεζούρα με τήν όποία μπορεί νά άποτιμᾶται ένιαία τόσο ό ιδιαίτερος χαρακτήρας κάθε κοινωνικού φαινομένου όσο και ή συνολική «ποιότητα» κάθε κοινωνίας.

Όστόσο, έχουμε πλέον μάθει, ή όφείλουμε νά έχουμε μάθει, ότι οϋτε τό κάθε κοινωνικό φαινόμενο χωριστά οϋτε ή συνάρθρωση τών κοινωνικών φαινομένων πού συνιστά τόν έκάστοτε κοινωνικό σχηματισμό διέπονται άπό μιά τέτοια άπλοϊκή χρονικότητα. Ό ιστορικός χρόνος δέν έχει οϋσιαστικά τίποτε νά κάνει με τό χρόνο τής φυσικής και αυτών τών ρολογιών μας, γιατί τό κάθε κοινωνικό φαινόμενο άκολουθει τούς δικούς του ρυθμούς και κυβερνάται άπό τό δικό του καθεστώς χρόνου. Οί χρόνοι τής γεωργικής παραγωγής και οί άλλοι τής διομηχανικής, αυτός τής κυκλοφορίας του χρήματος, οί διάρκειες τών πολιτικών και πολιτισμικών άλλαγών όπως και αυτές τής μεταβολής τών κυρίαρχων ιδεών, τών ήθών και τών συνηθειών μας είναι διαφορετικές, ασύμμετρες μεταξύ τους, μή άναγώγιμες ή μία στήν άλλη. Αυτοί οί χρόνοι και αυτές οί διάρκειες συναρθρώνονται, βέβαια, συγκροτώντας τήν έκάστοτε συγκυρία — άλλιώς ό κοινωνικός σχηματισμός δέν θά είχε οϋτε ένότητα οϋτε συγκεκριμένη ταυτότητα — αλλά αυτές οί «στιγμές» συνάρθρωσης, αυτές οί συγκυρίες, μετατοπίζονται άκατάπαυστα κάνοντας νά άναδυθεί στό προσκήνιο πότε εκείνο και πότε τό άλλο κοινωνικό φαινόμενο, δηλαδή πότε ή μία και πότε ή άλλη χρονικότητα, ως τό έξέχον χαρακτηριστικό τής αντίστοιχης «φάσης», «περιόδου» ή «έποχής».

Αυτή ή έξαιρετικά σύνθετη πλέξη του ιστορικού χρόνου, αυτή ή άδυναμία άναγωγής τής μιάς κοινωνικής χρονικότητας στήν άλλη, όφείλει νά λαμβάνεται οϋσιωδώς ύπόψη άπό τίς πολιτι-

κές δυνάμεις που επιδιώκουν τον όποιο κοινωνικό ή πολιτικό μετασχηματισμό. Αν αυτό δεν γίνεται, αν όλα προβάλλονται φανταστικά στον αδιαφοροποίητο, ουδέτερο και κοινωνικά ανύπαρκτο χρόνο του «έκσυγχρονισμού», ή συναφής πολιτική στρατηγική δεν είναι σε θέση να αποκτήσει καμιά πραγματική λαβή στα προβλήματα που ούτως ή άλλως ακολουθούν άπτότητα τις προσίδεις σε αυτά χρονικότητες. Τα προβλήματα έτσι παραγνωρίζονται, συσκοτίζονται, αποκρύπτονται, με αποτέλεσμα ή ίδια ή εν λόγω πολιτική στρατηγική αναλόφενκα να άκυρώνεται. Μέ άλλα λόγια, οι αντίστασεις στον «έκσυγχρονισμό» που φαίνεται να προβάλλει επιτυχώς ή ελληνική κοινωνία τουλάχιστον από την εποχή του Τρικούτη αν όχι του Καποδίστρια δεν φανερώνει κάποια παράδοξα διεστραμμένη ροπή προς την «καθυστέρηση». Απλώς πιστοποιεί *a contrario* την απόλυτη κενότητα του συνθήματος του «έκσυγχρονισμού».

Άλλά ή άπόκρυψη και, κατά συνέπεια, ή άδυναμία επίλυσης των προβλημάτων που ύποτίθεται πως θέλει να λύσει δεν είναι τό μόνο πρόβλημα της στρατηγικής του «έκσυγχρονισμού». Τό σύνθημα που συνοψίζει αυτή τή στρατηγική και ό λόγος που τή στοιχειοθετεί αποκρύπτουν πίσω από την ουδετερότητα του χρόνου που συνδηλώνεται, πίσω από τό αυτόνομο που κάθε άναφορά σε μία τέτοια ουδετερότητα επικαλείται, τουλάχιστον δύο πράγματα. Πρώτον, έξωραίζουν, δηλαδή συγκαλύπτουν, τίς πολύ συγκεκριμένες, διόλου ουδέτερες ή άθώες, σκοπιμότητες και ιδιοτέλειες, που δομούν ύποχρεωτικά, όπως άλλωστε και κάθε άλλη, αυτή τήν πολιτική στρατηγική. Η διά του «έκσυγχρονισμού» διάκριση των κοινωνικών όψεων ή πλευρών σε αυτές που «προπορεύονται» και σε εκείνες που «καθυστερούν» προβαίνει, προσπαθώντας να τό κρύψει κατά τό δυνατόν έπιμελέστερα, σε μία πολιτική έπιλογή, της οποίας τά κριτήρια είναι τά ίδια ευθέως πολιτικά, δηλαδή ταξικά, και κατά κανένα τρόπο «φυσικά» ή «φυσιολογικά», όπως αυτά που προσδιορίζουν πότε ένα αυτόκίνητο τρέχει περισσότερο από ένα άλλο ή εκείνα που διακρίνουν τήν καταγίδια από τήν άπλή βροχή.

Δεύτερον, ό λόγος του «έκσυγχρονισμού», ως εκ της έκφορας του και μόνον, διατείνεται πως παρουσιάζει διάφανα τή συνθήκη, δηλαδή τό παρόν, αυτής της έκφορας. Πρόκειται για λόγο που αυτοσυστήνεται ως αυτόνομη σύγχρονος με τό παρόν της έκφορας του, ενώ ταυτόχρονα, με τήν ίδια κίνηση, ισχυρίζεται ότι είναι αυτό άκριβώς τό παρόν, δηλαδή τό δικό του, εκείνο τό όποιο όφείλει να γίνει αποκλειστικό μέτρο που άποτιμά τήν κατάσταση της κοινωνίας στο σύνολό της και τό ποιές είναι οι «άναγκαίες» εκεί άλλαγές. Οι άλλαγές δε αυτές κρίνονται άναγκαίες μόνο και μόνο γιατί πρέπει έπιτέλους ή κοινωνία, άκριβώς, να «έκσυγχρονιστεί», δηλαδή να φτάσει μέχρι τό παρόν που διατείνεται ότι έκφράζει ό ίδιος. Έτσι, ό λόγος του «έκσυγχρονισμού» αυτοπαρουσιάζεται ως παρέχων τό μόνο άξιόπιστο μέτρο του κοινωνικού δέοντος, πράγμα που καθιστά τό φορέα του, δηλαδή αυτόν του όποίου ό προσίδιος χρόνος και τό παρόν της έκφορας συνιστούν αυτό τό μέτρο, τίποτε λιγότερο από τόν σύγχρονο άρχοντα, τόν σύγχρονο κυρίαρχο του ιστορικού χρόνου.

Μέ αυτά δεδομένα, ό λόγος του «έκσυγχρονισμού» χαρακτηρίζεται από δύο έγγενείς ιδιότητες που είναι πολιτικά δραστηκές και οι όποιες, άρα, ίσως μπορούν να στοιχειοθετήσουν, τουλάχιστον εν μέρει, κάποιους από τούς λόγους για τούς όποιους ή συναφής πολιτική στρατηγική άποτυγχάνει διαρκώς, παρά τίς διαφορές των συγκυριών στις όποιες εμφανίζεται. Η πρώτη ιδιότητα συνίσταται στο ότι ό λόγος του «έκ-

συγχρονισμού» προικίζει τό φορέα του, κι αυτό άνεξάρτητα από τίς όποιες προθέσεις του, με μία άφόρητη στην άπλουστευτικότητα της άλαζονεία άπέναντι στην κοινωνική περιπλοκή. Και αυτή ή άλαζονεία, έστω και μόνον κατά τρόπο έμμεσο ή λανθάνοντα, γίνεται αισθητή, εκτιμάται ιδεολογικά και κρίνεται πολιτικά. Φορείς και όπαδοί του «έκσυγχρονισμού» μπορεί να είναι μόνον «άριστοκράτες». Η δεύτερη ιδιότητα καθιστά τό φορέα του λόγου του έκσυγχρονισμού ίδιαζόντως τυφλό άπέναντι στο ιστορικό βάθος του παρόντος, δηλαδή άπέναντι στις χρονικότητες και τίς διάρκειες που διέπουν τά διάφορα εν δράσει και εν εξέλιξει κοινωνικά φαινόμενα. Μέ αυτή τήν έννοια, ό λόγος του «έκσυγχρονισμού» είναι λόγος άνεξάρτητος από τήν ιστορία και άμετάβλητος με τό χρόνο, δηλαδή λόγος άχρονος. Η, δεδομένων των τόσων εμφάνισών του κατά τό ιστορικό δικό μας παρελθόν και για να τό πούμε με σχήμα όξύμωρον, είναι λόγος άναχρονιστικός. Και αυτή είναι μία δεύτερη ιδιότητα που φαίνεται, εκτιμάται και κρίνεται μέσα στο πεδίο των ιδεολογικών και πολιτικών συγκρούσεων. Τά λίγα και σημαντικά αυτά δεν άρκούν ίσως για να άποδείξουν, αλλά φτάνουν τουλάχιστον να ύπαινηθούν γιατί ό λόγος και ή στρατηγική του «έκσυγχρονισμού» είναι, από πολιτική άποψη, άθεράπευτα θνησιγενείς.

Και μία τελευταία διενκρίση. Θεωρώ μόν προφανές, αλλά δεν είναι ίσως άσκοπο να τό ύπογραμμίσω έδώ ρητά, ότι τά παραπάνω δεν συνεπάγονται κατά κανένα τρόπο ότι οι «λαϊκότροποι» αντίπαλοι του «έκσυγχρονισμού» λόγοι και οι πολιτικές στρατηγικές που ύποδοσάζουν είναι, κατά κάποιο ιδεολογικό ή πολιτικό κριτήριο, «καλύτεροι» ή λυσιτελέστεροι. Αντίθετα, μπορεί κάλλιστα να είναι κατά πολύ «χειρότεροι», και αυτό πολλαπλώς. Όμως τό αν, τό πως και τό γιατί έχουν έτσι τά πράγματα δεν μπορεί, βέβαια, να είναι του παρόντος.

Ο ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ II

του Γιώργου Φαράκλα

Τό επιχείρημα ότι ο σοφιστής (κατά τον Ἀριστοτέλη) ή ο κυνικός (κατά τον Ὀσκαρ Ουάιλντ) είναι οί μή *πεπεισμένοι* για τήν ὀρθότητα τῶν ὄσων λέγουν, πού μιλοῦν γιά νά μιλοῦν, πού λέγουν «λόγου χάριν»,¹ βάζοντας τήν ἀλήθεια νά *ἐξαρτᾶται* ἀπό τή *βεβαιότητα*, ἀντιστρέφει τή σχέση ἀλήθειας καί βεβαιότητας. Δῶθε προκύπτουν προφανῶς οί ἀντιφάσεις τῆς «πεποίθησης», πού διαγνώσαμε στό προηγούμενο τεῦχος.

Καί ὁμως, ὅταν πράττουμε δίχως νά θεωροῦμε πῶς κατέχουμε μίαν ἐπιστήμη ἰκανή νά μᾶς καθοδηγήσει, αὐτή ἡ ἀντιστροφή είναι *ἀναγκαία*.

Πράττουμε ὡς ἐάν νά κατείχαμε τήν ἀλήθεια, γιατί *πρέπει*, *ἐπείγει* νά *πράξουμε*. Αὐτό είναι μᾶλλον πού λέγεται *ἀπόφαση*. Δέν εἶμαι ἠθικός ἐπειδή ξέρω, ἀλλά ἐμμένοντας στήν εὐλημμένη ἀπόφαση.² Τοῦτο συμβαίνει στά πολιτικά. Ἡ πολιτική πράξη, ἀλλά καί ἡ πολιτική ἔνταξη, καί γενικότερα ἡ ἔννοια τῆς *ψήφου* ὑπάγονται στήν ἴδια ἔννοια μιάς ἠθικῆς τοῦ *φρονῶ*, τῆς *φρόνησης*, ὅχι τοῦ ἐπίσταμαι.³

Ὁμως, ὁ ἀναλογισμός, πού ἀφορᾶ τό τυπικό καθεστῶς τῆς ἀπόφασης, ἔχει ἄλλο καθεστῶς ἀπό τήν ἴδια: *ἐπίσταμαι* ὅτι *φρονῶ* καί δέν ἐπίσταμαι. Ἄρα ὅταν δέν πράττω, ἀλλά θεωρῶ τό πράττειν, ἡ *βεβαιότητα* *ἐξαρτᾶται* ξανά ἀπό τήν ἀλήθεια. *Γνωρίζω* πῶς προσποιοῦμαι ὅτι γνωρίζω.

Τό ψεῦδος είναι νά μὴν ἐκτελῶ τόν παραπάνω ἀναλογισμό γιά τή γνώση τῆς (ἀναγκαίας) πρακτικῆς προσποίσεως, ἢ νά ἀποδίδω τό ἐπίσταμαι στό πρακτικό ἀντικείμενο τοῦ ἐν λόγῳ ἀναλογισμοῦ, ὅπου λείπει. Στή μία περίπτωση ἀγνοῶ τήν ἀγνοία μου, στήν ἄλλη δισχυρίζομαι τήν κατάργησή της, τήν κατοχή τῆς ἐπιστήμης.

Ἄν, ὅπως πιστεύεται παραδοσιακά, ἡ (ἔστω «κανονική») ἐπιστήμη δέν χρειάζεται πειθῶ, ρητορεία, διότι ἡ ἀπόδειξη καθιστά τήν πεποίθηση περιττή, τότε τό *λάθος* δέν θά ἔχει σ' αὐτή τή μορφή *ψέματος*, ἐνῶ ἡ δυνατότητα τοῦ ψέματος θά τεκμηριώνει τήν ἀπουσία τῆς ἐπιστήμης.

Ἄρα, ἡ *ἀνάγκη* τῆς δοξασίας καί τῆς πεποίθησης, ὡς τῆς ἐξαρτημένης ἀπό τή βεβαιότητα ἀλήθειας, ὑπάρχει ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου ἐνδέχεται ἡ δοξασία νά ἔναι ψέμα, *ἀπάτη*, κι ὄχι μόνο πλάνη.

Ἐδῶ, μόνον ἡ *ἀμφιβολία* περὶ τῆς ἀληθείας είναι μιά αὐθεντική ἀλήθεια, μόνο πού είναι *ἀποφατική* (ξέρω ὅτι πράττω χωρίς νά ξέρω), καί ὡς ἐκ τούτου *τυπική* (δέν ξέρω κάποιο περικόμμενο).

Αὐτό, ὁμως, είναι μέ τή σειρά του μιά δέσμευση ὑπέρ τοῦ

πολιτεύματος ὅπου θεσμός είναι αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ ἀλήθεια, ὅπου ἡ ἀρχή τῆς δοξασίας ἔχει μόνιμη ἰσχύ: *τό δημοκρατικό*. Σ' αὐτό, ὅπου μήτε ἀγνοεῖται ὁ ἀναλογισμός περὶ τῆς ἀναγκαίας πρακτικῆς προσποίσεως (τῆς «σοφιστείας» ἢ τοῦ «κυνισμοῦ»), οὔτε ἐπιτρέπεται νά ὑποστασιοποιηθεῖ τό (καθ'αὐτό ἀναλογιστικό, τυπικό καί ἀποφατικό) ἐπίστασθαι στήν πολιτική πρακτική, ἡ πεποίθηση δέν ἰσχύει ὡς ἐπιστήμη, παρὰ ὡς αὐτό πού φρονῶ: *φρόνημα*.

Καί ἡ ἐπιστήμη, πού ἡ πεποίθηση τῆς είναι περιττή, ἀντί νά στηρίζεται σέ μία πεποίθηση, δηλαδή σέ μία μή ἐκτιθέμενη στό παιγνίδι τῆς δοξασίας δοξασία, δικαιώνει τυπικά, ἄρα ἀόλυτα (ἀνεξαρτήτως περιεχομένου), τό παιγνίδι τῆς δοξασίας, δεδομένου ὅτι, στήν ὑποθεσή μας, θά είναι *ἐκείνη* ἡ μεταξὺ τῶν ἄλλων δοξασιῶν δοξασία πού κρατᾶ *ἀρνητική* στάση πρὸς τήν *οἰκείαν* ἀξίωση πάσης δοξασίας νά ἰσχύει ἀπολύτως, δηλαδή νά είναι αὐτό πού λέμε «πεποίθηση».

Ἡ ἐπιστήμη, ὡς δοξασία, είναι γεμάτη ἀμφιβολίες, είναι δημοκρατική. Ἐτσι στηρίζει τούς ἀποφατικά ὀριζόμενους ὅρους τῆς δικῆς τῆς ὑπαρξῆς ὡς τοῦ *λόγου περὶ τοῦ τυπικοῦ χαρακτήρα τῆς δοξασίας*.

Στηρίζει τόν τυπικό χαρακτήρα τοῦ φαινομένου ὡς φαινόμενον: *τό πῶς δοκεῖ* ἡ πολιτική πράξη *εἶναι* οὐσιαστικό μέρος τοῦ (ἀναλογιστικά, ἄρα ἐπιστημονικά προσδιορισμοῦ) νοήματός της καί *ὀφείλει* νά συναρτᾶται μέ τό πῶς ἀντιμετωπίζει τούς (ἀποφατικά ὀριζόμενους, ἄρα τυπικούς) ὄρους τοῦ παιγνιδιοῦ τοῦ «δοκεῖν» — ὀφείλει νά ἔναι δημοκρατικοῦ φρονήματος.

Δημοκρατικό ὀνομάζουμε τό πολίτευμα πού παραχωρεῖ ἕναν τόπο στό παιγνίδι τῆς δοξασίας. Ὁ πεπεισμένος τρομοκράτης, περιφρονώντας τό φαινόμενο, τήν τυπικότητα τῆς δημοκρατίας, είναι ὅ,τι ἡ ἐπιστήμη πού, κατασπαράσσοντας τή δόξα, καταστρέφει τούς οἰκείους ὄρους ὑπαρξῆς.

Ἀντιστρόφως, πρέπει νά θεωρεῖται τρομοκράτης ὅποιος ἡ δραστηριότητα μετέχει μίας γνωσιοθεωρίας, σάν αὐτήν πού ὑποθέτει ἢ ἐν λόγῳ περιφρόνηση τοῦ φαινομένου καί πού προσπάθησα ν' ἀνακατασκευάσω ἐδῶ — ὄχι ἐκεῖνος πού δρᾷ ὅπου δέν ἰσχύει τό παιγνίδι τῆς δοξασίας, δηλαδή ὅταν δέν ὑπάρχει δημοκρατικό πολίτευμα ἐντός τῆς πολιτείας του ἢ ὅπου δέν ὑπάρχει κἀν ἡ πολιτεία του (ἐθνικοαπελευθερωτικοί ἀγῶνες) — μολονότι καί αὐτοί δέν παύουν βέβαια νά δεσμεύονται ἀπό τήν ἠθική ὑποχρέωση πρὸς τό συνάνθρωπο νά μὴν τόν χρησιμοποιοῦν ὡς μέσον.

Ὁ τρομοκράτης δέν διακρίνει τό «φρόνημα» ἀπό τήν «πε-

ποίηση». Ἄγνοεῖ ὁ, τι δίσταται ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη πεποίθησή του: δέν εἶναι «ἠθικός», ἀλλά εἶναι «ἠθικολόγος» (σύμφωνα μέ τόν ἐγγεγραμμένο ὄρισμό).⁵

Τότε ὅμως, ὅταν ἡ δημοκρατία ἀποκλείει τοὺς πολλοὺς «ἐκ τῶν πραγμάτων», θά ποῦμε ὄχι πὼς εἶναι «τυπική», ὅπως συνηθίζεται, ἀλλά πὼς δέν εἶναι ἀρκετά τυπική: δέν ἐξασφαλίζει τίς ὑλικές προϋποθέσεις τῆς τυπικότητας ἐκείνης, πού προσιδιάζει στήν ἀλήθεια περὶ τοῦ παιγνιδίου τῆς δοξασίας. Οἱ ἀποφατικές συνθήκες τῆς τυπικότητας προσβάλλονται τότε ἀπὸ ἐξωγενῆ πρὸς αὐτὴν στοιχεῖα, οἰκονομικά (ὅπως εἶναι γνωστό στὸν Ἀριστοτέλη, μόνο πού θεωρεῖ τὸ γεγονός θεμιτό ὡς συντηρητικό τοῦ πολιτεύματος παράγοντα).⁶ — Τότε, ἡ δοξασία δέν ἔχει δικαιοθεῖ ὅπως φαίνεται νά τό ἀπαιτεῖ ἢ ἐπιστήμη ὡς «ὀρθή δόξα», ἢ ὅποια, ἀντί νά τὴν ἀναίρει, φαίνεται μᾶλλον νά τὴν καταξιώνει ἀποφατικά, δηλαδή τυπικά, ἔστω μόνο γιά νά ὑπάρξει ἡ ἴδια.

1. Βλ. Ἀριστοτέλους, *Μετά τά φυσικά*, Γ, 5, 1009 α21: «Ὅσοι δέ λόγου χάριν λέγουσι» μετ. Κ. Γεωργούλη (1935), Παπαδήμας, Ἀθήνα 1985, σελ. 76: «Ὅσοι ὅμως συζητοῦν μονάχα γιά νά λένε λόγια». — Oscar Wilde, *The Picture of Dorian Gray*, στό: *The Complete illustrated Stories, Plays & Poems of O.W.*, Chancellor Press, Λονδίνο 1991, σ. 9: "If one puts forward an idea to a true Englishman... he never dreams of considering whether the idea is right or wrong. The only thing he considers of importance is whether one believes it oneself".

2. Εἶναι ὁ δεύτερος κανόνας τῆς «προσωρινῆς [= ὅσο λείπει ἢ περᾶτωση τῆς ἐπιστήμης] ἠθικῆς» τοῦ Καρτεσιου. *Discours de la Methode*, στό: *Oeuvres et Lettres*, Gallimard, Παρίσι 1953, σ. 142· μετ. Χρ. Χρηστίδη, *Λόγος περὶ τῆς Μεθόδου*, Ἀθήνα 1948, σ. 44-47.

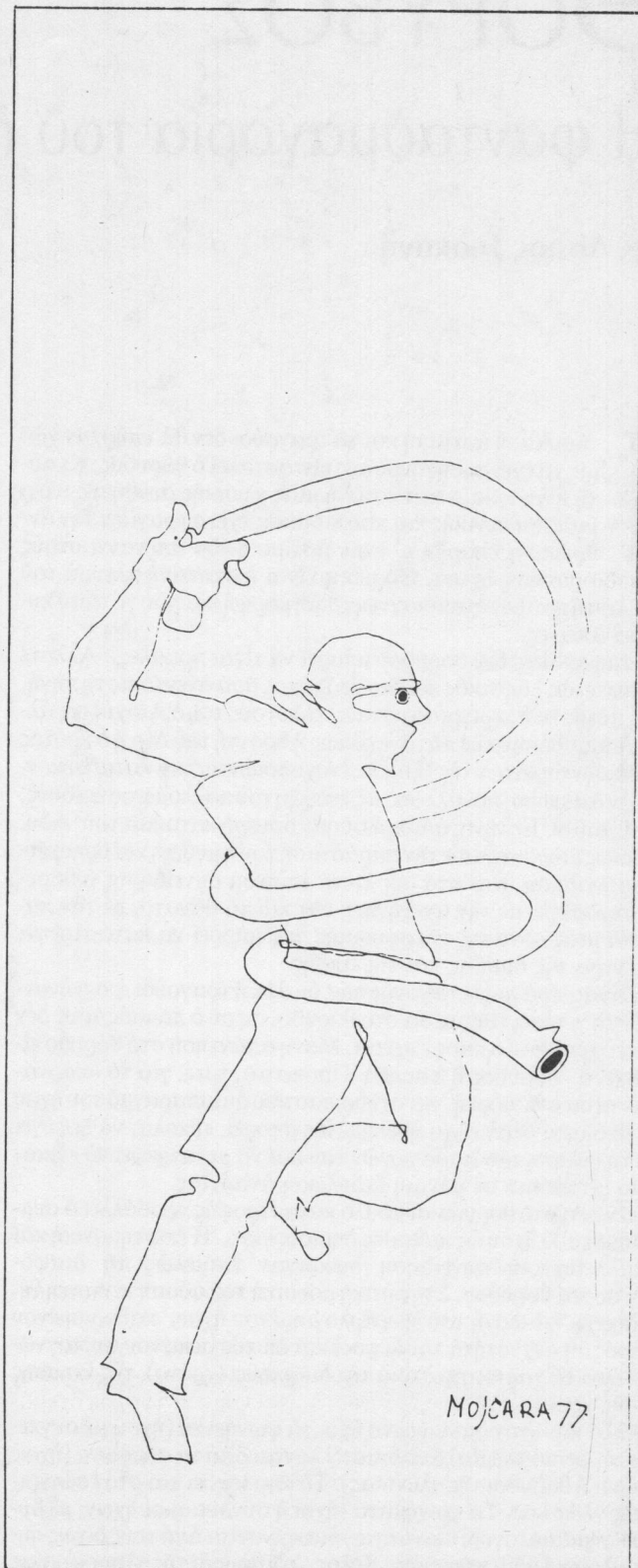
3. Ἡ πλατωνική θέση οὐδεὶς ἐκὼν κακός ὑποθέτει ὅτι ἡ ἠθική εἶναι θέμα γνώσεως, ἐπιστήμης. Ἡ ἀριστοτελική ἀναβάθμιση τῆς «φρονήσεως» (βλ. τὴ θέση τοῦ P. Aubenque, *La prudence chez Aristote*, P.U.F., Παρίσι 1963, γιά τὴν αὐτοδυναμία τοῦ ἐπιπέδου τῆς «φρονήσεως» στὸν Ἀ.) ξαναδίνει δικαιώματα στή «δόξα». Καί ἐνῶ ὁ Πλάτων ζητᾷ νά ἄρχουν οἱ «ἐπιστήμονες», ὁ Ἀριστοτέλης δικαιολογεῖ (ἔστω σχετικᾶ) τὴ δημοκρατία.

4. Ὁ νεαρός Μάρξ διατυπώνει ἔτσι τὴν ἄποψη πὼς ἡ δημοκρατία (ἢ καθολικὴ ψήφος) εἶναι ἡ ἴδια ἢ οὐσία ὅλων τῶν πολιτευμάτων. πού τίθεται αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ σάν ἐνᾶς πολίτευμα μεταξὺ ἄλλων. K. Marx, *Kritik des Hegelschen Staatsrechts* (1843). M.E.W. 1. γαλλ. μετ. *Critique de la philosophie de l'Etat de Hegel* στό: *Oeuvres III*. Gallimard, "Pléiade", Παρίσι 1982, σ. 1010.

5. Ἐτοῖ χαρακτηρίζει ὁ Ἐγγελος τὴν ἠθικολόγο συνείδηση: «Ὁ, τι τυχόν ἄγνοεῖ ἢ συνείδηση στερεῖται νοήματος καί ἀδυνατεῖ νά ἔχει κάποια ἰσχύ γι' αὐτὴν». *Φαινομενολογία τοῦ Πνεύματος*. Werke in 20 Bd., Φραγκφούρη 1970, σ. 442· *Gesammelte Werke*, Ἀμβούργο 1980, σ. 324.

6. «Ὅταν λοιπόν πολιτικῶς κυριαρχῇ τὸ πλῆθος τὸ γεωργικόν ἢ τὸ μικρὸν ἔχον περιουσίαν, πολιτεύεται τοῦτο ἐπὶ τῆ βάσει νόμων· διότι ἐργαζόμενοι οὗτοι ἀποκοτῶν τὰ πρὸς τὸ ζῆν, δέν δύνανται δέ νά παραμένουν ἄργοι, διό καί τάσσοντες ρυθμιστὴν τῆς λειτουργίας τοῦ πολιτεύματος τὸν νόμον, περιορίζονται εἰς τὸ νά συνέρχονται εἰς ἐκκλησίαν μόνο ὡσάκις ἐπιβάλλει τοῦτο ἡ ἀνάγκη...

Ἐπιτρέπεται δεβᾶίως... νά ἔχουν ἐν αὐτῷ πολιτικά δικαιώματα πάντες οἱ μὴ ὑποβεβλημένοι εἰς ἔλεγχον διὰ τὸ νόμιμον τῆς ἐγγραφῆς τῶν μεταξὺ τῶν πολιτῶν, δέον ὅμως οὗτοι διὰ τὴν πρακτικὴν ἀσκήσιν τῶν πολιτικῶν τούτων δικαιωμάτων νά σχολάζουν· δεδομένου δέ ὅτι... δέν ὑφίστανται ἐπαρκεῖς πρόσοδοι πρὸς τοῦτο, κατ' ἀνάγκην καί ἐν τῷ αὐτῷ δημοκρατία οἱ νόμοι ἄρχουν». *Πολιτικά*, Δ, 6, 1292 β, μετ. Π. Λεκατσᾶ, Ζαχαρόπουλος, Ἀθήνα, χ.χ. σ. 408-411.

ΘΟΡΥΒΟΣ

Ἡ φαντασμαγορία τοῦ ἤχου

τῆς Λίτσας Τσοκανῆ

Η ὁμιλία, ἡ μουσική καί τό τραγούδι δέν θά ὑπῆρχαν χωρὶς νά ἔχει προηγουμένως κατασταλεῖ ὁ θόρυβος. Κι αὐτή ἡ ἀναγκαία καταστολή μιᾶς φυσικῆς συνθήκης ὑπὲρ μιᾶς κοινωνικῆς καί πολιτισμικῆς ἔχει σφραγίσει τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξή μ' ἕναν μόνιμο φόβο ἀπέναντι στοὺς ἀπροσδιόριστους ἤχους. Θόρυβος εἶναι ἡ σκοτεινὴ πλευρὰ τοῦ ἤχου, αὐτὴ πού δέν ἔχει ἀναγνωρίσιμη μορφή καί πού γι' αὐτό κυφορεῖ ἀπειλές.

Οἱ ἐμφανίσεις τοῦ θορύβου μπορεῖ νά εἶναι ποικίλες. Ἄλλοτε προκύπτει ὡς ξαφνικός καί δυνατός ἤχος ἀπὸ ἀνεπτόπιστη πηγὴ, ὅπως αὐτός πού περιγράφει στοὺς Ἡδωνοὺς τοῦ Ὀ Αἰσχύλος, ἄλλοτε ἀπροσδόκητα μέ πάταγο, ὅπως ἡ βροντὴ τοῦ Δία ἢ ὁ κρότος τῶν θεϊκῶν βημάτων τῆς Βίβλου, ἐνοχοποιώντας καί καταδιώκοντας τὸν ἄνθρωπο, καί ἄλλοτε ὡς ἐνδειξὴ τοῦ παλλόμενου ἐρέδου, αὐτοῦ πού οἱ Ἕλληνες ἀποκαλοῦσαν βουερὴ κατοικία τοῦ Ἄδη.

Κάπως ἔτσι συνέλαβε τὴν παράστασή του ἡ μυθικὴ καί θρησκευτικὴ συνείδηση. Καί στά δύο αὐτὰ ἐπίπεδα συνείδησης ὁ θόρυβος συνδέθηκε μέ τὴν ἀνεξήγητὴ βία καί τό θάνατο, μέ τὴν παρουσία μιᾶς δύναμης ὑπερφυσικῆς πού μπορεῖ νά καταστρέφει τὰ κέντρα τῆς ὁμιλίας καί τῆς ἀκοῆς.

Κι εἶναι, πράγματι, γεγονός πὸς ὁμιλία ἢ τραγούδι ἀκρῶνεται ἐν τῇ γενέσει τους μέσα στό θόρυβο, ἀφοῦ ὁ πομπός τους δέν ἀκοῦει αὐτό πού ὁ ἴδιος ἐκφέρει. Μόνη ἀπάντησις στό θόρυβο εἶναι ὁ ἀντι-θόρυβος ἢ ἡ σιωπὴ. Πρόκειται, τότε, γιὰ τό «καρναβάλι» μέσα στὴ γιορτὴ, γιὰ τὸν δραματικὸ διασπαραγμὸ τοῦ ἤχου πού ἀκόμη κι ὅταν εἶναι ἠθελημένος μπορεῖ, εὐκολα, νά ξεφύγει ἀπὸ τὴ θέληση τῶν παραγωγῶν του καί νά μετατρέψει τό εὐκαιριακὸ ξέσπασμα σέ μόνιμη ἐκδήλωσις ἀναρχίας.

Ἀπέναντι στό θόρυβο-σύμβολο καταστροφῆς προβάλλει ὁ συμβολισμὸς τοῦ ἤχου ὡς καθαρῆς δημιουργίας. Ἡ ἐπιστημονικὴ καί ἡ καλλιτεχνικὴ συνείδησις διέκριναν ἐπιμελῶς τὴ διαφορὰ ἤχου καί θορύβου. Στὴ δυτικὴ μουσικὴ παράδοσις κεντρικὴ θέσις κατέχει ἡ ἐκδοχὴ τοῦ ἐξορθολογισμένου ἤχου,¹ καθορισμένου ὡς πρὸς τὴ συχνότητά του (ῦψος) καί ὀλοκληρωμένου φυσιολογικά ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς διάρκειας (χρόνος), τῆς ἔντασις καί τῆς χροιάς.

Ἄλλὰ καί στὸν ὁμιλούμενο ἤχο, τὰ φωνήεντα (ἤχοι μέ συγκεκρμένη φυσιολογία) ἀντιδιαστέλλονται ἀπὸ τὰ σύμφωνα (ἤχοι, ψιθυροὶ ἢ θόρυβοι τῆς γλώσσας). Τό ἴδιο ἰσχύει καί στό ἐσωτερικὸ τῆς γλώσσας. Τὰ φωνήεντα (ἤχοι ἢ συνδυασμοὶ ἤχων, μέ δυνάμει σημασιολογικῆς ἰκανότητος) διακρίνονται ἀπὸ τοὺς δίχως σημασιολογικὴ ἀξία φθόγγους. Τέλος, στὴ θεωρία τῆς πληροφορίας

ὁ θόρυβος ὀρίζεται ὡς ἡ τυχαία παρεμβολὴ στὴν ἠχητικὴ ἐκπομπὴ ἑνὸς μηνύματος.

Ὡστε, σέ κάθε περίπτωσι, ὁ θόρυβος ἀποτελεῖ ἄρνησις ἢ ἀρὰ κάλυψις τῆς συγκρότησις τοῦ νοήματος καί τῆς μεταβίβασίς του. Τό ἐρώτημα πού τίθεται σέ σχέση μ' αὐτό εἶναι πὸς συνέβη καί μιὰ τέτοια περιστασιακὴ ἀναστάτωση στὴ νοηματικὴ κυκλοφορία καί τὴν ἐπικοινωνία γενικότερα κατέληξε νά γίνῃ γνώρισμα μόνιμο καί χαρακτηριστικὸ στὴ σύγχρονη κοινωνία πού κατὰ τὰ ἄλλα δείχνει νά ἀποστρέφεται τόσο τὴν ἀταξία.

Κατ' ἀρχάς πρέπει νά σημειωθεῖ πὸς οἱ μηχανικοὶ ἤχοι, συνδεδεμένοι ὀλο καί περισσότερο μέ τοὺς ρυθμοὺς ζωῆς στίς μεγαλοπόλεις, ἄσκησαν μιὰ ὀρισμένη γοητεία σέ καλλιτέχνες τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα (ὅπως ὁ Ρούσσο: φουτουριστῆς ζωγράφος καί μουσικός πού κατασκεύασε μιὰ «μηχανὴ θορύβου»), οἱ ὁποῖοι θέλησαν νά φέρουν τό νέο, δυναμικὸ στοιχεῖο τοῦ θορύβου στό προσκήνιο τῆς καλλιτεχνικῆς ζωῆς. Αὐτὴ ἡ στάσις ὀρῆκε ἔρεισμα σέ μιὰ ἀντίστοιχη γενικότερη ἀντίληψις περὶ τεχνολογικῆς προόδου πού στό πεδίο τοῦ ἤχου ἀφοροῦσε εἰδικότερα τίς δυνατότητες τοῦ «μέσου παραγωγῆς». Ποιῆς ἦταν οἱ δυνατότητες τῶν ἠχητικῶν μέσων καί μάλιστα τῶν μαζικῶν;

Μ' αὐτό τό ἐρώτημα ξεκίνησαν καί προχώρησαν ἄπειροι πειραματισμοὶ καί συγκρότησαν τελικὰ ἕνα ἀνάλογο ἀνιχνευτικὸ καί αὐτοτροφοδοτούμενο ρεῦμα σκέψης. Τὰ ΜΜΕ ἦταν τό κύριο ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς σκέψης. Ἡ ἔννοια τῆς προόδου στό πεδίο τοῦ ἤχου συνδέθηκε ἀφ' ἑνὸς μέ τὴν προέκτασή του, κάτι πού ἔφερε στό χῶρο τῆς καθημερινότητος τό μικρόφωνο καί τό ραδιόφωνο, καί ἀφ' ἑτέρου μέ τὴν αὔξησις τῆς ταχύτητος ἐκπομπῆς τοῦ ἤχου πού τὴν προκάλεσε ἡ τηλεοκρίσις. Ὁ συνδυασμὸς δυνατότητος παραγωγῆς συντετημημένου καί σέ ἰσχυρὴ ἔντασις ἤχου, πού δίνει στόν ἤχο τό χαρακτηριστὴ ἐνός αἰχμηροῦ καί ἐπιθετικῶν ἐργαλείου, ὀλοκληρῶνεται στὴν τεχνικὴ τοῦ βιντεοκλίπ.

Ὁ δαίμων τῆς σελιδοποίησης ἐπενέβη στό κείμενο τῆς Λ. Τσοκανῆ, πού δημοσιεύθηκε στό τεῦχος 2, καθιστώντας το δυσνόητο. Ζητοῦμε συγγνώμη καί τό ἀναδημοσιεύουμε ἐδῶ, ἐπεξεργασμένο ξανά ἀπὸ τὴ συγγραφέα.

Μπορούμε νά πούμε ότι ο ήχος αποκτᾶ ὄλο καί περισσότερο ἕναν δίαυο καί ἐπιθετικό χαρακτήρα ὅσο ἐντείνεται ὁ ἀνταγωνισμός ἀνάμεσα στήν ὀπτική καί τήν ἀκουστική αἴσθηση. Ὅμως, ὅσο καί ἄν εἶναι ἀπαραίτητη ἡ συνεργασία αὐτῶν τῶν δύο αἰσθήσεων, ἄλλο τόσο ὁ μεταξὺ τους ἀνταγωνισμός ἀμβλύνει τίς δυνατότητές τους. Ἡ τάση π.χ. νά παρακολουθεῖ ὁ ήχος τήν εἰκόνα γιά νά τῆς «μοιάσει» ἐναντιώνεται στήν ἰκανότητα προσληπτικῆς δύναμης τοῦ αὐτιοῦ. Γιά ν' ἀκουστεῖ ὁ ήχος χρειάζεται ἕνας χρόνος πῶ ἀργός πού νά τοῦ ἐπιτρέπεται νά φτάσει στήν περιοχή τῆς διάνοιας. Ἄν, ὅμως, τηρηθεῖ κάτι τέτοιο, τότε μειώνεται ἡ ἀμεσότητα τῆς εἰκόνας πού βασίζεται στή δύναμη τῆς ἐντύπωσης.

Εἶναι ἀναγκαῖος, ἐπομένως, ὁ ὑποβίβασμός τῆς μιᾶς αἴσθησης ἀπέναντι στήν ἄλλη, προκειμένου ἡ καθεμίᾳ ἀπ' αὐτές νά ἐκπληρώσει κατά τόν καλύτερο τρόπο τόν προορισμό τῆς. Ὡστόσο, αὐτή ἡ ἀλληλοὑποχώρηση φαίνεται ἀνέφικτο νά πραγματοποιηθεῖ ἀπό τό κυρίαρχο, σήμερα, μέσον. Γιατί προκειμένου νά ζωηρεύει τήν εἰκόνα τῆς, ἡ τηλεόραση χρειάζεται τόν ήχο ὄχι ὡς συνοδευτικό μέσον, ἀλλά ὡς μέσον πού νά ὑπηρετεῖ ἀπόλυτα τίς ὀπτικές ἐντυπώσεις.

Ἡ εἰκόνα ἀπαιτεῖ, οὐσιαστικά, διάρκεια, ἕναν χρόνο πού τῆς λείπει κι αὐτό τό στοιχεῖο μόνο ὁ ήχος μπορεῖ νά τῆς τό δανείσει. Αὐτή ἡ ἀναγκαστική παρακολούθηση τῆς εἰκόνας ἀπό τόν ήχο συνεπάγεται γιά τόν τελευταῖο τήν ἐκλειψη τοῦ στοιχείου πού τόν καθορίζει ὡς τέτοιο, δηλαδή τήν ἀπώλεια χρόνου. Ἡ συγχρονία ήχου καί εἰκόνας μπορεῖ, ἔτσι, νά ἐνισχύσει τή δύναμη τῆς εἰκόνας, ἀλλά ἀποδυναμώνει τήν «ὄντολογική» παρουσία τοῦ ήχου. Ὁ θραχὺδῖος καί συντετμημένος ήχος χρειάζεται τήν ἰσχυρή ἔνταση γιά ν' ἀναπληρώσει τό χρόνο πού τοῦ λείπει. Ἐτσι λοιπόν ἡ τηλεοπτική εἰκόνα ἀντιπροσωπεύει τό ἀρχέτυπο τοῦ περισπασμοῦ τῶν δύο διανοητικοποιημένων αἰσθήσεων. Μέσα ἀπό τήν ἀνάμειξη τῶν ήχων καί τῶν εἰκόνων ἀναπαράγεται, οὐσιαστικά, τό θορυβῶδες ἔξωτερικό περιβάλλον. Τό «καρναβάλι» συντελεῖται πλέον στό ἐσωτερικό τοῦ οἰκιακοῦ χώρου.

Τό καθεστῶς τοῦ θορύβου ἐγκαθιδρύεται μέ ιδιαίτερα θεαματικό τρόπο στίς σύγχρονες ντίσκο καί τά νυχτερινά κέντρα, ὅπου ὁ ήχος δέν προκαλεῖ μόνο τή διέγερση τοῦ αὐτιοῦ ἀλλά καί τῶν σπλάχνων. Ἐδῶ ἐκτός ἀπό τήν ἰσχυρή ἔνταση πού προτρέπει σέ διασωματική ἐπικοινωνία, βασικό ρυθμιστικό ρόλο παίζει καί ἡ τεχνική τοῦ περισπασμοῦ, ὅπως καί στήν τηλεοπτική ἐμπειρία. Τά τραγούδια σέ ζωντανή ἢ ἡχογραφημένη

μορφή, πού οἱ στίχοι τους δέν ὀλοκληρώνονται καί πού τ' ἀκολουθοῦν ἄλλα ἀκρωτηριασμένα τραγούδια, ἢ τά ποικίλα μουσικά ἰδιώματα πού μπερδεύονται στό ἴδιο μουσικό κομμάτι τείνουν νά διασπᾶσουν τήν ἀκουστική αἴσθηση, ἀφοῦ ἡ παραγόμενη ἔτσι ἠχητική φαντασμαγορία ἀγγίζει τά ὅρια τοῦ θορύβου. Σ' αὐτό τόν τύπο διασκέδασης ὑποχωρεῖ τό μουσικό συναίσθημα, ἐφόσον ἀποκλείεται ἡ συγκέντρωση στή ρυθμικομελωδική ἐξέλιξη τοῦ ήχου.²

Ἡ σύγχρονη κοινωνία διαμηνύει στούς χώρους αὐτούς πῶς ὁ θόρυβος φτιάχνεται ἀπό τόν ήχο καί ὄχι ὁ ήχος ἀπό τό θόρυβο. Κι ὅμως αὐτό τό μήνυμα τοῦ θορύβου ὑπῆρξε πρῖν ἀπό δύο δεκαετίες ἐπαναστατικό. Ἐπρόκειτο γιά τόν μουσικό τόν τῶν πάνκ καί ὀρισμένων ἄλλων μουσικῶν ἰδιωμάτων τῆς ῥοκ πού θέλησαν νά εἶναι «μέσα στό χάος καί ὄχι στή μουσική»,³ ὅπως διακήρυξαν ὀρισμένοι ἐκφραστῆς τους.

Καί ἦταν ἡ πρώτη φορά στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας πού ἡ κοινωνική ἔνταξη μιᾶς κατηγορίας τοῦ πληθυσμοῦ συντελοῦνταν μέσω τῆς μουσικῆς. Τό γεγονός αὐτό εἶχε καταλυτικές ἐπιπτώσεις πάνω στή διαμόρφωση τῶν πολιτισμικῶν προτύπων καί ταυτοτήτων. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα ὑπογραμμίστηκε μιᾶ σημαντική διαφορά μέ τό παρελθόν. Ἄλλοτε οἱ νέοι ἀποπεριθωριοποιοῦνταν κοινωνικά μέ τή διαμεσολάβηση παραδοσιακῶν τεχνικῶν πού τίς διηθῦναν οἱ ἐνήλικες. Τώρα ἡ ἔνταξη τῶν νέων πραγματοποιοῦνταν μέ δική τους πρωτοβουλία, ἐφόσον οἱ ἴδιοι εἶχαν ἐπινοήσει μιᾶ ξεχωριστή πολιτισμική πρόταση.

Ὡστόσο, ὁ μουσικός ήχος τῶν νέων δέν μποροῦσε παρά νά εἶναι τό σύμβολο τοῦ ἀδιαμόρφωτου καί ἀκατέργαστου ήχου, χωρίς ἐκλεπτυσμένες ἀποχρώσεις, μιᾶ καί προερχόταν ἀπό άτομα σφραγισμένα ἀκόμη μέ τήν ιδιότητα τοῦ «ἀγρίου» καί ἀπολίτιστου. Ἦταν, ὅμως, ἀδύνατο ἡ ἐξεγερομένη φωνή τῶν νέων νά ἔχει τόν καθαρά ἀντιστασιακό χαρακτήρα τῆς φωνῆς τοῦ ρομαντικοῦ καλλιτέχνη ἢ ἀκόμη καί ἐκείνου τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ἐφόσον οἱ δημιουργοί αὐτοί ἔρχονταν σέ ρήξη μέ καλλιτεχνικούς καί κοινωνικούς κώδικες πού ἤδη τοῦς γνώριζαν καλά. Στή μουσική, παραδείγματος χάριν, ὁ Σαίνμπεργκ ὑπονόμεισε τά θεμέλια τῆς δυτικῆς μουσικῆς, ἀλλά ἀπό τό ἐσωτερικό αὐτῆς τῆς παράδοσης. Ἄνοιγοντας, μέ τή μέθοδό του, ἕναν δρόμο πού θά ὀδηγοῦσε τήν ἔνταξη μουσική ὡς τόν «θόρυβο»,⁴ στηριζόταν στά ἴδια μουσικά ὄργανα καί ἀκόμη στόν καθαρό ήχο τῆς δυτικῆς μουσικῆς παράδοσης.

Ἐδῶ ἡ χειρονομία τοῦ μουσικοῦ καλλιτέχνη ἦταν κυρίως μιᾶ

κίνηση πού τόν έθετε στό περιθώριο τής κοινωνικής έκφρασης κι αυτή τή σημασία τής προσέδιδε και ό ίδιος. Αντίθετα, ό μουσικός ήχος τών νέων στό δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, παρ' όλο πού στή γένεσή του εμφανίστηκε κι αυτός ως μιά μορφή αντίστασης κατά του καθιερωμένου ήχου, στήν πραγματικότητα συνέβαλε στήν αποπεριθωριοποίηση και στήν ένσωμάτωσή τους στήν κοινωνία.

Και είναι γεγονός ότι ακόμη και ό πιο άνατρεπτικός μουσικός κώδικας στό πλαίσιο τής ροκ παράδοσης γινόταν σταδιακά, μέ ή παρά τή θέληση τών δημιουργών του, μέρος τής μαζικής κουλτούρας. Σ' αυτό βοηθούσε, βέβαια, ή κυρίαρχη άφομοιωτική τάση τής μαζικής κοινωνίας και τής τεχνολογίας. Όμως μπορούμε νά πούμε ότι δέν είναι τυχαίο πού ή νεολαία διάλεξε τή μουσική τή βασισμένη αποκλειστικά στήν τεχνολογία τής εποχής της γιά νά έκφραστεί. Η εξέλιξη τής πόπ και ροκ κουλτούρας συμβαδίζει σέ μεγάλο βαθμό μέ τήν τεχνική του μικροφώνου, του ραδιοφώνου και τής τηλεόρασης.

Συνεπώς, μιά κουλτούρα πού βασίζεται κυρίως στήν άνάδειξη τών ήχοτεχνικών επιτευγμάτων του πολιτισμού, ακόμη κι άν χαρακτηρίζεται άρχικά από άμφισθησιακή πρόθεση, είναι άδύνατον νά εκπληρώσει τήν πρόθεση αυτή. Κατά κάποιον τρόπο ή χρήση του θορύβου ως έμβλήματος τής νεανικής μουσικής καθιέρωσε τό νεανικό πρότυπο μέ τους κώδικές του τήν ίδια στιγμή πού φαινόταν πώς ξεγεγύρεται εναντίον κάθε συμβατικής άξίας. Τουτό όφείλεται κυρίως στήν άνάδειξη ειδικών τελετουργιών πού δέν περιορίστηκαν στον μουσικό χώρο.

Οί διακοπτόμενοι ήχοι τους όποιους ένίσχυαν τά φωτοροθμικά, ή καταστροφή τών όργάνων και τά ούρλιαχτά του άκροατηρίου, συνδεόμενα μέ τήν έξαλλη ένδυμασία, τήν προκλητική χειρονομία και τή λεκτική παρέκκλιση, διαμόρφωσαν σταδιακά μιά άνάλογη στάση συχνά ακόμη κι έξω από τό χώρο τής μουσικής ζωής, αλλάζοντας, έτσι, ριζικά τό σκηνικό τής καθημερινής συμπεριφοράς. Γι' αυτό και ή μαζική κοινωνία, ένσωματώνοντας τήν πόπ και ροκ κουλτούρα στό σύνολό της, περιέλαθε άναγκαστικά κι εκείνες τίς άκραίες μορφές της όπου φανερά πλέον ό ήχος συνιστά τό άρχέτυπο του «όλοκαυτώματος» μιάς τελετουργίας. Έκει πού άλλοτε ό ήχος παρίστανε τή θυσία του θορύβου, πρόβαλε στή συνέχεια ό θόρυβος ως σύμβολο του θυσιασμένου ήχου.

Η κατάφαση αυτή τής μαζικής κοινωνίας στό θόρυβο θά ήταν άδιανόητη άν δέν στηριζόταν σέ μιά πολλαπλά έκφραζόμενη βασική άνάγκη του σύγχρονου ανθρώπου γιά μύθο. Είναι ένα αίτημα βαθύτερο πού καθώς δυσκολεύεται σήμερα νά ικανοποιηθεί στή σφαίρα τής άναγκαιότητας, στρέφεται πλέον αποκλειστικά σ' εκείνη τής διασκέδασης. Οί νέοι, όντας περιθωριακοί ως μέλη ενός προεργασιακού κόσμου, ήταν εκείνοι πού έστησαν πρώτοι τό σκηνικό του σύγχρονου μύθου στό πεδίο τής διασκέδασης. Γιατί καλλιεργούσαν τό μύθο συστηματικά μέ τή μουσική, άρα μέ μιά δραστηριότητα πού δέν άνήκει σ' αυτές πού έξασφαλίζουν τή βιολογική συνέχεια τής κοινωνίας. Η άποσυμβολοποιημένη καθημερινότητα τής μαζικής κοινωνίας δεχόταν μέ άνακούφιση τήν επικέντρωση του μύθου σέ μιά περιοχή τής ανθρώπινης δημιουργίας ή όποία δέν είχε τόσο ψυχολογικό όσο πολιτισμικό βάρος. Είχε πρό πολλού πάψει ή διασκέδαση νά ταυτίζεται μέ τή χειρονομία τής ψυχολογικής άποφόρτισης, γιά νά συνδεθεί πλέον μέ τήν επίδειξη τής κοινωνικής καταξίωσης.

Η έξάπλωση, έτσι, τής διομηχανίας τής διασκέδασης⁶ όφείλεται σέ μεγάλο βαθμό στήν επικράτηση τής μαζικής «νεανικής» και «νεάζουσας» νοοτροπίας.

Και πρέπει νά πούμε πώς ή νοοτροπία αυτή ήταν έντελώς αντίθετη από εκείνη πού ίσχυε άλλοτε στίς παραδοσιακές κοινωνίες, όπου στή διασκέδαση παραχωρούταν όση ένέργεια περίσσευε από τήν εργασία. Στή σύγχρονη κοινωνία ή κυριαρχία του τόνου τής διασκέδασης πού δόθηκε μέ μουσικό σύνθημα από τή νεολαία δέν ύποβίδασε μόνο τον έκλεπτυσμένο παραδοσιακό ήχο, αλλά κι αυτή τή σημασία του μόχθου και τής παραγωγής. Η εργασία όριστηκε ως καταναγκαστική προκαταβολικά, πριν διωθεί στους όργανωμένους χώρους της. Έκει όφείλεται τό ότι κεντρικός μύθος στή σύγχρονη κοινωνία έγινε ή κατανάλωση και τά θεάματά της.

1. Γιά τή θεμελίωση τής άκουστικής και μουσικής συνείδησης πάνω σέ έννοιες τών μαθηματικών και τής γεωμετρίας, βλ. Ernest Ansermet, *Les Jondements de la musique dans la conscience humaine*, Ed. de la Baconniere, Neuchatel (Suisse) 1987, σ. 41-131.

2. Γιά τή σύνδεση τής μουσικής μέ τό συναίσθημα στό ίδιο, σ. 750-759. 3. Βλ. σχετικά Dick Hebdedit, *Υπο-κουλτούρα: τό νόημα του στίλ*, μτφρ. Έ. Καλλιφατίδη, έκδ. Γνώση, 1981, σ. 149-153.

4. Η δωδεκάφθογγη τεχνική του Σαίνμπεργκ προέκρινε τον μεμονωμένο ήχο κι αυτή ή πρόταση άνεδείχθη σέ κυρίαρχη άποψη στή μουσική του Βέμπερν. Όμως παραδειγματική άξία άποκτά τό μεμονωμένο ήχητικό γεγονός όταν συνδέεται ή παραδοσιακή μουσική μέ τήν τεχνολογία. Έτσι θά λέγαμε ότι όχι μόνο ή επιδίωξη τής όλικά έξορθολογισμένης μουσικής αλλά και οι αντίθετες προς αυτήν τάσεις, δηλαδή ή «συγκεκορμένη» μουσική καθώς και ή μουσική του τυχαίου, πού σημειώνουν τήν είσοδο του «θορύβου» στήν έντεχνη δυτική μουσική παράδοση, ήταν επίσης άποτέλεσμα τής συνάντησης αυτής τής νέας μουσικής τάσης τών άρχών του 20ου αιώνα μέ τήν τεχνολογία.

Βλ. ένδεικτικά: α) Έρικ Σάλτσμαν, *Εισαγωγή στή μουσική του 20ου αιώνα*, μτφρ. Γ. Ζερβός, έκδ. Νεφέλη, 1983, σ. 203-226 και β) γιά τό πώς αλλάζει ή μουσική πρακτική μέ τήν εμφάνιση τής τεχνολογίας στό μουσικό πεδίο, Pierre Schaeffer, *Traité des objets musicaux*, Nouvell édition, Seuil, 1966, σ. 31-37.

5. Βλ. Προσέγγιση τής τελετουργικής και «θυσιαστικής» διάστασης τής μουσικής | στον| Ζάκι Ατταλί, *Θόρυβος*, μτφρ. Ντενίς Άνδριτάου, έκδ. Ράππα, 1978, σ. 55-62.

6. Γιά τίς συνέπειες πού είχε στή διαμόρφωση τής κουλτούρας ή διάδοση τής διομηχανίας τής διασκέδασης σέ όλους τους τομείς τής κοινωνικής ζωής, βλ. Hannah Arendt, «Κοινωνία και κουλτούρα», στό *Κουλτούρα τών Μέσων — Μαζική κοινωνία και πολιτιστική διομηχανία*, έκδ. Άλεξάνδρεια, μτφρ. Άμίκας Λυκιαρδοπούλου, 1991, σ. 127-136.

ΜΠΟΡΙΣ ΠΑΣΤΕΡΝΑΚ

Ο ΜΠΟΡΙΣ ΛΕΟΝΙΝΤΟΒΙΤΣ ΠΑΣΤΕΡΝΑΚ γεννήθηκε στη Μόσχα, το 1890, και πέθανε στο Περεντέλκινο, «οίκισμο συγγραφέων» στα περίχωρα της Μόσχας, το βράδυ της 30ής Μαΐου του 1960. Στην Ελλάδα είναι γνωστός κυρίως χάρη στο μυθιστόρημά του *Δόκτωρ Ζιβάγκο* και στη βράβευσή του με το Νομπέλ (το 1958), βράβευση που τοποθετήθηκε στα ψυχροπολεμικά συμφραζόμενα της εποχής, μετατράπηκε σε σκάνδαλο και προσέφερε στον Παστερνάκ πολύ πικρά τέλη και το είδος εκείνο φήμης που ο Ρίλκε δοξάζει ως «το σύνολο των παρεξηγήσεων που συγκεντρώνονται γύρω από ένα νέο όνομα». Ο μείζων λυρικός ποιητής του ρωσικού μοντερνισμού Μπορίς Παστερνάκ παρέμεινε άγνωστος και αμετάφραστος – αν εξαιρέσουμε τα πολυμεταφρασμένα ποιήματα του *Ζιβάγκο* (που δεν τα έσωσε ούτε η «λογοτεχνική απόδοση» του Μιχαήλ Περάνθη, μολονότι σ' αυτήν οφείλουμε τη γνωριμία μας με τον ύψιμο, έστω, Παστερνάκ) και καμιά δεκαριά ποιήματα σκορπισμένα σε ανθολογίες και περιοδικά. Οποιαδήποτε παρουσίαση λοιπόν της ποίησης του Παστερνάκ πρέπει να προϋποθέσει αναγνώστες (τους φαντάζομαι να μιλούν μόνο ελληνικά, βέβαια) που δεν τον άγνοουν απλώς αλλά – χειρότερα ακόμη – τον γνώρισαν μέσω της «υπόθεσης Ζιβάγκο». Θα πρέπει, περαιτέρω, να τοποθετήσουμε την ποίηση του Παστερνάκ «στην εποχή της» (δπως θά λέγαμε), να την προβάλουμε στο ταραγμένο φόντο του ρωσικού φουτουρισμού, να την αντιληφθούμε έγγεγραμμένη σε μια πρωτόγνωρη επαναστατική διαδικασία (που δεν άφορούσε μόνον στην τέχνη, όπως συνέβαινε στη Δυτική Ευρώπη), να διακρίνουμε μεταξύ των προϋποθέσεων της και τον ρωσικό *φορμαλισμό* και την, ανερμήνευτη δια των κοινοτοπιών που έμεις εδώ καταναλίσκουμε (και εξαιρετικά γόνιμη), έμμονη *δταν* των Ρώσων μοντερνιστών στον όμοιοκατάληκτο στίχο. Οφείλουμε επίσης να θυμόμαστε ότι η ποίηση του Παστερνάκ υπήρξε έξαρχής στην πατρίδα του σημείο αντιλεγόμενο: κανείς δεν άμφισβήτησε την ποιότητά της, ο Μαντελστάμ έλεγε πως *«Η άδελφή μου ή ζωή ήταν μια «είσιπνοή καθαρού άέρα», ή «ιδεώδης άγωγή κατά της φυματίωσης», ή «Άχμάτοβα και ή*

Ρ Η Ξ Η

1.

Ω^τ άγγελε δόλιε, θά σε κερνούσα
μέ άδολη πίκρα – μή φύγεις, μή φύγεις!
Μά – άντι όφθαλμού όφθαλμόν; Νά τολμούσα;
Ω θλίψη, μέ δόλους τό βάλαμο σμίγεις!
Ω πόνε, πληγή μολυσμένη που άνοίγεις!

Ω άγγελε δόλιε, έσύ – δέν σκοτώνεις.
Έσύ – στην καρδιά μου σαν έκζεμα άπλώνεις.
Γιατί στην ψυχή, πριν χωρίσετε, αφήνεις
άρρώστια κακιά; Γιατί άσκοπα δίνεις
φιλιά σαν βροχούλα, γιατί σαν τό χρόνο
γλεντάς, μ' όλους, σ' όλους μπροστά, κάθε φόνο!

Τοβεγάιεβα έπλεκαν τὸ ἐγκώμιο τοῦ λυρικοῦ Παστερνάκ· κι ἐντούτοις οἱ πρῶτες κιόλας παράγραφοι τῆς εἰσαγωγῆς τὴν ὁποία ἔγραψε ὁ Ἄντρέι Σινιάφσκι γιὰ τὴν –κατὰ πολλοὺς, καλύτερη– πλήρη σοβιετικὴ ἔκδοση τῶν ποιημάτων τοῦ Παστερνάκ ὑπονοοῦν ἕναν ὀλωσδιόλου διαφορετικὸ «ὀρίζοντα δεξίωσης». «Τὸ ἔργο τοῦ Παστερνάκ ἦταν γιὰ πολὺ καιρὸ γνωστὸ μόνο σ' ἕναν σχετικὰ περιορισμένον κύκλο εἰδημόνων καὶ ἐραστῶν τῆς ποίησης. Ἐπὶ ἔτη, οἱ κριτικοὶ σημείωσαν τὴ φιλολογικὴ ἀπομόνωση καὶ τὴ μοναξιὰ τοῦ Παστερνάκ καὶ τὴν ἐρμηνεύσαν ἐν μέρει ἐπικαλούμενοι τὶς δυσκολίες πού συναντοῦσε ὁ ἀναγνώστης ὁ ὁποῖος ἀνοίγει γιὰ πρώτη φορὰ τὰ βιβλία τοῦ Παστερνάκ. “Οἱ ἀναγνώστες ἀντιμετώπιζαν ἕναν ποιητὴ ἀπολύτως ἰδιόμορφο”, ἔγραφε ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς κριτικούς, στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '20. “Γιὰ νὰ τὸν καταλάβεις, ἔπρεπε νὰ πιεστεῖς προκειμένου νὰ ὑπερπηδήσεις τὸν συνήθη τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐννοοῦμε ἕνα ποίημα. Ὁ τρόπος του νὰ ἀντιλαμβάνεται καὶ οἱ ἴδιες οἱ λέξεις πού χρησιμοποιοῦσε φαίνονταν, καταρχὴν, ἀπαράδεκτες, αἰφνιδιαστικές, καὶ γιὰ πολὺ καιρὸ ἐπίμονες διαμαρτυρίες πὼς εἶναι ἄκατάληπτος” καὶ ἐρωτήσεις τοῦ τύπου “πὼς εἶναι δυνατόν;” συνόδευαν τὴν ἐμφάνιση κάθε βιβλίου.”

[...] Ἀλλά, στοὺς ἀντίποδες αὐτῆς τῆς δεξύτατα ἀρνητικῆς, κατὰ περιπτώσεις μισαλλόδοξης, ἀντιμετώπισης, στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '20 ὁ Μαγιακόβσκι μνημόνευε καὶ τὰ ἔργα τοῦ Παστερνάκ –μεταξὺ ἄλλων– ὡς ὑποδείγματα “τῆς νέας ποίησης πού διαθέτει ἔξοχη αἴσθηση τοῦ σύγχρονου”. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, ὁ Βαλερί Μπρούσοφ σημείωνε: “Ὁ Παστερνάκ δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξει μεμονωμένα ποιήματα γιὰ τὴν Ἐπανάσταση, ἀλλὰ οἱ στίχοι του, ἴσως ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ συγγραφέα, εἶναι διαποτισμένοι ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ παρόντος· ἡ ψυχολογία τοῦ Παστερνάκ δὲν εἶναι δάνεια ἀπὸ παλαιὰ βιβλία· ἐκφράζει τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξὴ του[...]”.

Ἄν καὶ ὀλωσδιόλου σύγχρονος, ὁ Παστερνάκ δὲν συγκαταλεγόταν ἀσφαλῶς στοὺς πρωτοπόρους καὶ τοὺς κήρυκες τῆς Ἐπανάστασης. Ὁδηγήθηκε σὲ πνευματικὲς καὶ ἠθικὲς μεταμορφώσεις. [...] Πολλὰ ἀπὸ τὰ ποιήματά του ἀφήνουν τὴν ἐντύπωση πὼς μᾶς μίλησαν ἀπλῶς γιὰ τὸ τί καιρὸ ἔκανε σήμερα ἢ χθές [...].

Ὁ κομματικὸς Τύπος ἔφεξε πολὺ νωρὶς τὸν Παστερνάκ διότι ὑποτίθεται πὼς ἔγραφε μόνο γιὰ τὸν καιρὸ καὶ τὴ φύση ἀντὶ νὰ ἀνταποκρίνεται στὰ φλέγοντα ζητήματα τῆς σύγχρονης σοβιετικῆς ζωῆς. Στὴ δεκαετία τοῦ '30, οἱ κριτικοὶ χαρακτήρισαν τὸν

2.

*Ντροπὴ, βαραίνεις πάνω μου! Συνείδησή μου, δές:
ἢ ρῆξη πρῶμιμη, ὄνειρεύομαι ἀκόμη!*

*Ἄν ἦμουν ἄνθρωπος – παλάμες, ὦμοι, παρειές,
κρόταφοι, μάτια, χεῖλη κι ἢ ἀδειανὴ βουλή τους
θὰ ἴμουν! Θὰ σφύριζαν, θὰ μὲ γιουχάρανε – κι ἐγώ,
στὴ θλίψη εὐάλωτος, στὴν πρῶμὴ τῆς γνώμη,
θὰ συγκατένευα τὴν ἔφοδό τους νὰ ὀδηγῶ,
θὰ σοῦ ριχνόμουνα κι ἐγώ, ντροπὴ, μαζί τους!*

3.

*Θὰ φυγαδεύσω μακριὰ σου αὐτὲς τὶς σκέψεις,
ὄχι στὴν τύρβη ἢ στὸ κρασί – στὸν οὐρανό!
Οἱ διπλανοὶ δὲν περιμένουν ἐπισκέψεις –
θ' ἀνοίξουν, θὰ μὲ δοῦν μὲ φόντο τὸ κενό.*

*Μεμιάς, σὰν νὰ ἐκπυρσοκρότησε ὁ Δεκέμβρης,
νά με στὸ χῶλ! στὴ σάλα τους θὰ σφηνωθῶ.
«Εἶστε ἀπὸ κεῖ; Τί σχολιάζουν; Τί πιστεύεις
πὼς λέν στὴν πόλη γιὰ ὄλ' αὐτά; Θὰ τρελαθῶ!*

*Ἡ θλίψη ἀκόμη δὲν μπορεῖ νὰ ξεχωρίσει;
Σκουντᾶ – καὶ λέει μετὰ: “Κι ὅμως, μοῦ ἔχει φανεῖ...”
κι ἔπειτα, ἔντρομη, ταχύτητα ἀναπτύσσει,
σκορπᾶ φωνάζοντας “Ἄχ, πές μου, εἶσαι ἐσύ;”*

Τὴν κατανόηση ζητῶ κάθε πλατείας.

*Ἄν ξέρατε πόσο λυπᾶμαι, πὼς πονᾶ
χίλιες φορὲς τὴ μέρα μὲς στῆς πολιτείας
τοὺς δρόμους κάποια πού τῆς μοιάζει νὰ γελᾶ...»*

4.

Μὴν ἀργεῖς, κράτησέ με! Προσπάθησε, σβῆσε με! Ἦχει
στό κενό, σὰν ὑδράργυρος στοῦ Τορικέλλι τὸ πείραμα, ἢ
θλίψη μου. Ποιός
Θεὸς θέλει στὴν τρέλα νὰ χάνομαι; Σβῆσε με – ἐμπρός!
Δὲν μᾶς βλέπει κανεὶς – μὴ διστάξεις. Γιὰ σένα ἢ κραυγὴ
τούτη – σβῆσ' την. Ἀργεῖς! Θὰ καῶ!

5.

Τὴ βροχὴ τούτη πλέξε: ἀγκώνων ψυχρῶν τρικυμία,
μεταξένια κρινάκια, παλάμες ἰσχνές πού κροτοῦν.
Τὴ γαλήνη ἀπόδιωξε! Λύσου! Ν' ἀδράξεις – μές στοῦ
παιγνιδιοῦ τὴ μανία –
τίς φωνές τῶν δασῶν, πού τὰ βούνικα πνίγουν, καθὼς
κυνηγοῦν
τώρα ἐκεῖ πού ὁ Ἀκταίων δορκάδα Ἀταλάντη μὲ τόση
μανία
κυνηγοῦσε, κι ἡ ἀγάπη τους ἄπειρο στ' ἄπειρο ἔχουν νὰ
ποῦν
πὼς χανόταν, βολίδα – κι ἀκοῦγαν νὰ ἤχοῦν,
καθὼς ἄλλαζαν χάρδια, κοντὰ τους ὄπλές, νύχια, κλῶνοι
πού σπᾶν τὰ θηρία.
– Μὴ ρωτᾶς! Λύσου – δίχως αἰτία!

6.

Πικράθηκες; Ἦσουχα, λές, θὰ χωρίζαμε;
Τὸ ἄσμα μας κύκνειο, λές, θ' ἀντηχοῦσε;
Τὴ θλίψη μὲ μάτια ὑγρὰ θ' ἀντικρίζαμε,
τὴ θλίψη τὸ δάκρυ ξανά θὰ νικοῦσε;

Παστερνάκ “ἀποσυρμένο ἰδιοφυή”, ἐπίθετο πού
ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἰσοδυναμοῦσε μὲ θανάσιμο
ἐμπαιγμό.»
Στὸ παρὸν σημείωμα, θὰ περιοριστοῦμε στὶς
συστάσεις. Παραθέτω ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴ
συνοπτικὴ ἐργοβιογραφία πού περιέλαβε στὸ κείμενο
τοῦ ὁ Σινιάφσκι. Ἐπειτα, θὰ σημειώσω δυὸ λόγια
γιὰ τίς μεταφράσεις πού παρατίθενται στὴν πλαϊνὴ
στήλη.

*

«Τὰ παιδικὰ του χρόνια κύλησαν σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα
τέχνης, μουσικῆς καὶ λογοτεχνίας. Τὰ ποικίλα
καλλιτεχνικὰ ἐνδιαφέροντα καὶ οἱ γνωριμίες τῆς
οἰκογένειάς του (ὁ πατέρας του ἦταν πασίγνωστος
ζωγράφος, ἡ μητέρα του πιανίστρια) τὸν σημάδεψαν
νωρίς. Ὁ ἴδιος θεώρησε ἀποφασιστικῆς σημασίας γιὰ
τὴ διαμόρφωση τῆς δικῆς του ἰδιαιτερῆς
πνευματικότητας τὴ γνωριμία του, ὅταν ἦταν ἀκόμη
παιδί καὶ ἔφηβος, μὲ τὸν Ράινερ-Μαρία Ρίλκε, τὸν
Λέοντα Τολστόι καὶ τὸν Σκριάμπιν. Σύντομα αὐτὲς
οἱ ἐπιδράσεις ἐπικαλύφθηκαν ἀπὸ μιὰ ὁμοίως
προσωπικὴ ἀνταπόκριση στὴν ποίηση τοῦ
Ἀλέξανδρου Μπλόκ καὶ ἀπὸ τὴ γνωριμία του μὲ τὸν
Μαγιακόφσκι.

Πρῶτη ἀγάπη τοῦ Παστερνάκ ὑπῆρξε ἀναμφίβολα ἡ
μουσικὴ. Ἰσχυρὰ ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν Σκριάμπιν,
ὁ Παστερνάκ ἀφιερώθηκε ἀπὸ δεκατριῶν ἐτῶν στὴ
σύνθεση καὶ τὴ θεωρία τῆς. Ἐπειτα ἀπὸ ἕξι χρόνια
ἐπίμονης ἐργασίας ἐγκατέλειψε τὴ μουσικὴ γιὰ
πάντα. Τὸ 1909, μπῆκε στὴν ἱστορικο-φιλοσοφικὴ
Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μόσχας καὶ ἄρχισε
νὰ μελετᾷ ἐνδελεχῶς φιλοσοφία. Γιὰ νὰ διευρύνει τὴ
φιλοσοφικὴ του παιδεία, ταξίδεψε στη Γερμανία, τὸ
1912, καὶ φοίτησε γιὰ ἓνα ἔξάμηνο στὸ
Πανεπιστήμιο τοῦ Μάρμπουργκ.

Ὁ Παστερνάκ εἶχε ἐνδιαφεροθεῖ γιὰ τὴ σύγχρονη
ποίηση ἀπὸ τὸ 1908-9. [...] Πρὶν τὸ Μάρμπουργκ
ὅμως δὲν εἶχε ἀποσαφηνίσει ποιά ἦταν ἡ ἀληθινὴ
κλήση του. Χάνοντας τὸ ζῆλο του γιὰ τὴ φιλοσοφία,
δόθηκε ὀλοκληρωτικὰ στὴν τέχνη τῆς ποίησης, κύριας
καὶ διαρκοῦς ἐνασχόλησής του ἀπὸ τὸ 1913.

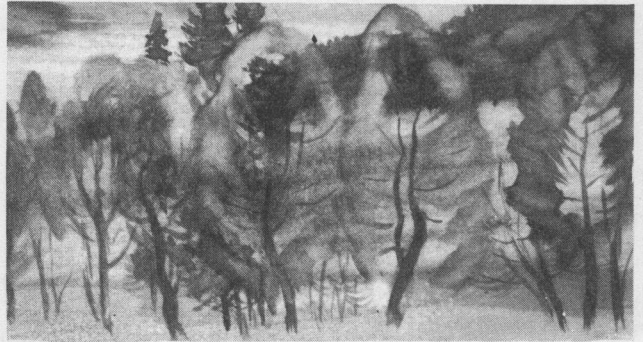
Οἱ ἴδιες αἰφνίδιες ρῆξεις καὶ οἱ παρορμητικὲς
μεταπηδήσεις ἀπὸ ἓνα πλέγμα ἰδεῶν καὶ
ἐνασχολήσεων σὲ ἄλλο (μουσικὴ, φιλοσοφία,
ποίηση), [...] ἢ ἴδια ἐτοιμότητα νὰ θυσιάσει χρόνια
δουλειᾶς προκειμένου νὰ ζήσει μιὰ “δεύτερη
γέννηση” χαρακτηρίζουν καὶ τὴ λογοτεχνικὴ
βιογραφία τοῦ Παστερνάκ. Ἐξίσου εὐκόλα
ἀναπτυσσόταν καὶ διέγραφε τὸ παρελθόν του. Ἡ
πρῶτη περίοδος τῶν ποιητικῶν ἀναζητήσεών του
σημαδεύτηκε ἀπὸ τίς διασταυρούμενες ἐπιρροές τοῦ

Συμβολισμού και του Φουτουρισμού (με τον Νικολάι Άσεγιεφ και τον Σεργκέι Μπομπρόφ ανήκαν τότε στην μετριοπαθή φουτουριστική ομάδα "Τσεντριφούγκα"). [...] Πολλά απ' όσα έγραψε πριν το 1917 δέν τα συμπεριέλαβε σε μεταγενέστερες εκδόσεις, άλλα τα αναθεώρησε ριζικά.

Η εμφάνιση, το 1922, του βιβλίου *Η αδελφή μου ή ζωή* (τό οποίο συνετέθη το καλοκαίρι του 1917) κατέταξε τον συγγραφέα του στους διακεκριμένους δασκάλους του σύγχρονου στίχου. Το βιβλίο αυτό μπορούμε να πούμε πως σημειώνει την εμφάνιση ενός μείζονος και απολύτως αυθεντικού ποιητικού φαινομένου. Τα προηγούμενα – *Ο δίδυμος στά σύννεφα* (1914) και *Πάνω απ' τ' αράγματα* (1917) – είχαν χαρακτηρίσει πειράματος, προετοιμασίας, κουρντίσματος: ο συγγραφέας τους αναζητούσε τη δική του φωνή, τη δική του θέση ανάμεσα στα ποικίλα λογοτεχνικά ρεύματα. [...] Μετά τη συλλογή *Θέματα και Παραλλαγές*, η οποία κυκλοφόρησε το 1923 και ήταν από πολλές απόψεις παραφυάδα του *Η αδελφή μου ή ζωή*, αρχίζει η περίοδος αναζήτησης του έπικου (1923-1930): η έπεξεργασία της *Ύψηλης Νόσου*, τα ιστορικο-επαναστατικά ποιήματα 1905 και *Σημαιοφόρος Σμίτ*, και το "μυθιστόρημα σε στίχους" *Σπεκτόροσκ*

[...] Στις αρχές της δεκαετίας του '30, ο Παστερνάκ επέστρεψε ακόμη μία φορά στον λυρικό στίχο – στο βιβλίο του *Δεύτερη γέννηση*. Ο τόνος και ο τρόπος του άλλαξαν εμφανώς: έπεδίωκε τώρα μεγαλύτερη καθαρότητα και μία κλασική απλότητα της γλώσσας. Αυτή η διαδικασία παρατάθηκε και συνδυάστηκε με μακρές ανακοπές της εργασίας του. Στις "έσωτερικές" δυσκολίες προσετέθησαν και αντικειμενικές αιτίες – τα κύματα των σκληρών μαζικών καταστολών και η έντεινόμενη αίσθηση απομόνωσης και αποξένωσης του από την κοινωνία και τη λογοτεχνία. Η δεκαετία του '30 υπήρξε για τον Παστερνάκ περίοδος κριτικής ιδιαίτερη όδυνηρή. Σ' αυτό το διάστημα παρήγαγε λίγα πρωτότυπα έργα και αφιερώθηκε κατά κύριο λόγο στη μετάφραση μετέφραζε συστηματικά από το 1934 και έφεξης ως το τέλος της ζωής του: Γεωργιανούς ποιητές, Σαίξπηρ, Γκαίτε, Σίλλερ, Κλάιστ, Ρίλκε, Βερλαίν και άλλους.

Μόνον στις αρχές του 1941, παραμονές του πολέμου, ξεπέρασε την κρίση του [...]. Έμφανίστηκαν ορισμένα πρώτης τάξεως ποιήματα, τα οποία συγκεντρώθηκαν στο βιβλίο του *Στά πραινά τραίνα*. Κάποια από τα θέματα που ήχουν εδώ αναγγέλλουν το όψιμα λυρικά του Παστερνάκ: τα ποιήματα του

Στό θόλο, μία εικόνα που ξέφτιζε· ρίγησα
κι εγώ με τ' α χείλη του άγιου που τρέμαν
καθώς τον πληγώναν. Κι απόψε πιά μίσσησα
τά πάντα: μαστίγιο γύρεψα κι αίμα.

Μά μέσ στο σκοτάδι εκείνη στοχάζεται
και βλέπει πως όλα καλά πιά θά πάνε.
Είν ώρα – νά ζήσει. Αυτόχειρας; Βιάζεται –
κι άργος σαν χελώνα ο θάνατος θά 'ναι.

7.

Γλυκιά μου φίλη, όπως κάποια νύχτα από το Μπέργκεν
πρός τον Πόλο οι δυό μας
πετούσαμε και με το χιόνι πέφταν καταγής
ξεστά της πάπιας τ' α φτερά, σ' το λέω ακόμα
σαν όρκο αγάπης – ξέχνα, πρέπει πιά νά κοιμηθείς.

Όταν, σαν πτώμα σφηνωμένο σε φουγάρο πλοίου,
στο θάμβος του χειμώνα, ενώ στην πάχνη άκνηπούν
ξάρτια, το γύρο των ματιών σου κάνω και γελοίου
τήν όψη έχω – μίν κλαίς, κοιμήσου, κι όλα θά σβηστούν.

Όταν σαν τον παντοτινά έρημωμένο Πόλο,
από τους πάγους του Βορρά κρυμμένος, που άγρυπνούν,
κάθε τυφλής φύκιας τ' α μάτια μ' έναστρο πλένοντας
θόλο,
σου μιλω – μίν τ' α τρίβεις, μίν κλαίς πιά, κοιμήσου: όλα
περνούν.

8.

Στενό τραπέζι – δέν χωρᾶ νά σκύνω
μ' ὄλο τὸ στέρνο, ἀγκῶνες ν' ἀπλωθοῦν,
σκαμμένο ἀπ' τὶς τύψεις ν' ἀντικρίσω
δρόμο γιὰ κεῖ πού οἱ θλίψεις ξεκινοῦν.

(Βραδιάζει ἐκεῖ.) Τοῦ αὐχένα σου τὰ μύρα!

(Ξαπλώσαν.) Οἱ ὦμοι σου βασιλικοί!

(Νύχτα.) Τὴν ἀγῆ, θά 'φερνα ὄσα πῆρα.

Κλῶνο ἀπ' τὸν ἕπνο θ' ἀκουμποῦσα ἐκεῖ.

Χιόνι; Ὅχι! – Στὰ χάρδια νά μὲ κρύψεις:

δάχτυλα νά μὲ βροῦνε παγερά,

τροχιές ἄστρων πού χάθηκαν, εἰδήσεις

πὼς ἄρρησαν τὰ τραῖνα ἀπ' τὸ Βορρᾶ.

9.

Τὸ πιάνο πάλλεται, θά σέ σπαράξει

μ' ἀφροὺς στὰ χεῖλη – δέν θά φλυαρεῖς.

Θά πεῖς: – Ἀγάπη μου! – Ὅχι! Ἄς πάψει

ἡ μουσική! Τὸ σούρουπο, μπορεῖς

–σάν φύλλα ἡμερολόγιου στὴ φωτιά

νά πέταγες– τ' ἀκκόροντα μαζεμένα

νά παίξεις; Πὼς σέ νιώθω! Ξαφνικά

σ' τὸ λέω: – Εἶσαι ἐλεύθερη ἀπὸ μένα.

Νά πᾶς, νά προσφερθεῖς. Δέν σέ κρατῶ.

Ὁ Βέρθερος θά χει γραφτεῖ σέ λίγο,

κι ὁ ἀέρας θάνατο μυρίζει ἐδῶ:

Σάν φλέβα τὸ παράθυρο ἀνοίγω.

πού ἐντάσσονται στὸ μυθιστόρημα *Δόκιμο Ζιβάγκο* καὶ τὸν κύκλο *Ὅταν ἀνοίξει ὁ καιρὸς*. [...] Στὰ ποιήματα τοῦ μυθιστορήματος καὶ σὲ ὀρισμένα ἄλλα, τὸ δράμα τοῦ Παστερνάκ ὀδηγεῖται σὲ νέα "κορύφωση", ἀνάλογη τῆς πρώτης ἐκείνης τὴν ὁποία συνδέουμε μὲ τὸ *Ἡ ἀδελφὴ μου ἢ ζωὴ*. [...] »

*

Ποίηση εἶναι ὅ,τι ξανακερδίζεται στὴ μετάφραση. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἀναζήτησα αὐτὸ τὸ κέρδος δέν εἶναι πρωτότυπος: βασίστηκα στὴν κατὰ λέξιν μετάφραση τὴν ὁποία εἰκόμασε, στὴν προκειμένη περίπτωση, ἡ κυρία Σουζάνα Σαριλάκη (τὴν εὐχαριστῶ καὶ δημοσίως). Ἐπειτα προσπάθησα νά λύσω τὰ ἀναπόφευκτα προβλήματα ρυθμοῦ καὶ προσωδίας δέν ὑπάρχει ὁμοίως τὸ περιθώριο νά συζητήσουμε στὸ παρὸν σημεῖωμα εἴτε τὰ προβλήματα εἴτε τὶς λύσεις πού προτείνω.

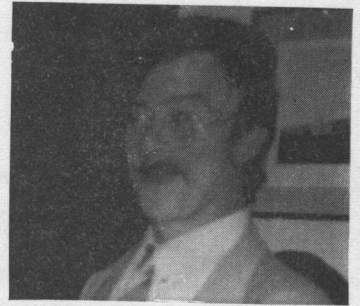
Ὁ Παστερνάκ ἀντιλαμβάνοταν τὴν ποίησή του ὡς ἓνα εἶδος στενογραφίας: οἱ σημειώσεις θά τοῦ χρησίμευαν γιὰ τὸ μυθιστόρημα πρὸς τὸ ὁποῖο ὁ ἴδιος πίστευε πὼς ἔτεινε τὸ ἔργο του – καὶ τὴ συλλογὴ *Ἡ ἀδελφὴ μου ἢ ζωὴ* τὴν ὀργάνωσε πράγματι ὡς μυθιστόρημα, τὴν χωρίσε σὲ «κεφάλαια» καὶ παρενέβαλε ὀδηγίες. Ἡ "Ρῆξη" διασώζει ἓνα ἴχνος αὐτῆς τῆς (κοινῆς σὲ πολλοὺς Ρώσους ποιητὲς ἄλλωστε) ροπῆς πρὸς τὴ συγγραφή «ἐνοτήτων» ἢ «κύκλων» – πρὸς συνθέσεις, ἐπομένως, πού –κι ἂν δέν κατατρύχονται ἀπὸ τὴ φαντασίωση ἑνὸς μυθιστορήματος– ὑπερβαίνουν τὴ λυρική μονάδα.

Τὰ ἑννέα ποιήματα τῆς "Ρῆξης" (ἀπὸ τὴ συλλογὴ *Θέματα καὶ Παραλλαγές*) «δέν συγκρίνονται μὲ τίποτε ἄλλο σ' ὀλόκληρη τὴ σύγχρονη ρωσικὴ ποίηση, γιὰ τὴ δύναμη τῆς συγκίνησης καὶ τοῦ ρυθμοῦ τους». γράφει ὁ Μίρσκυ (*Ἱστορία τῆς Ρωσικῆς λογοτεχνίας*, Ἑρμῆς, 1977). Ὡς ἐκ τούτου –καὶ κατ' ἐξαιρέσειν– στηριγμένος στὸ μετρικὸ ὑπόμνημα πού περιέχει ἡ γαλλικὴ μετάφραση (Plejade), τήρησα –πλὴν τοῦ ποιήματος 3– τὸ μέτρο, τὸ σύστημα ὁμοιοκαταληξίας, ὡς καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν συλλαβῶν: ἐλπίζω τὸ πείραμα νά μὴν ἐμποδίσει τὸν ἀναγνώστη νά ἀπολαύσει (ἐφόσον τὸ ἐπιτρέπει ἡ μετάφραση) τὴν ποίηση τοῦ Παστερνάκ – εἰδᾶλλως γιὰ τὸν μεταφράζομαι;

Σχόλιο καὶ μετάφραση:
Γιώργος Κοροπούλης

ΟΛΕ ΣΜΙΘ

in memoriam

τῆς Σούζυ Ἐνγκμπεργκ

Ὁ θάνατος τοῦ Ole Langwitz Smith στὶς 6 Φεβρουαρίου 1995 ἦταν ἀναπάντεχος καὶ τερμάτισε ἀπὸτομα μιά λαμπρὴ ἐπιστημονικὴ καριέρα. Ὁ Ole Smith ἦταν ἓνας πολὺπλευρος ἐπιστήμονας, πού συνέβαλε ἀποφασιστικά στὴν ἔρευνα ὄχι μόνο τῆς ἑλληνικῆς παλαιογραφίας καὶ τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας, λογίας καὶ μῆ, ἀλλὰ καὶ τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἀπὸ τὸ 1990 κατεῖχε τὴν ἔδρα ἀρχαίας καὶ νέας ἑλληνικῆς φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Goeteborg στὴ Σουηδία.

Γεννήθηκε τὸ 1943 καὶ σπούδασε κλασικὴ φιλολογία στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Aarhus, ὅπου καὶ κατεῖχε τὴν πρώτη του ἀκαδημαϊκὴ θέση ὡς λέκτορας κλασικῆς φιλολογίας.

Ἄνοιξε τὴν ἐπιστημονικὴ του καριέρα σὲ συνεργασία μὲ τὸν καθηγητὴ του, τὸν Holger Friis Johansen, ὁ ὁποῖος τοῦ πρότεινε νὰ μελετήσῃ τὰ σχόλια στὸν Αἰσχύλο, θέμα πού θά ἐξακολουθήσῃ νὰ μελετᾶ γιὰ ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του. Γιὰ τὴν κριτικὴ ἔκδοση τοῦ Friis Johansen *Αἰσχύλου Ἰκέτιδες* τὸ 1970, ὁ Ole Smith εἶχε ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν σχολίων, καὶ συνέχισε τὴν πορεία αὐτὴ μὲ τὴ διατριβὴ του «*Studies in the Scholia on Aeschylus*» (1975). Ὁ γνωστότατος ἔκδοτικός οἶκος Teubner τῆς Λειψίας τοῦ ζήτησε νὰ κάνει τὴν ἔκδοση ὀλόκληρων τῶν σχολίων στὸν Αἰσχύλο, τῆς ὁποίας ὁ πρῶτος τόμος βγήκε τὸ 1976. Τὸ 1977 ἐξέδωσε τὰ μετρικὰ σχόλια στὸν Εὐριπίδη, ἀλλὰ τότε εἶχε κίελας ἀρχίσει νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ ἄλλα θέματα ἔρευνας.

Οἱ παλαιογραφικὲς του γνώσεις τοῦ χρησίμευαν τώρα γιὰ τὴ μελέτη τῶν βυζαντινῶν δημῶδων κειμένων, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀκόμα περιμένουν μιά κριτικὴ ἐπιστημονικὴ ἔκδοση. Σ' αὐτὸν τὸν γόνιμο χῶρο ἔρευνας, λίγο - πολὺ περιφρονημένο γιὰ κάμποσα χρόνια ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες τοῦ καιροῦ μας, ὁ Ole Smith θά δώσει μιά σημαντικὴ συμβολή. Τὸ πρῶτο τοῦ ἔργο ἦταν ἡ ἔκδοση, τὸ 1975, τῆς βυζαντινῆς *Ἰλιάδας* ἀπὸ χειρόγραφο στὸ Παρίσι, σὲ συνεργασία μὲ τὸν Lars Noergaard. Ἀργότερα ἐκδόθηκε τὸ *The Oxford Version of the Achilleid* (1990), καὶ τὸ 1992 μιά μελέτη του γιὰ τὰ βυζαντινὰ ἱπποτικὰ μυθιστορήματα στὴ δημῶδη γλῶσσα, σὲ συνεργασία μὲ τὸν Παναγιώτη Ἀγαπητὸ τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου. Πέρα ἀπ' αὐτὰ τὰ βιβλία ἔγραψε ἓναν μεγάλο ἀριθμὸ ἀρθρῶν γιὰ τὸ θέμα αὐτό, ὅπως ἄλλωστε καὶ γιὰ πολλὰ ἄλλα θέματα τῆς κλασικῆς καὶ βυζαντινῆς φιλολογίας, καὶ κρατοῦσε ἐπαρῆ μὲ συναδέλφους σ' ὄλο τὸν κόσμο γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς βυζαντινῆς ποίησης καὶ τὴ σχέση της μὲ τὴν προφορικὴ παράδοση.

Στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Κοπεγχάγης ἤρθε τὸ 1978 ὡς ἐπίκουρος καθηγητὴς στὸν Τομέα Κλασικῆς Φιλολογίας. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή εἶχε ἐκφράσει τὴν ἐπιθυμία νὰ μελετᾶ καὶ νὰ διδάσκει τὰ νεοελληνικά, θέμα πού τότε ξεκι-

νοῦσε στὸ Πανεπιστήμιο αὐτό. Τὸ 1982 παρήτησε τὴ διδασκαλία κλασικῆς φιλολογίας καὶ ἔγινε ἀμέσως πολῦτιμο μέλος τοῦ νεοσύστατου Κέντρου (ἀργότερα Τομέα) Νεοελληνικῶν καὶ Βαλκανικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κοπεγχάγης.

Τὸ γεγονός ὅτι ἦταν μέλος τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Δανίας ὄρισε τὴν ἐπιλογή θεμάτων του στὴν ἔρευνα τῆς σύγχρονης ἱστορίας τῆς Ἑλλάδας, καὶ ὅταν —μετὰ τὴ Μεταπολίτευση— ἄνοιξαν πιά μερικὰ ἀρχεῖα, τὸν δόθηκε πολὺ στὴ μελέτη του τῆς ἱστορίας τοῦ ΚΚΕ καὶ τοῦ Ἐμφυλίου ἡ γνωριμία του μὲ πολλοὺς Ἕλληνες στὸν ἀριστερὸ χῶρο. Τὰ ἀρθρα πού ἔχει γράψῃ γι' αὐτὰ τὰ θέματα συχνὰ ἀνοίγουν καινούργιους δρόμους γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς σύγχρονης ἱστορίας τῆς Ἑλλάδας. Μὲ τοὺς Lars Baerentzen καὶ John Iatridis διοργάνωσαν, τὸ 1985 στὴν Κοπεγχάγη, διεθνὲς συνέδριο γιὰ τὸ Ἐμφύλιο, τὸ πρῶτο συνέδριο γιὰ τὸ εὐαίσθητο αὐτὸ θέμα. Τὰ πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου «*Studies in the History of the Greek Civil War 1945-1949*» ἐκδόθηκαν τὸ 1987, καὶ βγήκαν στὰ ἑλληνικά τὸ 1992 μὲ τὸν τίτλο *Μελέτες γιὰ τὸν Ἐμφύλιο Πόλεμο 1945-1949*. Πολὺ πῖο πρὶν εἶχε κίελας ἐκδώσει, μαζί μὲ τοὺς Lars Baerentzen καὶ Lars Noergaard, στὴ δανέζικη γλῶσσα, τὸ βιβλίο *Mens ni venter* (*Περιμένοντας*), μὲ θέμα τὴν πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδας στὸν 20ῦ αἰῶνα. Τὸ 1984 βγήκε βιβλίο του, πάλι στὰ δανέζικα, μὲ μιά ἀρκετὰ λεπτομερῆ περιγραφὴ τῆς

νεότερης πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδας καὶ μιά ἀνάλυση τῆς κοινωνίας της, τὸ μοναδικὸ τέτοιο ἔργο πού ἔχει κυκλοφορήσει ποτὲ στὴ Δανία, καὶ ἔγραψε ἐπίσης ἓνα φυλλάδιο γιὰ τὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα στὴν Ἑλλάδα. Μαζὶ μὲ τὴ σύντροφό του, τὴν Birgit Olsen, μετέφρασε τὸ 1990 τὴν *Ἀραβωνασικὰ τοῦ Ἀχιλλέα* τῆς Ἄλκης Ζέη.

Ὁ Ole Smith εἶχε τὸ χάρισμα νὰ συνεργάζεται εὐκόλα, ὅπως εἶναι ὀλοφάνερο ἀπὸ τὴ βιβλιογραφία του. Στὸ διάλογο καὶ στὴ συζήτηση ἦταν πάντα δημιουργικὸς καὶ συγκέντρωνε κοντὰ του μιά μικρὴ ὁμάδα φοιτητῶν πού συνεχίζουν τὸ ἔργο του γιὰ τὴ βυζαντινὴ δημῶδη λογοτεχνία. Ἐπιπλέον, ἦταν καλὸς μουσικὸς καὶ ἔπαιζε πολλὰ ὄργανα, κυρίως σαξόφωνο, σὲ διάφορα συγκροτήματα jazz. Ἄγαποῦσε καὶ μελετοῦσε μὲ πάθος τὰ ρεμπέτικα.

Στὴν ἐπιστήμη, ὅπως καὶ στὴ ζωὴ του, συνέβαινε νὰ τὸν παρασύρει ὁ ἐνθουσιασμός του. Ἦταν ἀκούρατος καὶ δυναμικὸς ἐπιστήμονας μὲ μεγάλες ἱκανότητες, πάντα πρόθυμος νὰ βοηθήσῃ τοὺς φίλους του καὶ τοὺς φοιτητὲς του. Οἱ ὁποῖοι, ὁμως, σήμερα θρηνοῦν πού ἔσβησε αὐτὴ ἡ φλογερὴ ψυχὴ πρὶν προλάβῃ νὰ ὀλοκληρώσει ὅλα ὅσα εἶχε νὰ προσφέρει ὡς ἄνθρωπος καὶ ἐπιστήμονας.

Ἑλληνοτουρκικό Λεξικό

(Yananca türkce Sözlük)

ἐκδ. Ροδαμός, 1994

τοῦ Κώστα Κόμη

Ἐνα νέο ἑλληνοτουρκικό λεξικό κυκλοφόρησε τελευταῖα. Ἔργο συλλογικό καί εὐχρηστο, σέ σχῆμα τσέπης, τό ὅποιο, καθώς δηλώνεται καί στόν πρόλογο, ἔρχεται νά καλύψει τίς ἀνάγκες ἐπικοινωνίας καί φιλίας ἀνάμεσα στούς δύο λαούς. Ἀπό τόν πρόλογο ἐπίσης προκύπτει ὅτι ἡ ἴδια ὁμάδα ἐτοιμάζει, γιά τή συνέχεια, τήν ἔκδοση ἑνός τουρκοελληνικοῦ λεξικοῦ.

Στό λεξικό παρατίθεται ἕνας μακρὺς κατάλογος συνεργατῶν καί ἄλλων ἀτόμων πού ἀπλῶς συνέβαλαν στήν ὀλοκλήρωση τοῦ ἔργου, τό ὅποιο ἐτοιμαζόταν ἐπί ἑννέα χρόνια. Πρόκειται γιά τριάντα πέντε καί πενήντα τέσσερα ἀντίστοιχα πρόσωπα, ἀνάμεσα στά ὅποια καί κάποιιο γνωστοί πανεπιστημιακοί καί ἐρευνητές ἀπό τίς δύο χῶρες.

Στήν Εἰσαγωγή περιλαμβάνονται ὀρισμένες βοηθητικές παράγραφοι γιά τήν καλύτερη προσέγγιση τῶν ἑλληνικῶν λημμάτων ἐκ μέρους τοῦ τουρκόφωνου χρηστή τοῦ λεξικοῦ. Κατ' ἀρχάς, σέ εἰδικούς πίνακες περιγράφονται οἱ βασικές γραμματικές κατηγορίες τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας, μέ τόν ἀντίστοιχο κωδικό τους πού χαρακτηρίζει παράλληλα τά ἐπί μέρους λήμματα (σ. VIII – XIII): Πίνακας ἐπιθέτων /μετοχῶν (κωδ. ε), Πίνακας θηλυκῶν (κωδ. θ), Πίνακας ἐνεργητικῶν καί παθητικῶν ρημάτων (κωδ. ρ), Πίνακας θηλυκῶν οὐσιαστικῶν (κωδ. η) καί Πίνακας οὐδέτερον οὐσιαστικῶν (κωδ. το). Ἀκόμη, δίδονται οἱ χρησιμοποιούμενες συντομογραφίες (σ. XIV – XV) καί ἡ προφορά τῶν γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ καί τουρκικοῦ ἀλφάβητου (σ. XVI – XVII). Τέλος, μέ ἐπιλεγμένα παραδείγματα ἐρμηνεύεται ἡ χρήση τῶν γραμματικῶν καί ἄλλων συμβόλων (σ. XVIII – XIX).

Στό λεξικό περιλαμβάνονται 40.000 λέξεις καί 7.000 παροιμίες ἢ ἰδιωματισμοί, ὄγκος πού ὑπερβαίνει κατά πολύ τόν ἀντίστοιχο ἄλλων σύγχρονων ἑλληνοτουρκικῶν λεξικῶν.¹ Γιά ὀρισμένα ἀπό τά λήμματα, ἐκτός τῆς σύγχρονης τουρκικῆς, παρατίθεται καί ἡ ὀθωμανική ἐρμηνεία, ἐφόσον ὅμως ἡ λέξη αὐτή βρίσκεται ἀκόμη ἐν χρήσει (ἐνδεικτικά βλ. λ. κεφαλικός φόρος). Ἐπι-

πλέον, στά λήμματα περιλαμβάνονται καί κύρια ὀνόματα, ἄν καί ἐδῶ παρατηροῦνται παραλείψεις.²

Ἀξιολογώντας τό ἔργο, θά σημειῶνα κατ' ἀρχήν ὅτι ὑπερτερεῖ, τόσο ποσοτικά ὅσο καί ποιοτικά, σέ σχέση μέ ἄλλες προγενέστερες προσπάθειες ἑλληνοτουρκικῆς λεξικογραφίας. Παράλληλα, ὅμως, τό λεξικό παρουσιάζει ἐλλείψεις ὡς πρὸς τά κύρια ὀνόματα, ἄν καί αὐτό εἶναι ἀναμενόμενο γιά ἕνα εὐχρηστο λεξικό τσέπης τοῦ εἶδους. Θά θεωροῦσα ὡστόσο σκόπιμο καί χρήσιμο ἡ ἴδια ὁμάδα νά ἀναλάβει τή σύνταξη ἑνός εἰδικοῦ λεξικοῦ κύριων ὀνομάτων, τόσο ἑλληνοτουρκικοῦ ὅσο καί τουρκοελληνικοῦ. Τέλος, θά πρέπει νά σημειώσω ὅτι τά ἐλάχιστα στοιχεῖα γραμματικῆς πού περιλαμβάνονται στούς εἰδικούς πίνακες τῆς Εἰσαγωγῆς δέν εἶναι ἐπαρκῆ· πολὺ περισσότερο μάλιστα, ὅταν παλαιότερα λεξικά καλύπτουν καλύτερα τόν τομέα αὐτό.³

Κλείνοντας, θέλω νά σημειώσω ὅτι οἱ παραπάνω παρατηρήσεις εἶναι μόνο καλόπιστες. Ἐν ὄψει μάλιστα τῆς ἔκδοσης τοῦ τουρκοελληνικοῦ λεξικοῦ, ἀπό τήν ἴδια συντακτική ὁμάδα, ἐλπίζω ὅτι εἶναι χρήσιμες.

1. Σύγχρινε ἐνδεικτικά μέ: Μεν. Δημητριάδης, *Λεξικόν Ἑλληνο-Τουρκικόν καί Τουρκο-Ἑλληνικόν*, α' ἐκδ. Ἀθήνα 1962 καί β' ἐκδ. 1984· Γ. Φούρτης, *Λεξικό Τουρκο-Ἑλληνικό*, Ἀθήνα (χ.χ.).

2. Ἐνδεικτικά σημειῶνω ὅτι παραλείπονται πολλά ἀπό τά ἑλληνικά νησιά, κυρίως τά λιγότερο γνωστά. Ἐπίσης, ἄλλα λήμματα δέν ἐρμηνεύονται ἐπαρκῶς. Παραδείγματος χάριν ὡς πρὸς τό τελευταῖο, ἀναφέρω ὅτι στό λ. *Ἰκαρος* δέν γίνεται ἀναφορά στόν γνωστό μυθικό ἦρωα.

3. Μεν. Δημητριάδης, ὁ.π., σ. 7-11, 173-193 (ὅπου καί πίνακες κλίσης οὐσιαστικῶν καί ρημάτων).

Η ΔΙΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ II

Σχήματα πού κρύβουν αυτό πού περιγράφουν

του Κυριάκου Κατζουράκη

Σχήματα υπάρχουν παντού, επαναλαμβανόμενα σάν μοτίβα, ελεύθερα, γεωμετρικά σχήματα πού δέν έχουν ζωή από μόνα τους, χωρίς σημασία, χωρίς ιδιαίτερο φορτίο. Άπλά σχήματα, πού φτιάχνουν φόρμες, ὄγκους, ἀντικείμενα, σπίτια, δρόμους.

Στή ζωγραφική είναι μεγάλη εὐχαρίστηση νά τά χρησιμοποιεῖ κανεῖς ἔτσι, χωρίς σημασία. Σάν παιχνίδι. Προσποιούμενος τόν Παντοδύναμο πλάστη, τό Θεό, τόν ἄθωο. Ἡ καθαρή ζωγραφική, ἡ ὀπ- ἄρτ, ἡ ἀφηγημένη ζωγραφική ἐν μέρει εἶναι βασικά ἕνα τέτοιο παιχνίδι. Αὐτή ἡ παντοδυναμία τοῦ ζωγράφου εἶναι καί ἡ ἀδυναμία του. Κάθε ζωγραφική χειρονομία εἶναι καί μιά σκέψη γιά τό τί εἶναι λάθος καί τί σωστό. Καί εὐκολα ἡ ἀπόλυτη ἐλευθερία στόν κόσμο τῶν σχημάτων καί τῶν χρωμάτων γίνεται τό ἀνάποδό της, ἡ σκλαβιά τοῦ σχήματος μονοσήμαντα. Ἡ αὐτοπαρξία τοῦ σχήματος τείνει στήν ἀνυπαρξία του. Ἡ ἀνάγκη τῆς «ἐκρηξης» τῆς φόρμας προϋποθέτει ἀνάγκη ἐσωτερικῆς ἐκρηξης. Δηλαδή αὐτόματη σύνδεση τοῦ σχήματος μέ τό ἐσωτερικό του ἀντίκρισμα, καύσιμο τῆς ἐκρηξης. Καί αὐτό εἶναι ἤδη ἐρμηνεῖα τῆς φόρμας.

Πρέπει νά σταθεῖ κανεῖς νά κοιτάξει μέ προσπάθεια γιά νά διακρίνει τίς πολλές σημασίες τῆς φόρμας, τῆς εἰκόνας. Γιά νά τοῦ ἀποκαλυφθεῖ ἕνας κόσμος μέ πολλές σημασίες πρέπει κατά κάποιον τρόπο νά νιώσει τίς δικές του πολλές σημασίες, νά συσχετίσει δηλαδή τή μοναδικότητά του μέ τή μή μοναδικότητά του, μέ τή δυνατότητα ἐπανάληψής του. Νά μπορεῖ νά ὑπάρχει σέ πολλά σημεία ταυτόχρονα. Νά εἶναι ἀκίνητος μέ ὑπερβολική κινητικότητα.

Καί κυρίως γιά νά τοῦ ἀποκαλυφθεῖ αὐτή ἡ πολυσήμαντη ὄψη τῶν πραγμάτων θά πρέπει νά μήν ἀρκεστεῖ στό ἔχω μάτια, ἔχω ἐπομένως εἰκόνα τοῦ κόσμου.

Ὡς παράδειγμα περιορισμένης εἰκόνας ἄς δοῦμε τόν ἄνθρωπο τῆς πόλης σέ σχέση μέ τά σχήματα καί τά χρώματα τῆς φύσης.

Τά επαναλαμβανόμενα μοτίβα τῶν φυλλωμάτων, τῶν δέντρων, τοῦ τριφυλλιοῦ στόν ἄνθρωπο τῆς πόλης σχεδόν δέν λένε τίποτα. Εἶναι γι' αὐτόν ἕνα «παράξενο» τῆς ὄψης τοῦ τοπίου τῆς πόλης.

Εἶναι «διαστρεφική» ἡ σχέση του ὅταν παίρνει γλάστρες καί στολίζει τό σπίτι του ἢ στήν καλύτερη περί-

πτωση τόν κῆπο του φτιάχνοντας μιά ὄαση γι' αὐτόν, γιά ὥρες μή ἐργασίες. Εἶναι μιά ὄαση γιά τόν ἴδιο καί τήν οἰκογένειά του πού ἐπιβεβαιώνει τήν ἀποξένωσή του. Ἕνα φύλλο, ἕνα λουλούδι ἀποκτοῦν ξαφνικά νοήματα ἀρνητικά, γίνονται ἀπρόοπτα ἐπεισόδια σέ μιά καθημερινή ρουτίνα. Εἶναι ἀκριβῶς τό ἀντίστροφο ὡς πρὸς τόν κάτοικο τῆς ἐπαρχίας τῶν κωμοπόλεων πού στολίζει τό χῶρο πού ζεῖ καί ἐργάζεται, τά χωράφια, τά λιβάδια μέ πρωτευουσιάνικες πολυκατοικίες σάν γλάστρες. Δημιουργεῖ αὐτό πού δέν ἔχει, αὐτό πού ὀνειρεύεται. Καί στή μιά περίπτωση καί στήν ἄλλη τό κομμάτι τοῦ ἑαυτοῦ πού δίνεται στόν ἐξωτερικό κόσμο εἶναι ἀπό τό ὑλικό τῶν ὀνείρων.

Ἡ ἐξοικείωση τοῦ ἀνθρώπου τῆς πόλης μέ τή δυναμική γραμμή τοῦ αὐτοκινήτου, τή γρήγορη μετάβαση ἀπό ἄξονα σέ ἄξονα, τήν παραλληλότητα τῶν δρόμων, τό ἀραχνούφαντο σκέπασμα τῆς πόλης ἀπό καλώδια καί γραμμές πού κυφελώνουν τόν οὐρανό του, δέν ἔχει καμία σχέση μέ τό ἀνοιχτό πεδίο τοῦ ἐλεύθερου τοπίου. Ὁ οὐρανός τῆς πόλης ἔχει λιγότερα ἀστέρια ἀπ' τόν οὐρανό τῆς ἐξοχῆς. Ὁ περιπατητής, ὁ ὀδοιπόρος τῆς πόλης εἶναι περιστοιχισμένος ἀπό «μή δικά του» σχήματα καί φόρμες πού ἡ χρήση τους εἶναι τυχαία καί τοῦ καθορίζουν ἀπόλυτα τή δυνατότητά του νά φαντασιῶναι, νά ὑπερβαίνει τήν ὀπτική του. Θέλω νά πῶ φυσικά ὅτι τά σχήματα

καί τὰ χρώματα, ἡ φόρμα, ἔχουν ἰδεολογικό φορτίο οὕτως ἢ ἄλλως. Καί ὅτι ὁ κάτοικος τῆς πόλης εἶναι καταναλωτής σχημάτων σέ ἀντίθεση μέ τόν κάτοικο ἐκτός πόλης πού εἶναι πιό δημιουργός νέων σχημάτων. Εἶναι καταναλωτής γιατί ἐπιλέγει γειτονιά, σπίτι, αὐτοκίνητο κλπ. μέ περιορισμένες, δεδομένες φόρμες, συμβολοποιημένες ἐξ ὀλοκλήρου. Ἄς θυμηθοῦμε τό παράδειγμα τῶν δύο Παρθενῶνων στήν εἰκόνα - σύμβολο τοῦ Μεγάρου Μουσικῆς, ὁ ἐπισκέπτης καταναλωτής τοῦ νέου Παρθενῶνα ἀποκτᾶ στό ὑποσυνείδητό του τήν εἰκόνα μιᾶς πολὺ κακῆς ἀρχιτεκτονικῆς (τοῦ Μεγάρου) συμβολοποιημένης στό ἐπίπεδο τοῦ Ἰκτινίου καί τοῦ Καλλικράτη. Κι ἄς μήν ἔχει πάει οὔτε μιά φορά στήν Ἀκρόπολη. Ὁ Ἀθηναῖος πολίτης εἶναι ἕνας πελάτης τῶν δικῶν του ὀνείρων.

Ἄν τώρα σταθεῖ, ἀναλογιστεῖ, ζωντανέφει τίς μνημῆς του, τί τοῦ θυμίζει ἡ λατρεία τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ποιά εἶναι ἡ ὁμοιότητα τῶν φασιστικῶν χτιρίων τοῦ Μεσοπολέμου μέ τὰ ἀρχαῖα ἰδανικά θά δεῖ ἴσως τό Μέγαρο νά φωτίζεται ἀλλιῶς. Καί ἴσως ἀναρωτηθεῖ καί γιά τήν ὑπόλοιπη σχέση του μέ τίς χρήσεις τοῦ Μεγάρου.

Ἡ γλώσσα τῶν σχημάτων, τῶν μορφῶν ἀποκαλύπτει στό βαθμό πού θέλει νά τή μάθει. Στό βαθμό πού συνειδητοποιεῖς ὅτι ζεῖς μέσα σέ μιά στρατευμένη προπαγάνδα πού ἀπευθύνεται κατευθείαν στό ὑποσυνείδητο τοῦ πολίτη, καταναλωτής σχημάτων.

Εἶναι δικό σου θέμα νά κάνεις τούς συνειρμούς πού ὀδηγοῦν στίς σημασίες κάτω τῆς ἐπιφάνειας, στήν ἄρνηση τῆς εἰκόνας.

Δηλαδή θά πρέπει νά κυκλοφορεῖ κανεῖς ἀποκαλύπτοντας συνεχῶς τί ὑπάρχει ἀπό κάτω;

Σαν τόν ἄνθρωπο μέ τὰ μάτια ἀκτίνες Χ. Δέν γίνεται. Μπορεῖ ὅμως νά μάθει νά βλέπει καί νά μήν θεωρεῖ δεδομένη τήν ὄψη τῶν πραγμάτων. Νά ἀνακαλύψει δηλαδή τήν ἀναγκαιότητα τῆς φαντασίας του, τήν ἀναγκαιότητα νά ἐπεμβαίνει στήν εἰκόνα.

Νά τήν ἀλλάξει.

Τοβετάν Τοντόροφ

Κριτική τῆς κριτικῆς

Ἔνα μυθιστόρημα μαθητείας

μετάφραση: Γιάννης Κιουρτσάκης
προλεγόμενα: Πάνος Μουλλάς

Ὁ ὑπότιτλος αὐτοῦ τοῦ βιβλίου δέν θά πρέπει νά μᾶς κάνει νά φανταστοῦμε ὅτι πρόκειται γιά ἕνα κείμενο αὐτοβιογραφικῆς κριτικῆς. Ἡ περιγραφή τῆς προσωπικῆς περιπέτειας τοῦ συγγραφέα του γίνεται μέ τρόπο διακριτικό καί μέ γραφή ἀντικειμενική καί κριτικά ρωμαλέα. Ὁ Τοντόροφ ἀναφέρεται σέ μερικές ἀπό τίς σημαντικές (ἢ θεωρούμενες σημαντικές) στιγμές τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς τοῦ αἰῶνα μας (Ρώσοι φορμαλιστές, Ντέμπλιν καί Μπρέχτ, Σάρτρ - Μπλανσό - Μπάρτ, Μπαχτίν, Ν. Φράυ, Ἴαν Γουάτ, Π. Μπενισού, ἀμερικανισμός, μεταστρουκτουραλισμός), γιά νά προχωρήσει στή διατύπωση τοῦ δικοῦ του κριτικοῦ πιστεύω, πού, βασιζόμενο στίς ἀρχές τῆς «διαλογικότητας» τοῦ Μπαχτίν, προτείνεται — μέ τήν ὀνομασία «διαλογική κριτική» — ὡς διέξοδος ἀπό τίς μηδενιστικές θέσεις τῆς μεταστρουκτουραλιστικῆς θεωρίας τῆς λογοτεχνίας. Μέ θαυμαστή παρηρησία ἐπιχίρει — γιά τήν ἀκρίβεια, κατεδαφίζει — τίς περὶ λογοτεχνίας καί κριτικῆς ἀπόψεις τοῦ Μπλανσό καί τοῦ τελευταίου Μπάρτ καί προχωρεῖ στήν ἀμείλικτη κριτική τῆς ἀποδόμησης καί τοῦ ἀμερικανικοῦ νεοπραγματισμοῦ, τό ἀντιουμανιστικό κριτικό μήνυμα τῶν ὁποίων γνώρισε ἰδιαίτερη ἐπιτυχία κατά τήν τελευταία εἰκοσαετία. Ἡ λογοτεχνική κριτική, λέει ὁ Τοντόροφ, πρέπει νά ξαναβρεῖ τήν ἠθική τῆς διάσταση καί νά ἀναζητήσει ἐκ νέου ὄχι μόνο τό νόημα τοῦ κειμένου (τό ὁποῖο εἶχε γίνει ἀπρόσιτο ἢ εἶχε ἐξαφανιστεῖ ἀπό τήν ἀποδομική ἀναβολή του ἢ τήν κατάληψη τῆς νοηματικῆς ἐξουσίας ἀπό τόν ἀναγνώστη) ἀλλά καί τήν ἀλήθεια αὐτοῦ τοῦ νοήματος, πού δέν θα εἶναι ἡ δεδομένη ἀλήθεια τῆς παλαιᾶς κριτικῆς ἀλλά μιά ρυθμιστική ἀρχή, ἡ ὁποία θά κατευθύνει τό διάλογο τοῦ κριτικοῦ τόσο μέ τό λογοτεχνικό κείμενο ὅσο καί μέ τούς ἀναγνώστες τοῦ δικοῦ του κειμένου.

Δημοσιευμένο τό 1984, τό βιβλίο αὐτό ὀριοθετεῖ τήν ἀρχή τῆς ἀνάκαμψης τοῦ κριτικοῦ οὐμανισμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε ὑποχωρήσει ὑπό τὰ πλήγματα τῶν νιτσεικῆς καταβολῆς μεταστρουκτουραλιστικῶν θεωριῶν τῆς λογοτεχνίας.

Πολύ καλή ἡ μετάφραση τοῦ Γ. Κιουρτσάκη καί πολύ ἐνδιαφέροντα τὰ προλεγόμενα τοῦ Π. Μουλλά.

N.B.

ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΒΙΖΥΗΝΟ

Ἡ Ἄννα Κοκκίνου συζητᾶ μέ τήν Δηώ Καγγελάρη

Γιά δύο χρόνια ἡ Ἄννα Κοκκίνου στό «φυσικό» σκηνικό τῆς «Σφενδόνης» ἐρμήνευσε τίς Μορφές ἀπό τό ἔργο τοῦ Βιζυηνοῦ σέ σκηνοθεσία τοῦ Δήμου Ἀβδελιώτη.

Ξαφνικά τό θεατρόφιλο κοινό τῆς Ἀθήνας ἀνακάλυψε αὐτά τά αὐθεντικά πρόσωπα τοῦ περασμένου αἰώνα καί συγκινήθηκε μέ τήν τρυφερότητα καί τόν λυρισμό, τήν ἀφέλεια καί τήν εἰρωνεία τοῦ Βιζυηνοῦ. Κανένα «χάσμα» τῆς γλώσσας δέν ἐμπόδισε ἀκόμη καί τοὺς ἀνελέητους ἔφηβους θεατές νά πλησιάσουν τό ραφτάκι, τόν παππού, τή μητέρα, τή Μάσιγγα. Τώρα ἤρθε ἡ ὥρα τοῦ ἀποχωρισμοῦ καθὼς ἡ Ἄννα Κοκκίνου ἐτοιμάζεται νά παρουσιάσει τόν ἐρχόμενο χειμῶνα τήν Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις τοῦ Εὐριπίδη σέ μετάφραση τοῦ Γιώργου Ἰωάννου.

Δηώ Καγγελάρη: Θυμᾶμαι τήν πρώτη παράσταση τοῦ Βιζυηνοῦ τόν Μάιο τοῦ '93. Ὑπῆρχε μιᾶ πρωτόγνωρη αἴσθηση πού πήγαινε πέρα ἀπ' τή συγκίνηση πού προκαλεῖ μιᾶ σημαντική ἐρμηνεία ἐνός κορυφαίου κειμένου. Σάν οἱ δυσκολίες πού ἀντιμετώπισες γιά νά στηθεῖ αὐτό τό θέατρο νά ἦταν στό σανίδι, νά ἐμπλούτιζαν τήν παράσταση κι αὐτό νά ἔφτανε ὡς ἐμᾶς.
Ἄννα Κοκκίνου: Δέν ὑπῆρχε αὐτό ὅταν τό ξαναεἶδες;

Δ.Κ.: Ἡ παράσταση ἐξακολουθοῦσε πάντα νά συγκινεῖ ἀλλά οὔτε στήν «ἐπίσημη» πρεμιέρα τό φθινόπωρο οὔτε ἀργότερα δέν ξαναέζησα αὐτή τήν ἀτμόσφαιρα. Ἴσως ὅσοι βρεθήκαμε στή «Σφενδόνη» ἐκείνη τή βραδιά καταλάβαμε στήν κυριολεξία τί σημαίνει ὅταν λέμε ὅτι κάθε παράσταση εἶναι μοναδική καί ἀνεπανάληπτη. Ἐσὺ πῶς αισθανόσουν;

Α.Κ.: Δέν εἶχα τή χαρά τῆς πρεμιέρας ἀλλά μιᾶ μεγάλη λύπη πού δέν μπορούσα νά ἐξηγήσω. Ἐνας φίλος μου εἶπε κάτι πολὺ σωστό: ἔγινε ἡ πρεμιέρα, φτιαχτήκε τό θέατρο καί συνειδητοποιεῖς τό πέρασμα τοῦ χρόνου.

Δ.Κ.: Δέν εἶναι τυχαῖο πού ἐπανερχόμαστε στήν πρεμιέρα τώρα πού ἡ παράσταση τελειώνει. Πῶς εἶναι ὁ ἀποχωρισμός μ' αὐτά τά πρόσωπα, μετά ἀπό δύο χρόνια ἀρμονικῆς συγκατοίκησης;

Α.Κ.: Λυπᾶμαι πού θά ἀποχωρισθῶ αὐτόν τόν λόγο, αὐτά τά πρόσωπα, πού αὐτομάτως σου δημιουργοῦν ἓνα μέτρο.

Δ.Κ.: Ἡ ἐπιλογή τοῦ Βιζυηνοῦ ἦταν μιᾶ δουτιά στά βαθεῖα: μόνη σου ἐπὶ σκηνῆς μ' ἓνα κείμενο μὴ θεατρικό —παρά τή δεδομένη δραματικότητά του— βασισμένο στά διηγήματα τοῦ Βιζυηνοῦ.

Α.Κ.: Μ' ὅλες αὐτές τίς δυσκολίες ὅταν ἔφτιαχνα τό θέατρο ἔβλεπα ὅτι δέν γίνεται ν' ἀνεβάσουμε τόν Κλωντέλ. Ἐπρεπε ὅμως ν' ἀνοίξει τό θέατρο καί ν' ἀρχίσω νά κάνω πρόβες γιά νά μπορέσω ν' ἀντέξω ὅλον αὐτόν τόν φόρτο τοῦ θεάτρου γιατί εἶχα ἀρχίσει νά ξεχνᾶω γιατί τό κάνω. Ἡ μόνη λύση ἦταν νά κάνω κάτι μόνη μου, ἀλλά πάντα πιστευα ὅτι γιά νά κάνει ἓνας ἠθοποιός κάτι μόνος του πρέπει νά εἶναι στό ἀπόγειο τῆς ωριμότητάς του. Πῶς νά τό ἀποφασίσω; Τελικά ὅμως εἶπα, δέν πειράζει, ἡ ἀνάγκη εἶναι αὐτή. Αὐτό πού εἶμαι, αὐτό πού ζῶ. Ὅλα αὐτά δέν ἦταν ψυχραίες σκέψεις ἀλλά γίνονταν πραγματικά κάτω ἀπό πολὺ μεγάλη πίεση γι' αὐτό εἶχαν μιᾶ ἰσχὺ. Ὑπῆρχε ἡ διάθεση τῆς ἀπόλυτης ἐπαφῆς. Νά εἶσαι ἐσὺ ὅπως εἶσαι, ὁ κόσμος, καί κάτι πού θ' ἀρχίσει νά γεννιέται. Μέχρι πού εἶχα σκεφθεῖ ὅτι θά μπορούσε νά εἶναι κάτι ἀκόμη κι ἀπὸ ἐφημερίδα, ὁ,τιδήποτε, μέσω ὁποιοῦδήποτε κειμένου κι ἐγὼ ὅπως ἤμουν γυμνή, ἄδεια. Νά βγεῖ δηλαδή κάτι ἀπὸ τό τίποτα. Ἐπιπλέον εἶχα ἀποκλείσει τό θεατρικό ἔργο γιατί θά εἶχε σκηνικό κι ἓνα φανταστικό χῶρο δεδομένο ἐνῶ ἐγὼ εἶχα μιᾶ τρομακτικὴ ἀνάγκη νά βασιστῶ στή φαντασία. Εἶχα μιᾶ πίστη στή φαντασία πού μοῦ ἀποκάλυψε πού εἶναι τό πρώτο πράγμα στό θέατρο.

Δ.Κ.: Καί όχι μόνο στό θέατρο θά ἔλεγε ὁ παππούς στό «μόνον τῆς ζωῆς του ταξείδιον».

Α.Κ.: Ἀκριδῶς. Ὅχι μόνο στό θέατρο. Ἐκεῖ μέ τόν παππού καταλαβαίνουμε πολλά πράγματα... Νά μήν εἶναι λοιπόν θεατρικό ἔργο, καί όχι ξένο κείμενο σέ μετάφραση ἀλλά ἄμεσος λόγος δικός μας. Σκέφτηκα καί τόν Παπαδιαμάντη ὡσπου συζητήσα γιά ὅλα αὐτά μέ τόν Βασίλη Διοσκουριδίδη πού εἶχε τήν ἐμπνευση νά ἐπιλεγεῖ ὁ Βιζυηνός.

Δ.Κ.: Μετά ἀπό μιά παράστασή σου μιά συνάδελφός σου ἔλεγε ὅτι ἦταν ἀπό τίς σπάνιες φορές πού θαύμαζε μιάν ἔρμηνεῖα χωρίς νά γνωρίζει τά «μυστικά» τῆς. Τελικά ὑπάρχουν κρυφά μονοπάτια στήν προετοιμασία, μυστικά ὑποκριτικῆς;

Α.Κ.: Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι κι ἐγώ κάποτε πίστευα ὅτι ἡ υποκριτική εἶναι καί θέμα μυστικῶν καί ἀναρωτιόμουν ὅταν ἔδλεπα μιά καλή ἔρμηνεῖα «πῶς τό κάνει αὐτό, πῶς γίνεται ἐκεῖνο;».

Τώρα πιά ἔχω ἀπλῶς ἐμπιστευτεῖ δύο τρία πράγματα. Κατάλαβα ὅτι πρωτεύει τό νά κατέχω τό ἴδιο μου τό σῶμα, γιατί εἶχα μεγάλη δυσκολία μέ τήν ἀναπνοή καί τή φωνή μου.

Δ.Κ.: Ἐννοεῖς ὅτι κάνεις ἀσκήσεις ἀναπνοῆς καί φωνῆς;

Α.Κ.: Ναί, εἶναι ὀρισμένες ἀσκήσεις ἀναπνοῆς πού ἔμαθα στό τάι-τσι μέ τόν Κουρόπουλο καί ἄλλες μέ τή Γεμεντζάκη. Καί οἱ δύο μ' ἔχουν βοηθήσει πάρα πολύ στό νά ἔχω μιάν ἀντίληψη γιά τό πῶς νά χρησιμοποιῶ τό σῶμα μου πάνω στή σκηνή. Ὅχι ὅτι ἔχω λύσει ὅλα τά προβλήματα, ἔχω ἀκόμη πολύ δρόμο, ἀλλά ἡ ἀσκηση πρῖν ἀπό τήν παράσταση μου εἶναι ἀπαραίτητη. Εἶναι ἀδύνατον νά παίξω χωρίς νά κάνω ἀσκηση πρῖν.

Δ.Κ.: Μέ τόν τρόπο αὐτό βελτιώνεις τή φωνή σου καί συγχρόνως αὐτοσυγκεντρώνεσαι;

Α.Κ.: Εἶναι ἡ εὐχέρεια τῆς φωνῆς ἀλλά καί ἡ δυνατότητα νά ἀδειάζεις. Γιατί αὐτοσυγκέντρωση δέν εἶναι νά προσπαθεῖς νά σκέφτεσαι συνέχεια ὀρισμένα πράγματα ὅπως ἔκανα ἐγώ παλιότερα. Κάποτε πρῖν μῶ στή σκηνή ἤμουν σέ μεγάλη ἔνταση. Πηγαινοερχόμουν καί κάπνιζα μέχρι τελευταία στιγμή. Αὐτό, αὐτομάτως σοῦ δημιουργεῖ μιά ἔνταση. Νόμιζα ὅτι τό παίξιμο εἶναι αὐτή ἡ ἔνταση. Ἦταν μιά πλάνη. Τώρα πιστεύω ἀκριδῶς τό ἀντίθετο: νά μπαίνεις ὅσο γίνεται πῶ χαλαρός, πῶ ἄδειος. Ἐμαθα λοιπόν νά ἐμπιστεύομαι πρῶτα τό σῶμα μου καί δεύτερον τά κείμενα. Πάντα προσπαθοῦσα νά δῶ πῶς γίνεται αὐτό, πῶς θά τό πῶ. Τώρα ἀπλῶς προσπαθῶ ν' ἀκούσω τό κείμενο, τούς ρυθμούς του κι αὐτό εἶναι μιά διαδικασία.

Δ.Κ.: Μέσα ἀπό τούς ρυθμούς γίνεται ἐμφανές στόν Βιζυηνό τό δραματικό στοιχείο ὅπως καί ἡ μετάδοση ἀπό τή μιά μορφή στήν ἄλλη ἐνῶ ὅλες μαζί συνθέτουν ἕνα ἐνιαῖο πρόσωπο.

Α.Κ.: Τό πρόσωπο εἶναι ἕνα ἀλλά χρωματίζεται διαφορετικά. Μέσα ἀπό τά κείμενα βγαίνουν καί τά πρόσωπα, μέσα ἀπό τόν ρυθμό τῶν κειμένων, ἀπ' αὐτά πού λένε. Σέ διαβεβαιῶ ὅπου δέν δῆγχε μόνο του καί προσπάθησα νά τό κάνω ἐγώ, δασανίστηκα πάρα πολύ γιά νά τό βγάλω μετά καί νά τ' ἀφήσω στήν ἡσυχία του. Πολλές φορές θέλεις νά χρωματίσεις τό λόγο, αἰσθάνεσαι τήν ἀνάγκη νά εἰσπράξεις, σώνει καί καλά, ἕνα αἰσθημα πού νοιώθεις. Δέν χρειάζεται. Τό θέμα εἶναι νά ἀφήνεις τό αἶσθημα στήν τύχη του.

Δ.Κ.: Αὐτή ἡ διαδικασία γίνεται μέ τό σῶμα ἢ μέ τό μυαλό;

Α.Κ.: Μέ τό σῶμα δέβια. Δέν μπορείς νά τό κάνεις, ἂν δέν κατέχεις τήν τεχνική τῆς ἀναπνοῆς. Νά χρησιμοποιεῖς τό σῶμα σάν ἕνα ὄργανο, χωρίς νά προαποφασίζεις. Μ' εἶχε πιάσει ἄς πούμε μιά ἀγωνία γιά τό παιδί καί ἐπενέθηκα λίγο. Μαρτύρησα ὡσπου νά τό βγάλω γιατί ἀνακάλυψα ὅτι ὑπάρχουν στιγμές πού μιλάω κι ἐγώ σάν παιδί. Ὁ καθένας μας ἔχει καί κάτι παιδικό. Γιατί λοιπόν νά μή χρησιμοποιήσεις τή δική σου φωνή σ' αὐτό, ὅπως σοῦ βγαίνει;

Δ.Κ.: Ὅταν παίζεις δύο χρόνια τό ἴδιο κείμενο, πόσο ἡ ἔρμηνεῖα σου ἐπιδέχεται ἀλλαγές;

Α.Κ.: Φέτος ἀλλάξανε πάρα πολλά πράγματα καί σ' αὐτό ἀφορμή στάθηκε καί ὁ Κλωντέλ. Οἱ πρόβες στόν Κληρο τοῦ Μεσημεριοῦ μέ βοήθησαν πολύ στόν Βιζυηνό, στό θέμα τῆς σίξις. Καί πιστεύω ὅτι ἡ τραγωδία πού θά ἀνεβάσουμε στή συνέχεια θά βοηθήσει πάρα πολύ στό ἀνέδασμα τοῦ Κλωντέλ.

Δ.Κ.: Ὅλα ὅσα λές γιά τήν ἀναζήτηση τοῦ ἠθοποιοῦ, γιά τή σχέση σου μέ τό κείμενο φέρουν ἕναν ἀπόηχο ἀπό τή «Σκηνή» καί τό Θέατρο Ὁδοῦ Κυκλάδων.

Α.Κ.: Τόσα χρόνια μέσα στή «Σκηνή», μέ διαμόρφωσε. Ἀπό τόν Λευτέρη πρωτάκουσα οὐσιαστικά γιά θέατρο (μετά ἀπό τίς παραστάσεις τοῦ Θεάτρου Τέχνης), αὐτός μέ ἔβγαλε στό θέατρο, ἀπ' αὐτόν ἔμαθα τόσα πράγματα, ἀπ' αὐτόν εἶδα τή μανία τοῦ θεάτρου: δηλαδή τό καλύτερο πού θά μπορούσε νά μου συμβεῖ.

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

ΓΙΑ ΤΗΝ (ΕΠΑΝ)ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΥ

Αθήνα 28.4.1995

Ἀγαπητέ Πολίτη,

Ἀνήκω στήν —πολύ μεγάλη— ομάδα τῶν δύσπιστων πού ἀντιμετώπισαν μέ ἐκπληξη τήν εἶδηση γιά (ἐπαν-) ἐκδοση τοῦ *Δεκαπενθήμερου Πολίτη*. Ὁμολογῶ ὅμως —καί τό ὁμολογῶ μέ ιδιαίτερη χαρά— ὅτι τά τρία πρώτα τεύχη δικαίωσαν τήν τόλμη τῆς ομάδας *Πολίτη*. Βρίσκω τό περιοδικό ιδιαίτερα σημαντικό γιά τίς ἐποχές πού ζοῦμε καί ἀκόμα πύο σημαντικό γιά τήν ὑπόθεση τῆς Ἀριστερᾶς πού δείχνει νά ἔχει γιά τά καλά ἐξωκλήει.

Ἐπίτρεπέ μου, ὅμως, μερικές παρατηρήσεις, ἐλπίζω ἐποικοδομητικές. Ἡ πρώτη ἀφορᾶ τή μορφή τοῦ περιοδικοῦ. Πρόκειται γιά περιοδικό οὐσίας καί ὄχι ἐντυπώσεων, κειμένον καί ὄχι εἰκότων, καί πολύ καλά κάνει. Ὑπάρχουν ὅμως τρόποι καί τρόποι νά παρουσιαστεῖ ἕνα κείμενο. Βρίσκω ὅτι ἡ μορφή τοῦ περιοδικοῦ εἶναι ὑπερβολικά πυκνή καί συμπαγῆς. Νομίζω ὅτι εἶναι ἕνα πρόβλημα πού ὅλα τά περιοδικά ἀποψῆς ἔχουν συναντήσει καί ὅτι ὑπάρχουν ἀρκετές προτάσεις γιά μιά πύο «προσιτή» παρουσίαση. Ἴσως θά πρέπει νά ἀποφεύγονται σελίδες πού νά περιλαμβάνουν ἀποκλειστικά καί μόνο κείμενο. Τά περιθώρια ἐπίσης μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν γιά τόν ἴδιο σκοπό. Τέλος πάντων, πιστεύω ὅτι τό περιοδικό θά κέρδιζε ἀπό μιά πύο ἀνάλαφρη παρουσία.

Ἡ δεύτερη παρατήρηση κινεῖται καί αὐτή πρὸς τήν ἴδια κατεύθυνση, ἀφορᾶ ὅμως τό περιεχόμενο, τόν τρόπο γραφῆς καί ὄχι τή μορφή. Γιά νά μήν μακρηγορῶ, πιστεύω ὅτι ἡ Ἀριστερά συμβαδίζει μέ τήν αἴσθηση τοῦ ἀστείου, τοῦ «χιουῦμορ», τῆς σάτιρας. Βρίσκω ὅτι τό περιοδικό πρέπει νά εὐθυμῆσει περισσότερο. Βλέπουμε γύρω μας ν' ἀπλώνεται ἀμείλιχο τό ἀστείο, τό κωμικό, παρονομαστής μιάς κοινωνίας ἀνασφαλῶν μικρομεσαίων καταναλωτῶν ἀστῶν. Ἐπειδή μάλιστα οἱ ἴδιοι πιστεύουν ὅτι σοβαρῶς λειτουργοῦν καί πράττουν, νομίζω ὅτι ἡ συμβολή τῆς σάτιρας στήν ἀποκάλυψη τοῦ κόσμου εἶναι καταλυτική.

Θά μπορούσα νά προσθέσω κι ἄλλα, θά πρόσθετα ἂν δέν φοβόμουν μήν πέσω θύμα τοῦ σοφοῦ ρητοῦ: ὅποιος εἶναι ἐξω ἀπό τόν χορὸ πολλά τραγοῦδια λέει. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ὅμως, παρατηρῶ ὅτι ὁ *Δεκαπενθήμερος Πολίτης* γράφεται καί ἀπό πολλοὺς νέους συνεργάτες, νέους ὡς πρὸς τήν παραδοσιακή, παλαιά ομάδα τοῦ *Πολίτη*. Πρόκειται γιά τό πύο αἰσιόδοξο γεγονός τῆς (ἐπαν-) ἐκδοσης ἂν καί κρύβει καί αὐτό τά προβλήματά του. Ἡ νέα, διεγερμένη ομάδα εἶναι φυσικό ν' ἀναζητᾶ κοινό ὕψος, κοινό τρόπο γραφῆς, μιά προσωπικότητα γύρω ἀπό τήν ὁποία θά ἐνοποιηθεῖ, θά δέσει τό περιοδικό.

Σ' αὐτή τήν ἀναζήτηση, ἂς μήν ξεχαστεῖ ἡ εὐθυμία, ἂς ξεχαστεῖ, ἂν θέλετε νά τό πῶ ἄλλιῶς, ἡ κακή κληρονομιά, ἡ σοβαροφάνεια ἐννοῶ, τοῦ ἀκαδημαϊκισμοῦ.

Αὐτά μαζί μέ τίς εὐχές μου. Ζητῶ δέ συγγνώμη γιά τήν κατάρηση τοῦ χώρου σου

Φιλικά

Μίκα Κωδαίου

Ἀγαπητό μου περιοδικό

Ἐνίωσα πολύ μεγάλη συγκίνηση ὅταν ξεφύλλισα τό πρώτο τεύχος σου. Ἦταν ὁ,τι ζητοῦσα. Ὠραία κείμενα, Ὠραία σελιδοποίηση, Ὠραίο χαρτί, Ὠμορφες εἰκόνες, καταπληκτική ἐπιμέλεια.

Μέ τό θάρρος, ὅμως, τῆς παλιᾶς σου ἀναγνώστριας, θά 'θελα νά ἐκφράσω μιά παράκληση: νά μπεῖ καί μιά φορά στό ἐξώφυλλο ἕνας Ὠραῖος ἄντρας. Μέ τήν ἐλπίδα ὅτι ἡ παράκλησή μου θά εἰσακουστεῖ.

Σέ χαιρετῶ
Μίνα

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

Ἱστορία

John Xiannias (ἐπιμέλεια). *Ἡ οὐζαντινὴ παράδοση μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης*. ΜΙΕΤ, 1994.
Δημήτρης Ι. Κυριάτος, Παιδαγωγός. *Ἡ ἠθική διαπαιδαγώγηση στήν ὕστερη ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα*. ΕΙΕ, 1994.
Παναγιώτης Σ. Μαγιάκος. *Ὁ Λάμπρος Κατσώνης (1752-1804)*. Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Λεβάδειας (ἀνατύπωση) 1993.
Περικλῆς Μπούτος. *Παρατηρητὴς στήν Κροατία*. Τό Ροδάκιο, 1995.

Φιλοσοφία

Vlastos Gregory. *Πλατωνικὲς Μελέτες*, μτφ. Ἰορδ. Αρζόγλου. ΜΙΕΤ, 1994.
Κοσμᾶς Ψυχοπαίδης. *Ἱστορία καί Μέθοδος*. Σμίλη, 1994.
Βάσω Κιντή. *Kuhn καί Wittgenstein. Φιλοσοφικὴ ἔρευνα τῆς Δομῆς τῶν Ἐπιστημονικῶν Ἐπαναστάσεων*. ἐκδ. Σμίλη, 1995.
Πλουτάρχου. *Βίοι Παράλληλοι. Πύρρος - Μάριος*. Ἐκδόσεις Νεφέλη, 1995.

Λογοτεχνία

Σμυρνῆς Κώστας. *Καλοκαιρινὴ ἀπορία τοῦ γεγραμιοῦ*. Νέα Σύνορα, 1995.
Γιάννης Σκαρλίμπας. *Ἡ μαθητευομένη τῶν ταξοειῶν*. ἐκδόσεις Νεφέλη, 1995.
Μισέλ Ντεόν. *Ἡ ἀνάβαση τῆς νύχτας*, μτφ. Ἰωάννα Χατζηνικολῆ. Χατζηνικολῆ, 1994.

Δοξίμιο

Μαρινάκου Εὐγενία. *Τό κείμενο καί ἡ γοητεία τῆς ἐξερευνησης*. Ἐπικαιρότητα, 1995.
Δημήτρης Μαλακάσης - Τσέκος. *Ἐκλεκτὰ σύγχρονα ἑλληνικά ποιήματα*. Δωδώνη, 1993.
Δημήτρης Μαλακάσης - Τσέκος. *Καμμένο δάσος κι ἕνα δένδρο ἐλπίδας*. Ποιήματα, 1994.

Οἰκονομία

Ἀνδρέας Κούρης. *Τό ἐξωτερικὸ χρέος τῶν ἀναπτυσσόμενων χωρῶν (Αἴτια - Προβλήματα - Προοπτικὲς)*. ἐκδ. Παπαζήση, 1995.